

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«КНИЖКОВА ПАЛАТА УКРАЇНИ ІМЕНІ ІВАНА ФЕДОРОВА»

СУЧАСНІ ВИДАВНИЦТВА ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

МАТЕРІАЛИ
ПЕРШОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

(м. Одеса, 23-26 вересня 2014 р.)

Одеса
ОНУ
2014

УДК 655.41:378(08)
ББК 76.17я431
С 916

Редакційна колегія:

Л. Ф. Дьяченко,
Г. М. Плиса,
М. О. Подрезова,
Н. Г. Юргелайтіс

Відповідальний редактор

Л. Ф. Дьяченко

С 916 **Сучасні** видавництва вищих навчальних закладів : матер. Першої Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 23–26 верес. 2014 р.) / відп. ред. Л. Ф. Дьяченко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Держ. наук. установа «Книжкова палата України ім. Івана Федорова». — Одеса : ОНУ, 2014. — 256 с. ISBN 978-617-689-091-1

Матеріали конференції присвячено проблемам систематизації та ідентифікації навчальних і наукових видань; організації та модернізації процесу підготовки студентів спеціальності «Видавнича справа та редагування»; видання електронних навчальних посібників як нового формату забезпечення навчального процесу, електронних наукових фахових видань; якісного оформлення наукових публікацій та ін.

Для науковців, спеціалістів у галузі видавничо-поліграфічної справи, студентів та усіх, хто цікавиться видавничою діяльністю ВНЗ.

УДК 655.41:378(08)
ББК 76.17я431

ISBN 978-617-689-091-1

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2014

Вітальне слово
ректора Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

Шановні учасники конференції, колеги!

Щиро вітаю Вас у стінах Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, який щойно вступив у рік підготовки до свого 150-річчя.

Важко переоцінити значення Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні видавництва вищих навчальних закладів», метою якої є визначення стану та проблем видавничої діяльності вищої школи та пошук шляхів для їх удосконалення, а також обмін досвідом.

Перші сучасні видавництва у вищих навчальних закладах України, як відомо, з'явилися у 80-ті роки ХХ століття. На сьогодні власні поліграфічні підрозділи є у більшості ВНЗ.

Ступінь важливості та необхідності видавництв вищих навчальних закладів надзвичайно суттєва, враховуючи їх специфіку та унікальність (тісний зв'язок з авторами, оперативність, можливість видання незначним тиражем і т. п.). Саме в університетах та інститутах працюють освічені фахівці-автори, здатні генерувати цікаві і корисні ідеї, ділитися своїми знаннями і досвідом із студентами не лише на лекціях, але і створювати необхідну сучасну навчальну та наукову літературу, яка відображає тенденції часу, відповідає проблематиці вищої школи і відповідній професії.

Необхідність структурної перебудови видавничої справи в області учбової і наукової літератури позначилася досить давно внаслідок того, що наукова, учбова і довідкова книга принципово відрізняються від інших видів книжкової продукції.

Для університету важливо, щоб кожен викладач мав можливість оперативно видати власний підручник або посібник — учбовий або методичний, оскільки ці видання активно впливають на якість учбового процесу, сприяють реалізації наукового і педагогічного потенціалу.

Учбове книговидання, організоване на базі сучасної техніки, — досить складна сфера діяльності, що вимагає ухвалення нетривіальних рішень. Специфіка видавництва ВНЗ полягає ще і в тому, що основні тиражі навчально-методичної і наукової літератури мають головного замовника — свою наукову бібліотеку. У результаті вибудовується ланцюжок — автор (викладач ВНЗ) — своє видавництво — своя наукова бібліотека — студент, аспірант і т. д.

Не має сумніву в тому, що Ви, учасники конференції, зможете обговорити ці та інші нагальні питання видавничої діяльності вищих навчальних закладів нашої країни.

Бажаю успіхів у роботі конференції і втілення її плідних наслідків у Вашій повсякденній праці!

доктор політичних наук,
професор
І. М. Коваль

Подвижники університетської книги (передмова)

«...як частина університету, ім'я якого воно носить, видавництво є найважливішим підрозділом і покликано всіма силами сприяти виконанню задач університету і зміцненню його зв'язків із зовнішнім світом»

Артур Дж. Розенталь, директор видавництва Гарвардського університету

До появи перших європейських друкованих книг — 40-і роки XV століття найстарші університети — Падуанський і Болонський (Італія), Кембриджський і Оксфордський (Англія), Сорбонна (Франція) — нараховували майже двовікову історію.

Оцінивши можливість друкованого верстата в процесі навчання студентів, спілкування колег і суспільства в цілому, знайомство з новими ідеями і відкриттями, — університети стали обзаводитися власними видавництвами і друкарнями.

Історія науки свідчить, що до послуг університетських друкарень у різні роки зверталися і Галілео Галілей, професор (1592-1610 роки) Падуанського університету у Венеціанській республіці, професор Пізанського університету; і Ісаак Ньютон, професор (з 1667 року) Кембриджського університету в Англії. Цей список, що пронизує століття, можна продовжити, назвавши імена й інших великих учених минулого і видатних творців сучасної науки, чії праці друкувалися в університетських видавництвах і друкарнях і представлені в університетських бібліотеках. Так, з історії науки XX століття назвемо ім'я першої в історії французької вищої школи жінки, яка отримала професорську кафедру в Сорбонні у 1906 році, лауреата двох Нобелівських премій (1903 і 1911 років) Марії Склодовської-Кюрі.

І сьогодні, у добу комп'ютеризації, педагогічна і наукова діяльність в університетах невіддільна від друкованого слова — видавничої діяльності.

Видавництва вищих навчальних закладів мають ряд переваг перед іншими книговидавцями. Невеликі компактні колективи цих видавництв напряму пов'язані з авторами. Організаційна і територіальна близькість видавництва, викладачів і наукових співробітників створює творчу атмосферу і надає великі можливості для розкриття інтелектуального і естетичного рівня друкованої продукції.

Хочеться підкреслити, що науково-технічні вузівські видавництва створюються не з метою особистого збагачення, а для забезпечення вчених, фахівців і студентів необхідною літературою: підручниками, методичними посібниками, курсами лекцій, збірниками наукових праць, монографіями і науковими журналами, матеріалами конференцій і т. д.

Специфіка вузівського видавництва полягає ще й у тому, що основні тиражі навчально-методичної і наукової літератури мають головного замовника — наукову бібліотеку.

Співдружність видавництва і бібліотеки здатна зібрати воєдино і зберегти на довгі роки праці вчених вищих навчальних закладів, спростити доступ до друкованих праць викладачів для студентів, аспірантів і фахівців.

Взагалі, видавнича діяльність в університетах — цілий світ інтересів авторів і читачів, редакторів, дизайнерів і поліграфістів, бібліотекарів і фахівців з комп'ютерів.

Видання навчальної та наукової книги має свої особливості — складніше набір та верстка (формули, графіки, схеми, таблиці тощо), коректура та редагування (термінологія), невеликі тиражі, нерентабельна діяльність та інше.

В Україні видавництва вищої школи функціонують вже досить давно. Так, у Київському університеті імені Тараса Шевченка редакційно-видавничий відділ був створений у 1977 році. Зараз це — видавничо-поліграфічний Центр «Київський університет». Видавництва Львівського і Харківського університетів існують більше десяти років.

В Одесі з 1980 року працює видавництво Національного морського університету, досить тривалий час існують видавництва Академії зв'язку імені О. С. Попова, політех-

нічного і медичного університетів, Одеської національної морської академії та інші.

У 2014 році Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, а саме, видавництво «Одеський національний університет» разом з Державною науковою установою «Книжкова палата України імені Івана Федорова» ініціювали проведення в Одесі 23-26 вересня Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні видавництва вищих навчальних закладів».

Мета проведення конференції — обговорення: законодавчих і нормативних документів з питань видавничої діяльності; основних аспектів оформлення вихідних відомостей у виданнях; порядку надання міжнародного стандартного номера книги в Україні. Важливе також обговорення проблем видання електронних навчальних посібників як нового формату забезпечення навчального процесу, електронних наукових фахових видань, зокрема, проблем їх реєстрації та зберігання.

Видавнича справа — багатогранна професія (редагування, коректура, верстка, дизайн, друк та ін.) і важливість підготовки кадрів за цією спеціальністю у навчальних закладах України безсумнівна і теж підлягає обговоренню та дискусії.

Безумовно, у учасників конференції за межами обговорення залишилось багато питань. Я вдячна всім, хто словом і справою наповнили змістом та своїми професійними і дружніми емоціями ідею проведення конференції, а після її закінчення запропонували проводити такі конференції регулярно.

Я особливо вдячна своїм університетським колегам, які підтримали ідею організації конференції й на всіх рівнях надавали допомогу в її проведенні. Це чудово, коли раптом усвідомлюєш, що навколо тебе стільки людей, небайдужих до твоєї справи.

Н. Г. Юргелайтіс,
*начальник редакційно-видавничого відділу Одеського
національного університету імені І. І. Мечникова*

М. І. Сенченко

доктор технічних наук, професор,
директор Державної наукової установи
«Книжкова палата України імені Івана Федорова»

ЕВОЛЮЦІЯ КНИЖКОВОЇ СФЕРИ: МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ

Складова частина еволюції книжкової сфери — це трансформація книговидання в Україні, яка стосується і видавничої діяльності вищих навчальних закладів.

Останній етап у розвитку українського радянського суспільства — 1985-1991 роки. Сукупність економічних, соціально-політичних і духовних факторів викликала необхідність реформ. Багато років необхідність змін відчували й українські видавництва. Усе те, що називалося «застійними явищами», глибоко проникло й у видавничу справу. Принципам строгого централізму підпорядкована була й уся видавнича управлінська структура. До крайнощів були централізовані функції видавництва: уся їхня творча, економічна й виробнича діяльність здійснювалася лише на основі дозволу або заборони зверху.

У цих умовах державне книговидання виявилось нездатним задовольнити потреби радянських людей у багатьох видах художньої, дитячої, довідкової літератури. Існувало багато серйозних причин, що впливали на гострий дефіцит книжкових видань. Однією з головних була багаторічна монополія державних видавництв і відсутність як у всій країні, так і в УРСР видавничої альтернативи — кооперативних і приватних видавництв. Негативні наслідки мала й адміністративна бюрократична система управління видавничим і поліграфічним потенціалом.

Видавничий процес, обтяжений численними схваленнями й дозволами на видання, призводив до величезних невиробничих витрат часу на випуск книги: від 3 до 5 років. Заниженою була й роль головної особи у видавництв-

ві — редактора, що традиційно виконував функції лише літературного стиліста. Усе це неминуче вело до вихолощення з діяльності видавництва ініціативи та творчого пошуку.

Перші спроби демократизувати радянську систему книговидавання були розпочаті в період перебудови (1986-1991 рр.). У ці роки було випущено низку постанов і директив, спрямованих на ослаблення ідеологічного диктату, на розширення прав видавництва у формуванні тематичних планів, на розв'язання проблеми випуску дефіцитної літератури.

Одним з перших і ключових рішень Держкомвидаву СРСР, прийнятих у листопаді 1986 р., стало затвердження Положення про тематичне планування та координацію випуску літератури в СРСР. Уперше видавництвам надано право вибору: кого видавати, яким тиражем, право розробляти й затверджувати тематичні плани, вносити зміни, здійснювати заміну авторів, назв книг і самостійно вирішувати питання про обсяги видань. Одночасно визначено такі заходи, як відмова від обов'язкового рецензування рукописів. Починає складатися нове відношення до редактора, підвищується його роль і творча активність у плануванні видань, у виборі тем і авторів майбутніх книг, в оцінці якості представлених рукописів.

Розвиток самостійності державних видавництв, введення госпрозрахунку, перехід на орендні відносини, прийняття нормативних актів, покликаних стимулювати індивідуальну трудову діяльність, — все це вело до становлення ринкових відносин, до необхідності створення альтернативних комерційних видавництв. У цей час отримує розвиток випуск видань за рахунок автора. З 1988-1989 рр. почалося створення нових комерційних видавництв. Спочатку нові видавництва створювалися при різних фондах, асоціаціях, творчих об'єднаннях, спілках тощо. Право видавничої діяльності почали отримувати редакції журналів, газет, навчальні й наукові інститути, які вже на початку

90-х склали серйозну конкуренцію державним видавництвам і тим самим порушили існуючу монополію в системі радянського книговидання.

Радянська система книговидання базувалася на ідеологічно строгих і жорстких планових принципах випуску книг. Кількість видавництв в Українській РСР була невеликою — основний випуск книг на всю республіку фактично забезпечували 26 видавництв, що мали республіканський статус, більшість з яких перебувала в Києві.

У 1989 р. в Україні видавництвами державної форми власності було видано майже 190 млн. примірників. У перерахунку на душу населення це становило 3,7 книги — найкращий показник вітчизняного книговидання за радянських часів.

Незважаючи на значні обсяги виробництва книг, як у всій країні, так і в республіці, існував гострий дефіцит багатьох видів літератури.

Принциповим етапом, віхою й відправним пунктом у виникненні сучасного книговидання стало прийняття влітку 1990 р. Закону «Про пресу та інші засоби масової інформації». Закон, ліквідувавши інститут цензури, зняв ідеологічні обмеження, фактично зруйнувавши основу радянської системи не тільки ЗМІ, а й книговидання, заклав базові передумови для організації книговидання на нових ринкових принципах.

Сучасне українське книговидання зароджувалося в умовах розвалу радянської економіки, не підготовленої до змін радянської системи книговидання та сформованого за радянських часів книжкового дефіциту.

У процесі розвитку ринкових відносин почали проявлятися негативні явища. Головне з них — різке скорочення випуску соціально необхідної літератури: дитячої, навчальної, науково-технічної.

У зв'язку з недостатнім фінансуванням і матеріально-технічним забезпеченням державний контракт на випуск друкованої продукції державними видавництвами не ви-

конувався у повному обсязі. Особливо загрозливе становище склалося з випуском шкільних підручників.

У результаті відбулися серйозні деформації в структурі й змісті книговидання, була повністю зруйнована централізована система книго розповсюдження, й більша частина малих, середніх міст і селищ втратила можливість придбання книг. Значна частина населення України, внаслідок зубожіння й подорожчання книг не мала змоги задовольнити свій інтерес і в бібліотеках, які в умовах ринку не могли обновляти основні фонди новими надходженнями. Наслідком цих деформацій у системі книговидання й книгорозповсюдження стала втрата інтересу до книги з боку більшості дорослого населення України, і особливо молодого покоління.

Подолання цих деформацій було можливим тільки за участі держави. Політика державного протекціонізму незалежної України по відношенню до вітчизняного книговидання почала проводитися з прийняттям у 1992 р. Закону України «Про оподаткування доходів підприємств і організацій». Декретом Кабінету Міністрів України у квітні 1993 р. було звільнено від податку на додану вартість учнівські зошити та підручники.

З 1992 р. в Україні розпочато приватизацію об'єктів книговидавничої справи. У 1995 р. у державній власності було залишено 22 видавництва, чотири спеціалізовані поліграфічні підприємства з виготовлення підручників та навчальних посібників для вищих та середніх навчальних закладів, два науково-дослідні інститути, що здійснювали матеріально-технічне і наукове забезпечення галузі, та Книжкову палату України — єдиний орган статистики, обліку і збереження всіх видів видань; 4 оптово-роздрібні книготорговельні підприємства.

Таким чином, у 1995 р. закінчився період, який у книговиданні незалежної України названо пострадянським. Це був період революційних перетворень у книжковій справі та час формування нового видавничого співтовариства.

Вирішення проблеми випуску соціально значущих видань потребувало формування загальнонаціонального асортименту книговидання шляхом реалізації державної програми і за державної підтримки.

З 1996 р. випуск соціально значущих видань для забезпечення загальнодержавних потреб здійснюється за єдиною Національною програмою, яка щорічно формується і реалізується на підставі обґрунтованих заявок і пропозицій зацікавлених міністерств, відомств, наукових установ, творчих спілок та інших громадських організацій.

На період до 2000 року реалізувалася Державна програма розвитку української мови та інших національних мов та Програма випуску підручників і посібників.

Основною проблемою у виконанні програм є недостатнє бюджетне фінансування. У складний період ринкових перетворень, коли визначальним стає попит і пропозиція, ця сфера відносин у книговиданні і розповсюдженні є значно zdeформованою через низьку купівельну спроможність населення та фінансово-платіжну кризу. Тому, зокрема, дуже мало в останні роки випускається перекладної художньої літератури українською мовою, майже не видаються зібрання творів українських письменників, видатних учених, згорнуто випуск видань «Шкільної бібліотеки» та низки інших видавничих програм. Випуск навчальної літератури ведеться неритмічно через нестабільне фінансування.

Законом України «Про податок на додану вартість» від квітня 1997 р. звільнено від оподаткування операції з продажу книжок вітчизняного виробництва; продажу учнівських зошитів, підручників та навчальних посібників. Пізніше Законом України від 17.02.2000 р. внесено доповнення щодо звільнення від оподаткування поставки книжок (крім видань еротичного характеру), учнівських зошитів, підручників та навчальних посібників українського виробництва, словників українсько-іноземної або іноземно-української мови.

Проте, починаючи з першого року незалежності, встановилась стійка тенденція до падіння сумарних щорічних тиражів і середніх тиражів за кожною назвою. Припинилося бюджетне фінансування бібліотек і цільових видавничих проектів, що стало головною причиною різкого зменшення бібліотечних фондів, а відтак — обмеження інформованості населення, зниження його інтелектуального потенціалу.

Кризова ситуація поглиблювалась ще й значною конкуренцією на власному ринковому просторі з боку російської та білоруської книги.

На початку XXI ст. ситуація дещо змінилася. У 2001 р. був ухвалений Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування», який зменшував податкове навантаження на книговидавців. Завдяки цьому вже в 2001 р. кількість найменувань книжок, виданих в Україні, зросла порівняно з попередніми роками на 37%. У подальшому була видана низка законодавчих актів Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України щодо поліпшення стану книговидавничої галузі в Україні.

Верховна Рада України також прийняла ряд відповідних нормативно-правових актів на підтримку книговидання, зокрема, був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки книговидавничої справи в Україні» (2008 р.), згідно з яким продовжується термін податкових пільг для суб'єктів книговидавничої справи до 2015 р. Певні преференції книговидавцям у вирішенні майнових питань надає Закон України «Про внесення змін до статті 9 Закону України «Про оренду державного та комунального майна щодо книговидавничої справи», який наділяє суб'єкти видавничої справи пріоритетним правом оренди приміщень в будинках державної та комунальної власності без тендерних і конкурентних процедур із встановленням ставок орендної плати на рівні

закладів культури та освіти за умови видання та продажу ними не менше 50 % україномовних книжок.

У 2011 р. намітилось невелике зростання випуску книжкової продукції як за назвами, так і за тиражами. Така тенденція збереглася і у 2012-2013 роках.

Зростання показників випуску книжкових видань відбулось, в основному, за рахунок збільшення випуску підручників. При цьому зростання кількості видань на одного жителя України відбулось не тільки завдяки зростанню тиражів, а й внаслідок природного зменшення чисельності населення України, яке, згідно з даними Державної служби статистики, за останні 20 років скоротилося майже на 6 млн.

Як і у попереднє десятиріччя, вживані державою заходи не принесли бажаного результату, оскільки через економічну кризу, відсутність фінансового забезпечення програм і заходів не спрацьовували прийняті на найвищому рівні законодавчі акти.

Книговидання вищих навчальних закладів

Аналіз було проведено за даними ВНЗ, які надсилають обов'язковий примірник друкованого видання до Книжкової палати України (табл. 1).

Кількість вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації в Україні на початок 2013/14 навчального року порівняно з попереднім навчальним роком скоротилася на 2,4%, або на 20 закладів, — до 803. Кількість ВНЗ, які надсилають обов'язковий примірник видання до Книжкової палати України, становить 31,6 % від їх загальної кількості у країні.

Як свідчать дані табл. 2, ВНЗ видають 15-18 % назв від загальної кількості видань України. Найбільше книг і брошур за назвами і накладами видають ВНЗ м. Києва і Харківської області, далі йдуть Львівська, Донецька, Луганська, Чернівецька і Дніпропетровська області. Дванадцять і тринадцять місця ділять між собою ВНЗ Вінницької і Одеської областей. Найменше книг і брошур видано Закарпатською і Херсонською областями, Республікою Крим і Севастополем.

Таблиця 1

Книговидання вищих навчальних закладів (2013-2014 рр.)

Республіка, область, місто	Кіль- кість ВНЗ 2013 р.	Кіль- кість пр.	Тираж тис. пр.	Кіль- кість ВНЗ 2014 р.	Кіль- кість пр.	Тираж, тис. пр.
Всього	254	4049	1032,3	206	1949	509,3
Автономна Республіка Крим	5	15	4,3	3	3	0,4
Вінницька	5	90	12,5	2	43	9,6
Волинська	3	66	17,4	2	24	6,8
Дніпропетровська	14	184	44,8	10	112	25,1
Донецька	19	231	62,9	16	110	29,7
Житомирська	4	46	11,9	2	17	5,8
Закарпатська	2	9	2,4	2	5	1,0
Запорізька	10	116	33,1	7	88	27,1
Івано-Франківська	4	57	15,5	2	30	7,8
Київська	5	45	14,4	2	12	3,0
Кіровоградська	3	27	4,0	3	23	4,2
Луганська	6	204	62,4	8	65	18,3
Львівська	15	393	110,1	14	145	42,9
Миколаївська	5	111	19,1	2	12	5,8
Одеська	13	90	23,4	11	78	18,3
Полтавська	6	72	18,3	6	48	9,2
Рівненська	4	67	12,6	3	42	13,4
Сумська	7	124	26,3	5	42	10,0
Тернопільська	7	76	24,0	6	27	7,8
Харківська	41	666	176,8	23	282	69,7
Херсонська	5	30	7,4	3	17	4,1
Хмельницька	4	75	18,1	7	34	8,2
Черкаська	4	102	23,2	3	60	14,1
Чернівецька	4	186	25,4	2	49	5,7
Чернігівська	4	67	17,1	5	32	8,7
Київ	53	870	239,9	55	545	151,4
Севастополь	2	30	5,0	2	4	1,2

Таблиця 2

Загальна та надіслана ВНЗ кількість видань

Рік надходження об. пр.	Загальна кількість видань	Кількість видань, які надіслали ВНЗ	% відношення до загальної кількості видань
2012	26036	4806	18,5
2013	26323	4049	15,4
2014 (станом на 08.09.)	12970	1949	15,0

Таблиця 3

Випуск книг і брошур окремими ВНЗ у 2013 році

	Назва ВНЗ	Кількість, друк. од.	Тираж, тис. пр.
1	Видавництво НУ «Львівська політехніка»	159	44,2
2	ЧНУ імені Ю. Федьковича (Чернівці)	159	19,2
3	НАУ (Київ)	132	26,4
4	ХНУ імені В. Н. Каразіна (Харків)	116	30,6
5	ЛНУ імені Т. Шевченка (Луганськ)	114	34,3
6	ЧНУ імені Б. Хмельницького (Черкаси)	87	19,1
7	ХАІ (Харків)	87	17,8
8	Національний університет кораблебудування (Миколаїв)	86	12,8
9	ВНТУ (Вінниця)	83	11,3
10	ДонНУ (Донецьк)	79	19,9
46	ОНУ імені І. І. Мечнікова (Одеса)	30	4,9

Таблиця 4
Електронні видання, обов'язковий примірник яких
надходить до Книжкової палати України

Рік надходження	Кількість видань	Кількість видань, які надіслані ВНЗ (% до загальної кількості видань)
2009	54	5 (9,3%)
2010	30	12 (40,0%)
2011	83	43 (51,8%)
2012	60	19 (31,7%)
2013	116	77 (66,4%)

Найбільшу кількість електронних видань надіслав у 2010 році УБС НБУ (Університет банківської справи Національного банку України) — 6 примірників (50 % від загальної кількості електронних видань, надісланих ВНЗ України); у 2011 році — НУК (Національний університет кораблебудування імені адмірала С. Й. Макарова) — 39 примірників (90,7 % від загальної кількості електронних видань, надісланих ВНЗ України); у 2012 році — НУК надіслав 14 примірників (73,7 % від загальної кількості електронних видань, надісланих ВНЗ України); у 2013 році — НУК надіслав 71 примірник (92,2 % від загальної кількості електронних видань, надісланих ВНЗ України).

Г. О. Гуцол

заступник директора з наукової роботи
Державної наукової установи
«Книжкова палата України імені Івана Федорова»

**ДЕРЖАВНА БІБЛІОГРАФІЧНА РЕЄСТРАЦІЯ
ТА СТАТИСТИЧНИЙ ОБЛІК ВИДАНЬ ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ:
СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ**

У доповіді йдеться про головні функції Книжкової палати України — державну бібліографічну реєстрацію та статистичний облік усіх видів видань, випущених вітчизняними видавцями, зокрема вищими навчальними закладами (ВНЗ). Розглянуто принципи інформування суспільства про видання ВНЗ України через державні бібліографічні покажчики та статистичний збірник «Друк України».

Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова» (скорочено — Книжкова палата України) була заснована у 1919 році згідно із затвердженим Директорією й ухваленим Радою Народних Міністрів Законом «Про утворення Головної Книжної Палати в м. Києві та про асигнування в розпорядження Головноуправляючого Справами Містечств та Національної Культури 50.000 карбованців на організацію цієї Палати».

Соціокомунікативні функції на неї було покладено цим самим Законом одразу після заснування: «...Для реєстрації всієї друкарської продукції на Україні, наукового її систематизування та для обміну книжками з іншими книжними інституціями...».

Нині функції Книжкової палати України визначено Законом України «Про видавничу справу» [1] (ст. 27). Серед них:

- державна бібліографічна реєстрація та централізована каталогізація всіх без винятку видів видань, випущених в Україні;

- збирання та використання адміністративних даних, які характеризують динаміку та тенденції у видавничій справі;
- комплектування і збереження повного і недоторканного фонду Державного архіву друку — головного сховища всіх видів видань, випущених в Україні;
- створення і видання поточних, кумулятивних і ретроспективних бібліографічних покажчиків, науково-аналітичних оглядів, карток централізованої каталогізації.

Єдиним джерелом комплектування фонду Державного архіву друку Книжкової палати України є обов'язковий примірник (ОП) усіх видів видань, який надсилають вітчизняні видавці відповідно до Законів України «Про видавничу справу» та «Про обов'язковий примірник документів» [2]. Усі видання проходять державну бібліографічну реєстрацію, відомості про них заносяться у 45 полів бази даних висококваліфікованими фахівцями, які досконало володіють знаннями з бібліографії.

Станом на 1 вересня 2014 року в Книжкову палату України надійшло 12 585 друкованих одиниць (друк. од.) книжкових видань загальним тиражем 31 469,8 тисяч примірників (тис. пр.). З них 1947 друк. од. (15,5%) загальним тиражем 508,5 тис. пр. становлять видання, що надійшли від ВНЗ України. 206 закладів вищої школи України надіслали випущені ними неперіодичні видання в Книжкову палату України. Серед них:

- колективні та індивідуальні монографії;
- підручники;
- навчальні посібники;
- науково-практичні посібники;
- хрестоматії;
- курси лекцій;
- методичні посібники, вказівки та рекомендації;
- збірники завдань для практичних занять та самостійної роботи;
- тестові завдання до курсів;

- лабораторні практикуми;
- матеріали міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій;
- збірники наукових праць;
- бібліографічні покажчики.

Невелику частку становлять також публікації результатів виконання наукової тематики у вигляді наукових досліджень та аналітичних оглядів.

Щодо друкованих та електронних видань засобів масової інформації (ЗМІ), то за 9 місяців 2014 року в Книжкову палату України надійшли та пройшли державну бібліографічну реєстрацію ОП 1992 назв газет (серед яких 147 нових) загальною чисельністю 46 891 друк. од. та 9372 друк. од. періодичних (крім газет) і продовжуваних видань 2398 назв (з них 189 нових).

Згідно з Положенням про державну статистику друку Книжкова палата України веде окремий облік газетних видань і періодичних та продовжуваних (крім газет).

Загалом за 9 місяців 2014 року надійшло 56 263 друк. од. друкованих та електронних ЗМІ, що становить 87 % до відповідного періоду 2013 року (64 680 друк. од. у 2013 році).

Аналіз ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань проводився за шістьма видами видань:

- друковані журнали;
- друковані продовжувані видання (збірники);
- друковані рекламні видання, бюлетені;
- друковані інформаційні видання (експрес-інформація);
- друковані календарі;
- періодичні (крім газет) і продовжувані електронні видання.

Проведений аналіз ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань, доставлених у Книжкову палату України, засвідчує, що за 9 місяців 2014 року порівняно з відповідним періодом 2013 року спостерігається зменшення кількості доставлених ОП цих видань на 495 друк. од., що становить 95 % (9867 примірників 2484 назв у 2013 році).

Загальний стан доставляння ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань подано в таблиці 1.

Таблиця 1
Загальний стан доставляння ОП періодичних (крім газет)
і продовжуваних видань: 9 місяців 2013 р. – 9 місяців 2014 р.

Ч.ч.	Назви основних видів періодичних (крім газет) і продовжуваних видань	2013 р. (9 місяців)		2014 р. (9 місяців)	
		кількість назв	кількість друк. од.	кількість назв	кількість друк. од.
1.	Друковані журнали	1962	7244	1914	7039
2.	Друковані продовжувані видання (збірники)	183	392	127	196
3.	Друковані рекламні видання, бюлетені	291	2073	254	1889
4.	Друковані інформаційні видання (експрес-інформація)	48	158	43	165
5.	Друковані календарі	—	—	60	83
6.	Періодичні (крім газет) і продовжувані електронні видання	—	—	—	—
	Усього	2484	9867	2398	9372

Зменшення кількості доставлених ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань зумовлено скороченням числа ОП (за назвами), а саме: друкованих збірників наукових праць — на 56 одиниць, друкованих журналів — на 48, друкованих рекламних видань, бюлетенів — на 37, друкованих інформаційних видань (експрес-інформація) — на 5.

Аналіз ОП газет, доставлених у Книжкову палату України, засвідчує, що упродовж 9 місяців 2014 року спостері-

гається зменшення кількості ОП газет на 7922 друк. од., у тому числі з АР Крим і м. Севастополя — на 1094 друк. од., що становить 85,5 % до відповідного періоду 2013 року (46 891 (1992 назви) за 9 місяців 2014 року і 54 813 (2091 назва) за 9 місяців 2013 року).

Стан доставляння ОП газет подано у таблиці 2.

Аналітичні дослідження ОП газет (за назвами), доставлених у Книжкову палату України за 9 місяців 2014 року, засвідчують, що найбільша кількість надійшла з м. Києва (341 назва), Дніпропетровської (178), Донецької (159), Запорізької (105), Луганської (102), Вінницької (89) та Харківської (99) областей.

Щодо ВНЗ України, то більшість з них випускають періодичні й продовжувані видання. Книжкова палата отримує 1251 назву журналів, бюлетенів, збірників наукових праць та 47 назв газет, виданих цими установами.

У загальному потоці періодичних журналів, бюлетенів та збірників, які надходять у Книжкову палату і становлять 3038 назв, частка видань ВНЗ дуже суттєва — понад 41%. Водночас газети, що випускаються ВНЗ, становлять лише 2 % загальної кількості, яка становить 2270 назв.

Велика кількість журналів зумовлена тим, що практично всі заклади вищої школи України мають спеціалізовані вчені ради із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора й кандидата наук і є засновниками наукових фахових журналів, внесених Департаментом атестації кадрів Міністерства освіти і науки України (ДАК МОН) до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук [3].

Загалом до переліку ДАК МОН внесено 1919 назв періодичних і продовжуваних друкованих та електронних видань. Книжкова палата України отримує 1898 з них.

Газетні видання не є науковими. Зокрема, газети ВНЗ містять інформацію для абітурієнтів та студентів; законодавство про вищу освіту та інші документи МОН; відомості про інститути, факультети та кафедри, окремих виклада-

Таблиця 2

**Порівняльна характеристика стану доставляння ОП газет
за 9 місяців 2013 р. та 9 місяців 2014 р.**

Ч. ч.	Назви регіонів	2013 р. (9 місяців)		2014 р. (9 місяців)	
		Кількість назв газет	Кількість друк. од.	Кількість назв газет	Кількість друк. од.
1.	АР Крим	45	1594	36	543
2.	Вінницька	98	2344	89	2328
3.	Волинська	52	1187	48	968
4.	Дніпропетровська	183	5160	178	4494
5.	Донецька	166	4881	159	3036
6.	Житомирська	69	1586	63	1629
7.	Закарпатська	33	707	32	673
8.	Запорізька	118	3948	105	2487
9.	Івано-Франківська	37	811	37	801
10.	Київська	63	1559	60	1730
11.	Кіровоградська	34	949	29	793
12.	Луганська	104	2647	102	1878
13.	Львівська	52	1017	52	1164
14.	Миколаївська	58	1682	53	1449
15.	Одеська	50	1659	47	1641
16.	Полтавська	60	1738	58	1584
17.	Рівненська	35	889	36	873
18.	Сумська	35	1027	36	1109
19.	Тернопільська	44	853	48	911
20.	Харківська	113	3018	99	2646
21.	Херсонська	77	1401	69	1191
22.	Хмельницька	49	1398	52	1338
23.	Черкаська	76	1662	72	1520
24.	Чернівецька	35	873	31	718
25.	Чернігівська	60	1509	56	1298
26.	м. Київ	340	8622	341	8040
27.	м. Севастополь	5	92	4	49
	Усього	2091	54813	1992	46891

чів; інформацію про діяльність вчених рад та спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій; результати олімпіад, конкурсів; цікаві події у студентському житті; науково-популярні та літературні публікації. У 2014 році газети містять багато публікацій про Т. Шевченка до 200-річчя з дня народження.

Книжкова палата України збирає й аналізує адміністративні дані про випуск видавничої продукції і щорічно створює три звіти обсягом понад 500 сторінок — про випуск книг, газет та періодичних і продовжуваних видань (крім газет), які Державним комітетом статистики України (Держстат) публікуються як офіційна статистика друку, що відображає стан видавничої галузі країни. За допомогою цих звітів органи державної влади, які ухвалюють рішення у видавничій справі, мають повну інформацію про випуск видань в Україні.

Збирання та аналіз адміністративних даних входили до функцій Книжкової палати України з часів її заснування. Основою для неї завжди було вивчення обов'язкового примірника документів. Статистичні відомості розробляють відповідно до показників, узгоджених з Держстатом, і систематизують. Щорічно на підставі цього аналізу Книжкова палата України випускає статистичний збірник «Друк України». Скорочена статистична інформація за рік, а також оперативні дані про випуск книжкових видань із щотижневим оновленням також публікуються на веб-сайті Книжкової палати у розділі «Статистика друку» [4].

Газетні видання ВНЗ, які доставляються у Книжкову палату, після державної реєстрації надходять на зберігання у сховище Державного архіву друку.

Згідно із законодавством, фонд Державного архіву друку є недоторканим. Видання у ньому зберігаються довічно. Операція списання відсутня.

Книжкові та періодичні й продовжувані видання (крім газет) перш ніж потрапити на зберігання, проходять процес аналітичного опису для розміщення бібліографічної інформації про них у державних бібліографічних покажчиках.

Книжкова палата України випускає вісім державних бібліографічних покажчиків (літописів). Докладну інформацію про них представлено на веб-сайті Книжкової палати у розділі «Видавнича діяльність» [5]. Перший з літописів, «Літопис книг», було засновано ще у 1924 році. Бібліографічна інформація про всі книжкові видання ВНЗ, більшість з яких є науковими або навчальними, входить до цього бібліографічного покажчика. У зв'язку зі збільшенням за останні роки (крім поточного) кількості книжкових видань, випущених в Україні, періодичність літопису була встановлена двічі на місяць.

У 1936 році засновано «Літопис журнальних статей». Нині він також випускається двічі на місяць. Літопис містить бібліографічну інформацію про публікації з понад 400 журналів, переважно наукових, більшість з яких випускають ВНЗ.

У журналах досить часто зустрічаються рецензії на монографії, підручники тощо. Бібліографічна інформація про них заноситься в окрему базу даних, на основі якої створюється щорічний державний бібліографічний покажчик «Літопис рецензій».

Усі літописи мають наскрізну нумерацію записів упродовж усього року та містять розгалужену систему допоміжних покажчиків для полегшення пошуку інформації.

Книжкова палата також випускає щодакандний видавничий бібліографічний покажчик «Нові видання України», який містить у скороченому вигляді інформацію про нові вітчизняні видання, що вийшли в поточному році.

Бібліографічні записи в літописах і цьому покажчикові систематизовано з використанням таблиці «Розташування бібліографічних записів у бібліографічних покажчиках на основі Універсальної десяткової класифікації».

За допомогою покажчиків державної бібліографії Книжкова палата інформує суспільство про видання України. Покажчики є безкоштовною рекламою видавничої продукції для видавництв, у тому числі ВНЗ.

Таким чином, Книжкова палата України здійснює інформаційну діяльність у системі соціальних комунікацій, безкоштовно надаючи суспільству бібліографічну і статистичну інформацію про видання України. Така робота спрямована на пропаганду та популяризацію вітчизняної видавничої продукції, у тому числі продукції ВНЗ.

Список використаних джерел та літератури

---

1. Про видавничу справу: Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 32. — ст. 206.
2. Про обов'язковий примірник документів: Закон України від 09.04.1999 № 595-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22-23. — ст. 199.
3. Перелік наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук [Електронний ресурс] / Електрон. дані. — К.: Мін. освіти і науки України, 2013. — Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/563/perelik-naukovikh-fakhovikh-vidan/6797/>.
4. Статистика друку [Електронний ресурс] / Електрон. дані. — К.: Кн. палата України, 2014. — Режим доступу: http://www.ukrbook.net/statistika_.html.
5. Видавнича діяльність [Електронний ресурс] / Електрон. дані. — К.: Кн. палата України, 2014. — Режим доступу: http://www.ukrbook.net/vydav_dil.html.

Г. М. Плиса

завідувач відділу державної стандартизації
Державної наукової установи
«Книжкова палата України імені Івана Федорова»

АНАЛІЗ ДОТРИМАННЯ ПОЛОЖЕНЬ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ СУБ'ЄКТАМИ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ У КНИЖКОВИХ ВИДАННЯХ: СТАН ОФОРМЛЕННЯ ВИХІДНИХ ВІДОМОСТЕЙ

Об'єктом проведеного дослідження було оформлення вихідних відомостей в окремих неперіодичних (книжкових) виданнях видавців різних форм власності за 2013 рік та за три квартали 2014 року.

Оформлення вихідних відомостей книг і брошур є об'єктивним показником професіоналізму та компетентності видавця. За ДСТУ 4861 вихідні відомості — сукупність даних, які характеризують видання та призначені для інформування користувачів, бібліографічного оброблення й статистичного обліку.

У своїй професійній діяльності видавці мають дотримуватися положень чинного законодавства, національних стандартів та інших нормативних документів, які регламентують оформлення книг і брошур. Основними стандартами, які мають використовувати видавці неперіодичних видань, є такі : ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості», що визначає склад, послідовність подання й розміщення вихідних відомостей у різновидах видань; ДСТУ 3017—95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення», за яким визначають види видань; ДСТУ 3814:2013 «Інформація та документація. Міжнародна стандартна нумерація книг», який містить положення щодо подання й розміщення ISBN, а також «Інструкція про порядок надання Міжнародного стандартного номера книги в Україні (ISBN)»; ДСТУ 7342:2013 «Інформація та документація. Видавнича анотація. Правила складання та по-

дання у виданнях» та ДСТУ ГОСТ 7.9:2009 «СИБИД. Реферат и аннотация. Общие требования»; ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «СІБВС. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»; ДСТУ 3582:2013 «Інформація та документація. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила».

Відповідно до статті 27 Закону України «Про видавничу справу» однією з функцій Книжкової палати України є складання аналітичних оглядів з питань дотримання суб'єктами видавничої справи положень національних стандартів щодо оформлення вихідних відомостей у виданнях. Аналітичні огляди фахівці складають на основі аналізу обов'язкових примірників видань, які надходять до Книжкової палати України.

За результатами дослідження документального потоку обов'язкових примірників можна зробити висновок, що тільки половина видавців, якими є вищі навчальні та наукові заклади, видає книги без грубих помилок в оформленні вихідних відомостей. До них можна віднести таких видавців: Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, Донбаська державна машинобудівна академія, ННЦ «Інститут аграрної економіки», Київський національний торговельно-економічний університет, Київський національний університет технологій та дизайну, Миколаївський університет кораблебудування імені адмірала С. Й. Макарова, Національний авіаційний університет, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Дніпродзержинський державний технічний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Луганський національний університет імені Тараса Шевченка та деякі інші.

Проведений аналіз також засвідчив, що є видавці, які неправильно оформлюють надзаголовкові, підзаголовкові, вихідні й випускні дані, а також визначають шифр збе-

рігання видання, з помилками наводять макет анотованої каталожної картки (далі — макет картки), Міжнародний стандартний номер книги (ISBN), знак охорони авторського права (©).

Розглянемо найтипівіші помилки, які допускають видавці у своїх виданнях.

Обкладинка (палітурка). На обкладинці (палітурці) деякі видавці не подають ім'я автора, хоча на титульній сторінці відомості про автора зазначено. І навпаки. Це дезорієнтує читача, який не зможе знайти відомості про певну книгу в базі даних, наприклад, книжкового магазину.

Титульна сторінка

Надзаголовкові дані. Надзаголовкові дані містять відомості про найменування організації, від імені чи за участю якої випускають видання, та відомості про серію. У надзаголовкових даних, які розміщують у верхній частині титульної сторінки, видавці серійних видань інколи не зазначають назву серії та рік її заснування, назву серії подають тільки на обкладинці, звороті титульного аркуша або наводять у різних місцях книги по різному. Наприклад, ТОВ «Всеукраїнський інститут права і оцінки» у виданнях серії «Облік і фінанси АПК» допустило розбіжності у наведенні назви серії, розміщеної в різних місцях видання (надзаголовкових даних, макеті картки, надвипускних даних), що не дозволено стандартом.

Назву серії видавці часом замінюють логотипом, рисунком, а її словесне позначення наводять тільки в макеті картки чи на останній сторінці книги. Це створює такі поняття, як «неофіційні» та «офіційні» назви серій. Неправильно ж оформлена та розміщена назва серії може сприйматися або як назва, або як підзаголовкові дані видання, що ускладнює його опрацювання та пошук. Зауважуємо, що відсутність відомостей про серію чи подання її з порушеннями перешкоджає створенню повної інформації про серійне видання.

Відомості про авторів і назви книг. Порушують видавці й порядок наведення відомостей про авторів і наз-

ви книг. Найтиповішою помилкою є подання на титульній сторінці всупереч положенням стандарту відомостей про авторів більше, ніж про трьох. Нагадуємо, що відомості про чотирьох і більше авторів треба розміщувати у верхній частині звороту титульного аркуша після слів «Автори» чи «Авторський колектив». Таку помилку, коли на титульній сторінці подано відомості про цілий колектив авторів, допускає багато хто з видавців. І навпаки, Академія внутрішніх військ МВС України у виданні: Чирва Ю. Є., Краснокутська Н. С., Жарко І. В. «Менеджмент підприємств ресторанного господарства» відомості про трьох авторів зазначає тільки на звороті титульного аркуша, тоді як їх треба було навести на титульній сторінці. А Вінницький національний технічний університет у книзі: «Відновлювані джерела енергії в розподільних електричних мережах» відомості про чотирьох авторів подає тільки на останній сторінці та в макеті картки, тоді як їх потрібно було б у першу чергу подати у верхній частині звороту титульного аркуша. Хоча треба відмітити, що в цілому цей університет оформлює свої видання майже без помилок.

Допускають видавці помилки й у наведенні назв книг, подаючи їх в різних місцях цих книг — на титульній сторінці, звороті титульного аркуша та на останній сторінці — з розбіжностями, що є порушенням положень ДСТУ 4861 та перешкоджає однозначному ідентифікуванню видань.

Підзаголовкові дані. У підзаголовкових даних, які розміщують на титульній сторінці після назви видання, часто-густо видавці не наводять відомості, що пояснюють чи доповнюють назву; відомості про вид видання за характером інформації (за ДСТУ 3017 це такі види: «монографія», «навчальний посібник», «підручник», «довідник» тощо); не зазначають загальну кількість томів (книг, частин), на яку розраховано багатотомне видання; у перекладних виданнях не наводять відомості про мову тексту, з якої перекладено твір; у навчальних виданнях для вищих навчальних закладів не зазначають, студентам якої спеціальності (курсу) його призначено; у перевиданнях не зазначають відо-

мости про повторність випуску видання та характер перевидання (наприклад, «Видання 2-ге, доповнене») тощо.

Так, Класичний приватний університет у виданні, що містить матеріали конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного оподаткування в Україні», у підзаголовкових даних після назви не подав відомості про місце проведення цього заходу, а Запорізька державна інженерна академія в аналогічному виданні з матеріалами конференції — «Роль молодіжних студентських громадських самоврядних організацій ...» не наводить відомості про місце, а також дату її проведення.

Львівський державний університет внутрішніх справ у виданні: «Антологія правничої думки в Галичині (1889 — 1900). Том 1» не зазначає відомості про загальну кількість томів, на яку розраховане це видання; Одеська державна академія будівництва та архітектури у виданні: «Напружено-деформований стан сталевих каркасів при температурних впливах» у підзаголовкових даних не наводить відомості про вид видання за характером інформації, а саме: «Монографія», подаючи їх тільки в макеті картки та на останній сторінці.

Поряд із розглянутим є й така проблема: видавці у підзаголовкових даних розміщують з порушенням відомості про укладача — над назвою видання, тобто як відомості про автора, а треба — під його назвою після слів «Укладач» («Упорядник»), «Уклав», «Укладено» тощо. Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького допустив такі розбіжності у наведенні відомостей про укладачів (авторів?) у підручнику «Етика керівника»: на обкладинці та на останній сторінці перед назвою подано імена двох авторів, на титульній сторінці, що є своєрідним паспортом видання, у підзаголовкових даних їх не зазначено, а на звороті титульного аркуша у бібліографічному описі до макета картки цих осіб подано вже як укладачів. Отже, створюються певні труднощі з ідентифікацією укладачів — авторів цього підручника.

Вихідні дані. Багато помилок також допускають видавці у вихідних даних, які розміщують у нижній частині титульної сторінки та які мають містити інформацію про місце випуску видання, найменування (ім'я) видавця та рік випуску видання.

Непоодинокими є випадки, коли видавці не подають жодного елемента вихідних даних, не наводять або неправильно зазначають місце випуску видання та відомості про найменування (ім'я) видавця й рік випуску видання, а видавці — фізичні особи наводять незареєстровані назви.

Наприклад, у виданні: Щербіна О. Ю. «Логіка та юридична аргументація» Київський національний університет імені Т. Шевченка не зазначив вихідні дані; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка та Національний університет державної податкової служби України у вихідних даних майже усіх своїх видань не подають відомості про видавця; Національний університет фізичного виховання і спорту України замість своєї назви подає у виданнях таку, незареєстровану, назву — «Олімпійська література», яку не внесено у Державний реєстр суб'єктів видавничої справи.

Нагадуємо, що видавці у виданнях мають наводити свої найменування (чи імена) саме в тій формі, як їх зареєстровано та внесено у Державний реєстр суб'єктів видавничої справи відповідно до Закону України «Про видавничу справу». Подання інших найменувань не дозволено.

Деякі видавці у вихідних даних своїх видань не наводять також відомості про рік випуску видання, наприклад, Національний університет фізичного виховання і спорту України та Харківський державний університет харчування та торгівлі.

Зворот титульного аркуша

Шифр зберігання видання. Аналіз проставлення шифру зберігання видання (класифікаційних індексів УДК, ББК та авторського знака) показав, що не всі видавці наводять його на звороті титульного аркуша, розміщують у верхньому лівому куті полоси набору, подають у повному

обсязі та в установленій стандарті послідовності, а саме: УДК, ББК, авторський знак. Наприклад, Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького у виданні: Третяк М. В. «Збірник задач з функціонального аналізу» шифр зберігання видання подав у неналежному місці; у монографії (до речі, про те, що це монографія, можна дізнатися тільки з останньої сторінки та макета картки) Карпюк В. М. «Розрахункові моделі силового опору прогінних залізобетонних конструкцій...» подає його не в установленій стандарті послідовності.

Крім того, деякі видавці допускають у шифрі зберігання видання помилки такого характеру: подають неправильно визначені класифікаційні індекси УДК і ББК та авторський знак; у авторському знаку між літерою та першою цифрою помилково наводять дефіс, який потрібно проставляти тільки після літер З, І, О, Ч, що схожі на цифри 3, 1, 0 і 4. Так, наприклад, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна у виданні: Єльцов С. В., Водозлацька Н. О. «Практикум з фізичної та колоїдної хімії» подав неправильно визначений авторський знак; у виданні: «Напружено-деформований стан сталевих каркасів при температурних впливах» Одеської державної академії будівництва та архітектури у авторському знаку (Д 69) неправильно проставлено дефіс.

Іноді трапляється й таке: Миколаївський національний аграрний університет у виданні «Взаємозамінність, стандартизація і технічні вимірювання» авторський знак у шифрі зберігання видання помилково подав кілька разів. Крім цього, авторський знак було визначено неправильно.

Макет анотованої каталожної картки. Під час складання та наведення на звороті титульного аркуша макета анотованої каталожної картки, який є основою для створення бібліографічного повідомлення про видання в різноманітних інформаційних масивах, видавці допускають такі помилки: розміщують його в неналежному місці (потрібно — в нижній частині звороту титульного аркуша), порушують установлені стандартом розміри (має бути

59 мм заввишки та 108 мм завширшки) та кеглі шрифтів (заголовок бібліографічного опису, бібліографічний опис, ISBN й авторський знак наводять шрифтом кегля 10, анотацію — шрифтом кегля 8 або 9, індекси УДК і ББК — шрифтом кегля 8 грубого накреслення); не подають або подають у неналежному місці його обов'язкові елементи — бібліографічний опис, ISBN, анотацію, класифікаційні індекси УДК, ББК та авторський знак; бібліографічний опис складають, не дотримуючись вимог ДСТУ ГОСТ 7.1, ДСТУ ГОСТ 7.80 та ДСТУ 3582; анотацію складають з порушеннями положень ДСТУ 7342 та ДСТУ ГОСТ 7.9:

Так, Львівський національний університет імені Івана Франка у навчальному посібнику англійською мовою: Voitiuk S. M. «Stylistics in a concise format» макет картки помилково подає українською мовою, а потрібно — мовою тексту видання. Крім того, цей видавець неправильно оформив вихідні відомості у згаданому посібнику: зворот титульного аркуша — українською мовою, тоді як потрібно англійською, хоча останню сторінку видавець правильно подав українською мовою.

Зауважуємо, що належним чином складений бібліографічний опис у складі макета картки є показником інформаційної культури видання. Проте, тільки невеликий відсоток видавців наводить у книжкових виданнях бібліографічний опис, складений відповідно до положень чинного стандарту.

Мало хто з видавців професійно складає й анотацію, що також є складником макета картки, дотримуючись положень ДСТУ 7342 та ДСТУ ГОСТ 7.9. Втім, анотація — важливий елемент видавничої та книготорговельної інформації. Відсутність анотації, приблизно чи формально складена анотація перешкоджає просуванню книги до читача.

Приділити особливу увагу складанню та розміщенню у виданнях макета анотованої каталожної картки потрібно таким видавцям: Класичний приватний університет, Європейський університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Запорізька державна інженерна

академія, Університет банківської справи НБУ, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури тощо.

Міжнародний стандартний номер книг (ISBN). Наведення у виданнях Міжнародного стандартного номера книг (ISBN) вже стало нормою для багатьох видавців України. Однак, чимало типових помилок допускають вони під час подання ISBN у книгах і брошурах: розміщують у неналежному місці; замість п'яти цифрових груп подають чотири; між аббревіатурою та цифровою частиною замість проміжку подають недозволені знаки, наприклад, тире, дефіс, двокрапку тощо; неправильно зазначають префікс GS1 — «978»; з помилками подають цифровий блок, який ідентифікує Україну (Україні надано ідентифікатори «966» та «617») або видавця; кількість цифр і цифрових груп інколи не відповідає положенням нормативних документів (ISBN складається з 13 цифр, розділених на п'ять груп); в окремих томах багатотомних і книгах серійних видань наводять один ISBN, а має бути два — загальний для багатотомного видання (серії) загалом та ISBN окремого тому (книги).

Аналіз книг показав, що є видавці, які у деяких своїх виданнях не наводять ISBN. **До таких належать:** Східноукраїнський національний університет імені В. Даля, Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Класичний приватний університет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича тощо. Хмельницький університет управління та права у виданні: Гришук В. К. «Філософсько-правове розуміння відповідальності людини» допустив таку помилку: між аббревіатурою та цифровою частиною ISBN замість проміжку подано позначку «№».

Знак охорони авторського права (©). Видавці допускають порушення й під час наведення знака охорони авторського права (©). Цей знак, що є обов'язковим елементом вихідних відомостей видання, сповіщає про наявність у фізичних і юридичних осіб виключного авторського права на твір. Поширеними помилками, які допускають

видавці під час подання знака охорони авторського права, є такі: не наведено знак ©, замість латинської літери «С» у колі подано інші літери; немає року публікації твору; після імені упорядника, автора передмови, художника тощо не зазначено характер виконаних ними робіт; у повторних виданнях (перевиданнях) не наведено © першого видання; не зазначено відомості про зміни, якщо видання було доповнено чи перероблено. Наприклад, Українська академія друкарства у виданні: «Безпека життєдіяльності» взагалі не подала знак охорони авторського права; Дніпропетровська державна фінансова академія у виданні: «Актуальні проблеми та шляхи забезпечення соціально-економічного розвитку країни та регіонів» у знаку охорони авторського знака зазначила такі відомості: ©, Автори, 2014, хоча потрібно було подати знак охорони авторського права на видавця, тобто академію, відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», за яким «Видавцям енциклопедій, енциклопедичних словників, періодичних збірників, збірників наукових праць, ...належать виключні права на використання таких видань у цілому».

Остання сторінка видання

Аналіз видань показав, що трапляються помилки також у надвипускних і випускних даних, які зазвичай розміщують на останній сторінці видання.

Надвипускні дані. У надвипускних даних деякі видавці не подають або неправильно визначають вид видання за цільовим призначенням (за ДСТУ 3017 це: наукове, науково-популярне, навчальне, довідкове, літературно-художнє видання тощо); перед назвою видання не зазначають відомості про назву серії (якщо видання виходить у складі серії); не подають у повній формі ім'я автора (авторів — від одного до трьох) чи укладача (укладачів — від одного до трьох); не виокремлюють за допомогою засобів відрізнення їхні прізвища; не подають відомості про мову тексту видання, якщо його випущено іншою, ніж українською, мовою, не подають анотацію українською мовою в цих виданнях.

Так, у надвипускних даних видання Запорізької державної інженерної академії: Скачков В. А. «Формирование структуры и функциональных свойств композиционных материалов на основе углерода» допущено такі помилки: порушено послідовність наведення імені автора (має бути: прізвище, ім'я, по батькові), а також прізвище не виділено засобами вирізнення (шрифтом, фарбою тощо).

Випускні дані. Трапляються книги, в яких випускні дані (формат видання та частка аркуша, його обсяг в умовних друкованих аркушах, тираж, номер замовлення виготовлювача видавничої продукції та відомості про видавця й виготовлювача видавничої продукції) наведено з помилками або не у повному обсязі. Наприклад, у виданні «Будова української держави» Інституту законодавства Верховної Ради України не зазначено номер замовлення виготовлювача видавничої продукції. Інститут економіки та прогнозування у складі випускних даних більшості своїх видань не подає відомості про повне найменування та місцезнаходження видавця й внесення його до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи. Серед поширених помилок у складі випускних даних і такі, як: немає відомостей про внесення видавця та виготовлювача видавничої продукції до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи; не зазначено про те, що видавець одночасно є й виготовлювачем видавничої продукції (наприклад: «Видавець і виготовлювач ...»); не подано відомості про повне найменування та місцезнаходження виготовлювача видавничої продукції.

Порушення, про які згадувалося, суперечать положенням законодавчих і нормативних документів та унеможливають однозначну ідентифікацію видавців, а також бібліографічну реєстрацію видань, державну статистику та подання достовірних даних у державні бібліографічні покажчики, які випускає Книжкова палата України.

Для усунення помилок, які допускають видавці під час оформлення вихідних відомостей видань, фахівці Книжкової палати України надають їм консультативну допомогу, а

також складають і надсилають листи з переліком помилок і рекомендаціями щодо правильного подання й розміщення вихідних відомостей у книгах і брошурах, а також список основних правових і нормативних документів, які регламентують видавниче оформлення книжкових видань.

Проведений аналіз щодо дієвості такої консультативно-методичної допомоги дає підстави зробити висновок, що більшість видавців відповідально ставляться до зауважень щодо помилок і рекомендацій задля їх виправлень та в подальшому випускають друковану продукцію, дотримуючись положень законодавчих і нормативних документів із видавничої справи.

Список використаної літератури

---

1. Про авторське право і суміжні права : закон України від 12.12.1993 № 3792-12 // Відомості Верховної Ради України. — 1994 р., № 13. — Ст. 64.

2. Про видавничу справу : закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997 р., № 32. — Ст. 206.

3. ДСТУ 3017—95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. — Вперше; чинний від 1996-01-01. — Київ : Держстандарт України, 1995.

4. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ ; ISO 832:1994, NEQ). — На заміну ДСТУ 3582—97 ; чинний від 2014-01-01. — Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. — (Інформація та документація).

5. ДСТУ 3814:2013. Видання. Міжнародна стандартна нумерація книг (ISO 2108:2005, NEQ). — На заміну ДСТУ 3814—98 ; чинний від 2014-01-01. — Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. — (Інформація та документація).

6. ДСТУ 4861:2007. Видання. Вихідні відомості (ISO 8:1977, NEQ ; ISO 1086:1991, NEQ ; ISO 7275:1985, NEQ). — Вперше (зі скасуванням ГОСТ 7.4—86, ГОСТ ЭД 1 7.4—90) ; чинний від 2009-01-01. — Київ : Держспоживстандарт України, 2009. — (Інформація та документація).

7. ДСТУ 7342:2013. Видавнича анотація. Правила складання та подання у виданнях. — Вперше ; чинний від 2014-01-01. — Київ : Мінекономрозвитку України, 2013. — (Інформація та документація).

8. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1—2003,

IDT). — Зі скасуванням ГОСТ 7.1—84, ГОСТ 7.16—79, ГОСТ 7.18—79, ГОСТ 7.34—81, ГОСТ 7.40—82 ; чинний від 2007-07-01. — Київ : Держспоживстандарт України, 2007. — (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).

9. *ДСТУ ГОСТ 7.9:2009* (ИСО 214—76). Реферат и аннотация. Общие требования (ГОСТ 7.9—95 (ИСО 214—76), IDT). — Зі скасуванням ГОСТ 7.9—95 ; чинний від 2009-12-01. — Минск : Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 1996. — (Система стандартів по информации, библиотечному и издательскому делу).

10. *ДСТУ ГОСТ 7.80:2007*. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.80—2000, IDT). — Вперше ; чинний від 2008-04-01. — Київ : Держспоживстандарт України, 2009. — (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).

11. *ГОСТ 7.12—93*. Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила. — Взамен ГОСТ 7.12—77 ; введ. 1995-07-01. — Москва : Госстандарт России, 1995. — (Система стандартів по информации, библиотечному и издательскому делу).

М. О. Подрезова

директор Наукової бібліотеки Одеського
національного університету імені І. І. Мечникова

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА У ВИДАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КЛАСИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Протягом століть функції бібліотек були майже незмінні: збір матеріалів, його опис, зберігання, забезпечення збереження. Такий консервативний образ, пов'язаний з реалізацією цих завдань, досить підходив бібліотекам. Але в сьогоdnішньому динамічному науковому оточенні, підтримуваному стрімко мінливими електронними технологіями, цього стає недостатньо. Поряд з наданням традиційних послуг, впровадження нових технологій починає відігравати ключову роль у роботі вузівських бібліотек. Виклики, з якими зіткнулися практично всі бібліотеки, з кінця першого десятиліття ХХІ ст. супроводжуються фінансовими складнощами внаслідок світової економічної кризи. Але зниження якості бібліотечних ресурсів є не лише результатом впливу зовнішніх факторів. Відбувається переосмислення ролі та завдань вузівських бібліотек з урахуванням потреб користувачів.

Бібліотеки зіткнулися з конкуренцією навіть в середовищі традиційних бібліотечних послуг. Google та інші пошукові системи дали можливість користувачам шукати і отримувати документи без допомоги бібліотечного посередника. При зростанні використання електронних ресурсів користування друкованими матеріалами неухильно знижується, падає книговидача. І це закономірно, оскільки витрати на купівлю традиційних документів постійно падають, тобто менша кількість друкованих видань випускається до обігу. При цьому бібліотека збільшує закупівлю доступу до електронних документів на вимогу користувачів.

В інформаційній галузі розвиваються можливості для розширення діяльності сучасних бібліотек. Зростає попит на інформацію, орієнтовану на вирішення конкретних зав-

дань, на тематичний відбір інформації з різних джерел з подальшим її аналізом і аналітичною обробкою.

Користування Інтернетом перетворилося на невід'ємну характеристику бібліотечного сервісу. Кількість читачів, які приходять до бібліотеки заради Інтернет-ресурсів, зростає швидше кількості відвідувачів у читальних залах, а світова мережа перетворюється на інструмент вирішення багатьох бібліотечних проблем.

При цьому бібліотеки, використовуючи ресурси Інтернету, розвивають нові функції, які їм раніше не були притаманні. До них відноситься організація спеціальних служб зі створення власних інформаційно-аналітичних продуктів за технологією «інформація на базі інформації». Таким чином, керівникам університетів вже відомо, наскільки корисними для їхніх вузів можуть бути інвестиції у бібліотечно-видавничу службу.

Ми розглядаємо Інтернет-інформацію як джерело формування сучасного бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту.

Одним з видів інформаційно-аналітичного продукту є нова модель науково-видавничої діяльності, коли головні спеціалісти бібліотеки є не тільки авторами, а й редакторами, коректорами і дизайнерами видання. Більшість наукових бібліотек реалізують видавничі проекти у співпраці з видавництвами своїх вузів. Це найпоширеніший, хоча й не єдиний, тип співробітництва «нової видавничої моделі», по якій працює і наша бібліотека.¹

Видавнича діяльність Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова безпосередньо пов'язана з науково-інформаційною роботою і відтворює її результати.

Зріз наукових і практичних результатів у різних сферах, які були досягнені бібліотекою за останні роки, допомагає розкрити основні тенденції та пріоритетні напрямки її науково-дослідницької та видавничої діяльності.

---

¹ Солов'яненко Д. Академічні бібліотеки у новому соціокультурному вимірі. Ч. 1. Академічна бібліотека як видавець // Бібл. вісн. — 2010. — № 4. — С. 5.

Традиційно склалося, що наукові дослідження є серед пріоритетів діяльності двох підрозділів НБ — науково-бібліографічного відділу і відділу рідкісних книг та рукописів, співробітники яких поєднують у своїй роботі бібліотечно-бібліографічну практику з історико-книгознавчими дослідженнями фондів. Ми вважаємо, що сьогодні в нас існує колектив високопрофесійних науковців та бібліотекарів-практиків, хоч чимало проблем ще залишається.

Одним з пріоритетних напрямків науково-видавничої роботи нашої бібліотеки є **краєзнавчі студії**. Вже багато років Бібліотека університету веде краєзнавчу тематику, відбирає, систематизує та аналізує надзвичайно цінний матеріал, який накопичився в її фондах за всю історію університету.

Прикладом спеціального звернення до краєзнавчої тематики є покажчик «Причорноморські німці у житті та діяльності м. Одеси та регіону. 1803-2003)» (вийшов у 2003 р.), який викликав жвавий інтерес далеко за межами міста. Спільним проектом історичного факультету і Наукової бібліотеки стало видання «Розвиток православ'я на півдні України, кінець XVIII — початок XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії та Південної Бессарабії): бібліографічний покажчик».

Впродовж останніх років спостерігається бурхливий розвиток української **біографістики**, що зумовило необхідність та актуальність інформаційно-бібліографічного забезпечення цієї спеціальної історичної дисципліни. Одночасно вийшло у світ відразу декілька видань з історії університету, ініціаторами та творцями яких можна вважати Наукову бібліотеку ОНУ. Маємо на увазі біографічний словник «Професори Одеського (Новоросійського) університету»: в 4 т. в двох виданнях (Одеса, 2000), 2-е вид., доповнене (Одеса, 2005), енциклопедичний словник «Випускники Одеського (Новоросійського) університету»: вип. 1 (Одеса, 2005); вип. 2 (Одеса, 2010). Крім того, в серії «Біобібліографія вчених ОНУ» виходять друком біобібліографічні покажчики літератури, присвячені професорам ОНУ.

Як установа-фондоутримувач книжкових пам'яток, у 2002 р. бібліотека приєдналася до створення Державного

реєстру книжкових пам'яток України як складової частини Державного реєстру національного культурного надбання.

Наукова бібліотека ОНУ бере участь у **створенні національної бібліографії України**, репертуару як української книги та періодики, так і іноземної україніки. Перші кроки цієї роботи відбиті в покажчику «Українська книга в іменних фондах Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова» (Одеса, 1999). У подальші роки було здійснене наукове освоєння цілого прошарку іноземної україніки, завдяки чому в науковий та культурний обіг були введені цінні джерела з історії України, надруковані у XV-XVIII ст. Результати цих розвідок відображені в серії публікацій і доповідей на наукових конференціях.

Так, вийшло друком наукове видання «Гартман Шедель. Про європейську область Сарматію». «Всесвітня хроніка» Г. Шеделя (Нюрнберг, 1493) — справжній шедевр книгодрукування XV ст. Ця славетна інкунабула є окрасою фонду стародруків НБ ОНУ. У розділі «Про європейську область Сарматію» міститься цінна інформація про Україну. Але до теперішнього часу він не був перекладений українською мовою, хоча заслуговує на увагу дослідників, які займаються українською минувиною.

У рамках цієї ж наукової теми вийшов збірник наукових праць «Історія України в книжкових пам'ятках XVI-XVII ст. З колекцій Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова (Одеса, 2011). Разом зі статтями та повідомленнями збірник містить публікацію документів, вперше перекладених українською мовою «Оповідь про те, що відбувається під час війни з Польщею аж до 1676 року за «Османським дзеркалом» Ла Магдалена), а також бібліографічний список «Історія України другої половини XV-XVII ст. в письмових джерелах у фондах Наукової бібліотеки ОНУ (387 позицій). Таким чином, до наукового та культурного обігу введені оригінальні першоджерела з історії України. Подальша робота в цьому напрямі пов'язана з підготовкою видання, до якого увійдуть оброблені матеріали франкомовної газети «Амстердам» за 1708-1709 рр., що містять цінні відомості про події в Україні на початку XVIII ст.

Ще один приклад участі у створенні національної бібліографії України — це анотований каталог виставки «Видавнича спадщина українського ренесансу» (Одеса, 2012), який містить описи рідкісних українських видань 1917-1930 рр. з фондів університетської бібліотеки. Каталог являє собою спробу книгознавчої реконструкції культурного життя України в переламний період її історії. Це довідкове видання має самостійну наукову цінність, являючись дієвим інструментом вивчення маловідомих документів короткої, але яскравої доби українського Відродження.

Традиційним напрямком науково-дослідної діяльності в бібліотеках є **інформаційне розкриття фондів** та їх окремих складників, найбільш цінних колекцій шляхом підготовки та видання бібліографічних покажчиків, каталогів, інших довідкових видань, спрямованих на введення до наукового обігу значного обсягу цінної інформації.

Результати роботи з інформаційного розкриття багатого фонду стародруків, яка проведена у бібліотеці за останні роки, відтворилися у «Каталозі видань XVI ст. у фондах Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова». Колекція видань XVI ст. у фондах Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова нараховує 502 видання. Тут зібрані книги на 12 мовах, які побачили світ у німецьких землях, Італії, Франції, Іспанії, Нідерландах, Данії, Англії, Чехії, Польщі та Україні. Відзначимо виключно велику кількість бібліографічних рідкостей і так званих «уніків», які відсутні в найбільших книгосховищах світу.

У 2012 р вийшов каталог «Польські стародруки з колекцій університетської бібліотеки», до якого ввійшли описи стародруків з фонду Наукової бібліотеки польською мовою, надрукованих у Польщі чи на територіях, що входили до складу польської держави в різні періоди її існування. Каталог містить опис 406 примірників видань XVI-XVIII ст. (11 одиниць XVI ст., 48 — XVII ст. та 347 од. — XVIII ст.) з права, історії, природничих наук, художньої літератури, географії тощо, а також періодики літературно-критичного і загальнополітичного змісту. Означені видання надійшли

до фонду університетської бібліотеки з відомих книжкових зібрань (В. І. Григоровича, Воронцових, А. Кухарського, Р. Губе) і приватних бібліотек колекціонерів (Я. Снядецького, В. Герберського, А. Мучковського, К. Березовського, Ф. Маркушевського), до цих пір маловідомих вітчизняним дослідникам, а також як книжкові дари викладачів і випускників Рішельєвського ліцею і Новоросійського (Одеського) університету (В. А. Ліновського, М. І. Ленца, М. К. Павловського, О. І. Маркевича). Це книгознавче видання було підготовлено завдяки міжнародному співробітництву Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова з Дослідницьким центром польської бібліографії Естрейхера (м. Краків, Польща), науковим редактором каталогу «Польські стародруки з колекцій університетської бібліотеки» виступив керівник Центру професор Ягеллонського університету Вацлав Валецький.

Зауважимо, що бібліографічна та інформаційна діяльність відділу рідкісної книги — це складна специфічна робота, яка вимагає різнобічної фахової підготовки персоналу. Опис практично кожного стародруку передбачає проведення дослідження (найчастіше — вельми трудомісткого), у ході якого встановлюється авторство книги, місце і рік видання, ім'я друкаря, відбувається «розшифровка» вихідних даних контрафактної книжкової продукції, атрибуція дефектних примірників. Ще більше зусиль вимагає докладний опис всіх особливостей видання на рівні примірника: дарчих і власницьких написів, маргіналій, штампів, печаток, палітурок, ознак приналежності до колекції тощо. Тому бібліографування книжкових пам'яток передбачає глибоку наукову розробку джерел, пов'язаних з книгознавчими і бібліотечними студіями. Тільки за умов такого підходу можливо здійснити виявлення, облік і науковий опис книжкових пам'яток.

Дослідження книги та її побутування в культурному контексті епохи передбачає розробку сюжетів з історії бібліотеки, формування її фонду стародруків та рідкісних видань, історії окремих зібрань і дарів. Результатом такої пра-

ці стало підготовлене співробітниками відділу рідкісних книг і бібліографічного відділу видання «Дарувальники Наукової бібліотеки Одеського (Новоросійського) університету (1865-1920): матеріали до історії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова» (до 140-річчя університету), що відображає роль колекціонування книг і їх дарування в інтелектуальній та культурній історії нашого міста за кілька десятиліть.

У той же час помітно активізувалася робота з архівними матеріалами, які зберігаються у бібліотеці. Результати цієї діяльності представлені на сайті бібліотеки, де зараз можна ознайомитися зі складом архівів психолога, філософа М. М. Ланге та бібліографів В. С. Фельдмана і О. Ю. Ноткіной, і де частково відтворені тексти документів із зазначених архівів. Матеріали архіву М. М. Ланге лягли в основу монографії «Наукова спадщина М. М. Ланге» (підготовлена співробітниками відділу рідкісних книг та рукописів, бібліографічного відділу бібліотеки спільно з кафедрою психології університету). Ця робота відкрила в 2010 р. серію видань «Розвиток науки в Одеському (Новоросійському) університеті» (всього в рамках серії вже вийшло три монографії). Для співробітників відділу це був перший, але цілком вдалий досвід археографічної публікації. Книга отримала позитивні відгуки фахівців — психологів, філософів, логіків, істориків.

В цьому ж році заснована серія «Книжкові колекції Наукової бібліотеки Одеського (Новоросійського) університету». В рамках цієї серії вийшло видання «Книжные собрания семьи Воронцовых в библиотеке Одесского Новороссийского университета: каталог выставки».²

Наукова бібліотека не тільки проводить міжнародні книгознавчі читання, а також є видавцем збірників статей «Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліо-

---

² Подрезова М. А. Научно-издательская деятельность Научной библиотеки ОНУ в области книговедения // Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці : матеріали II Міжнародних книгознавчих читань (Одеса, 18-19 вересня 2012 р.) — Одеса : ОНУ, 2013. — С. 209-223.

теці: матеріали Міжнародних книгознавчих читань (м. Одеса, 14-16 вересня 2009; м. Одеса, 18-19 вересня 2013)».

Інформаційні ресурси, надані Науковою бібліотекою ОНУ, насамперед — комплекс опублікованих документів і ілюстративних матеріалів, склали важливу частину джерельної бази при підготовці публікації корпусу листів герцога Рішельє під час перебування його градоначальником нашого міста. Цей міжнародний проект здійснений в рамках серії «Архіви Сходу», що випускається Фондом Вольтера в Оксфорді. «Листи з Одеси» вийшли друком влітку 2014 р. Зауважу, що книга була підготовлена кандидатом історичних наук, зав. відділом ОРК університетської бібліотеки О. В. Полевщиковою в співавторстві з професором університету Поля Валерії (Монпельє, Франція) Домініком Трієром.

Результати книговидавничої діяльності бібліотеки в області **книгознавства** відображені також у монографіях, довідкових виданнях, збірниках статей, матеріалах конференцій, в тому числі — організованих нашою бібліотекою (всього за останнє десятиліття понад 60 видань, з 2011 р — у видавництві «Одеський університет»). У свою чергу, співробітники відділу рідкісних книг та рукописів регулярно беруть участь у конференціях, книгознавчих читаннях, семінарах і майстер-класах, що проводяться колегами з відділів рідкісних книг та рукописів університетських і публічних бібліотек в Україні, Росії, Польщі (за період 2003-2012 рр. було зроблено 68 доповіді на 37 конференціях).

За останні роки побачила світ ціла низка **інформаційних видань**, що були підготовлені бібліотекою: «Одеський національний університет імені І. І. Мечникова на сторінках центральної, регіональної та університетської преси 2000 — 2010 рр.: інформаційне видання» (Одеса, 2010), «Співробітники Одеського національного університету імені І. І. Мечникова — лауреати державних нагород України: інформаційне видання».

Особливе місце серед інформаційних видань займає ще один книговидавничий проект. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України (№ 713 від 31.05.2002 р.)

фахівцями ОНУ була підготовлена серія монографій у рамках єдиного наукового проекту «Острів Зміїний». Наукова бібліотека взяла активну участь у цій великій роботі, надавши інформаційні джерела, необхідні для здійснення проекту в цілому, а також виступивши виконавцями тому «Острів Зміїний. Інформаційні джерела». Предметом спеціального аналізу став значний масив літератури у виданнях XVI-XVIII ст. з фондів Наукової бібліотеки, які слугували джерелами вивчення о-ва Зміїний як історико-археологічного об'єкта.

Новаторським стало видання «Лауреати Нобелівської премії з літератури, 1901-2010: інформаційне видання. Світова спадщина нобелівських лауреатів з літератури: біобібліографічний покажчик» (Одеса, 2010). Видання є оригінальною роботою, яка не має вітчизняних аналогів. У дану роботу включені нові матеріали, які не увійшли до попередніх вітчизняних видань з теми «Лауреати Нобелівської премії». Це спільний проект факультету РГФ та Наукової бібліотеки.

Здійснення книговидавничих та інформаційних проєктів тісно пов'язане з іншим найважливішим напрямком нашої роботи в останнє десятиліття — **створенням електронних ресурсів бібліотеки**. На головній сторінці офіційного сайту Наукової бібліотеки ОНУ можна знайти електронний каталог стародруків, електронну повнотекстову бібліотеку рідкісних і стародрукованих видань, основою якої є колекції бібліотеки (в ході виконання даного проєкту здійснено оцифровку 400 книг). Результати науково-дослідницької роботи за останні кілька років відображені в репозитарії бібліотеки. І, нарешті, в імідж-каталозі, виставленому на бібліотечному сайті, представлені розділи: «Стародруки» (XV-XVIII ст.); «Іменні колекції» (9); Алфавітний каталог (АК) українською мовою, АК російською мовою, АК книг латиницею (XVIII-1970 р.); періодичні видання, журнали, газети (XVIII-1970 р.), які інформують про книжкові пам'ятки, що зберігаються в наших фондах. Ми є першою вузівською Науковою бібліотекою, якій керівництво ОНУ надало фінансову можливість для створення імідж-каталогу.

Наукова бібліотека починає ініціювати запровадження багатьох нових напрямків діяльності. Найважливішими з них в галузі формування бібліотекою принципово нової інформаційно-технологічної інфраструктури науки є перенесення науково-видавничої діяльності університету до сфери власної відповідальності бібліотеки; поширення бібліотечних процесів на масиви первинних наукових даних та результатів науково-дослідницької діяльності вчених університету, організація сайтів періодичних видань ОНУ та інтеграція їх в наукометричні бази, організація науково-практичних семінарів з представниками редколегії періодичних видань ОНУ.

Як бібліотекознавці, так і практики провідних університетських бібліотек світу підкреслюють, що в бібліотечній роботі з'явився новий сегмент — відповідальність за поширення результатів науково-дослідницької діяльності вчених.

З метою покращення представлення в зарубіжних аналітичних базах даних серій провідного загальноуніверситетського видання — Вісника ОНУ — з ініціативи бібліотеки виявлені, доведені до редакційних колегій та представлені на сайті Наукової бібліотеки основні вимоги до включення наукових журналів і збірників до баз даних (БД). Сучасна діяльність наукометричних баз даних широко вивчається для оцінки якості наукових журналів. Найчастіше в цьому напрямі працюють науковці бібліотек, інституцій науково-технічної інформації, діяльність яких пов'язана з підготовкою баз даних наукової інформації. За якісну підготовку наукового журналу відповідають усі учасники редакційно-видавничого процесу. Редакційна політика у науковому журналі суттєво відрізняється від тієї, що проводиться в інших періодичних виданнях. Спочатку у БД наукової інформації опрацьовували усі наявні на той час наукові видання. Поступове зростання кількості наукових видань і наповнення БД призвело до так званого інформаційного вибуху в науці та поставило питання про «фільтрацію» наукових баз. З'являються «відсіяні» науко-

ві видання тому, що відносна невелика кількість журналів публікує більшість важливих документів.

Так, наприклад, у переліку відповідних вимог, якими послуговуються для відбору редактори БД Web of Science (аналітична та цитатна база даних компаній Thomson Reuters), не використовуються поняття «редакційна політика». Але вони дотримуються базових видавничих стандартів, міжнародного складу авторів, інформативного найменування журналу, повної бібліографічної інформації англійською мовою, повних адресних даних кожного автору, рецензування журналу, тематичної унікальності та кореляції з іншими журналами того ж спрямування, публікації інформації про джерела фінансування дослідження кожної статті (рекомендовано). Ці ресурси не містять повних текстів статей, але у них є посилання на такі тексти у першоджерелах і списки усіх бібліографічних посилань.

Від регіональних журналів, у яких зазвичай публікуються дослідження, що стосуються здебільшого певної місцевості, потребують дотримання наступних вимог: наявність рецензування; назва статті, її бібліографія, реферат, ключові слова мають бути англійською мовою.

Перелік вимог бази Scopus (реферативна та аналітична база даних видавничої корпорації Elsevier) до наукових видань містить блок «Журнальна політика», який об'єднує такі індикатори якості: вдумлива редакційна політика; широка «географія» редакторів; тип експертної оцінки; цитування матеріалів латинським шрифтом; анотації англійською мовою.

Серед критеріїв до прийняття виокремлено напрям «редакційна політика»: високий рівень рецензування; авторів наукових журналів часто цитують; підтримує молодих (нових) дослідників у цій галузі; висока якість поданих досліджень, їхня новизна; міждисциплінарний характер видання, заповнює нішу в цій галузі досліджень, унікальний у ній журнал. Навіть на сайті Scopus у формі для подання журналу на розгляд міститься прохання описати мету та тематичні межі видання³.

---

³ Добrivечір В. Нові підходи до формування редакційної політики наукового журналу // Вісник Книжкової палати. — 2013. — № 4. — С. 17-18.

Як виконання цього нового напрямку починає розвиватися діяльність наукової бібліотеки **як видавця електронних журналів**. Ця робота базується на філософії відкритого доступу (платформа OJS), який складається з електронних тематичних або інституціональних репозитаріїв, а також з електронних журналів.

Було створено універсальний репозитарій відкритого доступу як платформи для інтеграції у світовий інформаційний простір. Призначення репозитарію — це забезпечення відкритого доступу до наукових досліджень університету, що дає можливість продемонструвати його науковий потенціал.

Репозитарій, що включає близько 4460 документів (кількість переглядів яких за 2012-2013 рр. становить 993118), було зареєстровано:

1) у світовому реєстрі ROAR (Соутгемптонський університет, Великобританія);

2) у «Покажчику Репозитаріїв відкритого доступу» (Ноттінгемський університет, Великобританія);

3) в Simple Metadata in Open Ukraine Archives (<http://oa1.org.ua>) (Система пошуку у відкритих архівах України).

У межах реалізації проекту DOAR (Directory of Open Access Scholarly Resources) міжнародним центром ISSN за підтримки комунікаційного та інформаційного сектору UNESCO, електронний архів-репозитарій ОНУ було зареєстровано в міжнародному реєстрі ISSN, надано власний ISSN 3210-7731 та отримано статус повноцінного відкритого електронного видання, у якому можна публікувати результати досліджень як у першоджерелі нарівні з друкованими періодичними виданнями.

Впродовж останніх років Наукова бібліотека веде посилену роботу в **напрямку видавничо-редакційної діяльності**. У 2007 р. бібліотека стала засновником періодичного видання «Вісник ОНУ. Серія Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство», де публікуються результати досліджень з бібліотечної, бібліографічної та книгознавчої справи, з історії книжкових колекцій, стародруків та рідкісних видань, дослідження інноваційних про-

цесів у бібліотечній справі, а також розвідки з історії бібліотеки ОНУ, університету та діяльності окремих вчених.

Повний цикл організаційної, підготовчої та редакційної роботи видання покладено на науково-редакційний сектор, який виконує функцію координаційного центру й тісно співпрацює з видавництвом «Одеський національний університет». Налагоджено регулярний вихід журналу в друкованій та електронній версії, отримано Міжнародні стандартні номери серіального видання ISSN для обох версій. Видання має міжнародний склад редакційної колегії, містить резюме англійською мовою, так само англійською надані відомості про авторів, анотації та ключові слова до всіх статей та пристатейні бібліографічні посилання. Дотримуючись політики Відкритого доступу, бібліотека розробила особисту політику журналу та запустила проект на платформі OJS, створивши персональний сайт «Вісника ОНУ. Серія Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Книгознавство».

Після виходу з друку журналу у видавничому центрі «Одеський національний університет» фахівці бібліотеки розміщують інформацію про реферування та індексування журналу, присутність журналу в національних та міжнародних базах:

1. Сайт Вісника ОНУ «Бібліотекознавство...» — <http://vislib.onu.edu.ua>
2. Інституційний репозитарій ОНУ — <http://dspace.onu.edu.ua>
3. Періодичні видання ОНУ — <http://lib.onu.edu.ua/ua/izdanONU>
4. «Наукова періодика України» — <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
5. «Україніка наукова» — <http://www.ipri.kiev.ua>
6. Ulrichsweb — <http://ulrichsweb.serialssolutions.com/login>
7. Index Copernicus — <http://journals.indexcopernicus.com>
8. РИНЦ — <http://elibrary.ru>
9. Google Scholar — <http://scholar.google.com.ua>

Слід зазначити, що принципи політики відкритого доступу вимагають поставити питання захисту авторських

прав у цифровому середовищі. На сьогодні в усьому світі поширеним є застосування ліцензій Creative Commons, які зараз вводяться в правове поле України. Creative Commons пропонує перевірений часом гнучкий і справедливий підхід до використання об'єктів авторського права відкритого контенту, що дозволяє авторам та іншим суб'єктам авторських прав самим визначати засади подальшого використання їх творів, захищає їх від несанкціонованого використання і створює легальне середовище для вільного обміну контентом. Наукова бібліотека для захисту своїх авторських прав обрала ліцензію, яка дозволяє вільно використовувати ресурс на некомерційній основі.

Було подано анкету на включення «Вісника ОНУ. Серія. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство» до директорії відкритого доступу Directory of Open Access Journals (DOAJ) (Швеція), яка сприяє розповсюдженню та ширшому використанню публікацій.

Бібліотека Одеського університету почала створення електронного міні-журналу відкритого доступу «Biblio Колегіум», у якому розміщені праці секції «Бібліотечно-бібліографічна справа», що постійно бере участь у щорічній науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ. При цьому бібліотека замикає на собі повний цикл циркуляції наукових публікацій і надає технічну платформу, послуги редактора, системного адміністратора, бібліографа.

На книжковому ринку України останніми роками активну позицію, поряд з традиційними друкованими виданнями, займають видання електронні. Тому вперше було розроблено національний стандарт України, в якому визначено види електронних видань, подано їхні визначення, встановлено основні елементи вихідних відомостей, склад та правила їх розміщування в електронних виданнях.

У стандарті електронне видання розглянуто як один із різновидів видань, на яких поширюються основні положення ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» і ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація видання. Вихідні відомості». Розроблено стандарт Дер-

жавною науковою установою «Книжкова палата України імені Івана Федорова».⁴

Тісна співпраця поєднує Наукову бібліотеку з видавництвом «Одеський університет», яким було отримано свідоцтво на вид діяльності в видавничій справі — видавнича діяльність, виготовлення видавничої продукції (Серія ДК № 4215 від 22.11.2011р). Мета — налагодження тіснішого співробітництва тих, хто покликаний популяризувати книгу. Адже у парадигмі відносин видавництво — бібліотека — читач саме бібліотека відіграє вирішальну роль у формуванні культури читання і забезпечує діалог автора з читачем.

Для підвищення загального рівня культури видань проводилась сумісна робота з вивчення та впровадження положень чинних правових і нормативних матеріалів з видавничої справи. Багато уваги було приділено правилам випуску періодичного видання: оформленню титульного листа, вихідних відомостей, бібліографічній культурі, як рівню інформативності та правильності оформлення вихідних відомостей, списків літератури, посилань на джерела та ін.

Корисними були консультації Відділу державної стандартизації Книжкової палати України щодо оформлення вихідних відомостей у виданнях, які неодноразово надавались співробітникам науково-редакційного сектору Інформаційно-бібліографічного відділу НБ.

З метою покращення представлення серій Вісника ОНУ в зарубіжних аналітичних базах даних з ініціативи бібліотеки виявлені, доведені до редакційних колегій та представлені на сайті НБ основні вимоги до включення наукових журналів і збірників до баз даних. У цьому напрямку разом з видавництвом ОНУ ведеться постійна робота щодо підготовки переліку видань, які не мають ISSN.

Одним з найважливіших результатів науково-видавничої діяльності Наукової бібліотеки є зміна її місця в

---

⁴ Інформація та документація видання електронні. Основні види та вихідні відомості : ДСТУ 7157:2010 : видання офіційне. — Київ : Держспоживстандарт України, 2010. — 14 с.

структурі науково-дослідної роботи в університеті. Сказано вище аж ніяк не применшує важливості академічного співробітництва Наукової бібліотеки з університетськими кафедрами, й можна навести чимало прикладів вдалої кооперації наших зусиль. Тим не менш, багатство наших фондів дозволяє університетській бібліотеці реалізувати серйозні науково-дослідницькі та видавничі проекти в якості не «допоміжного персоналу», а самостійної одиниці.

При збереженні традиційної функції інформаційного забезпечення університетської науки, роль бібліотеки вийшла за межі «допоміжного», «пасивного» учасника цього процесу. За останні роки ця тенденція зміцнилася і тепер вже очевидно, що Наукова бібліотека є структурним «науковим» підрозділом вузу не «номінально»: вона стає активним та повноправним елементом вузівської науки.

Список використаної літератури

---

1. *Солов'яненко Д.* Академічні бібліотеки у новому соціокультурному вимірі. Ч. 1. Академічна бібліотека як видавець / Денис Солов'яненко // Бібл. вісн. — 2010. — № 4.
2. *Подрезова М.А.* Научно-издательская деятельность Научной библиотеки ОНУ в области книговедения: итоги последнего десятилетия / М. А. Подрезова // Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці : матеріали II міжнародних книгознавчих читань (м. Одеса, 18-19 вересня 2012 р.): [зб. ст.] — Одеса : ОНУ, 2013. — С. 209-223.
3. *Добривечір В.* Нові підходи до формування редакційної політики наукового журналу / В. Добривечір // Вісник Книжкової палати. — 2013. — № 4. — С. 17-20.
4. Інформація та документація видання електронні. Основні види та вихідні відомості : ДСТУ 7157:2010 : видання офіційне. — Київ : Держспоживстандарт України, 2010. — 14 с.
5. Sci Verse Scopus content coverage guide // Scopus: web-site. — Mode of acces: http://www.info.sciverse.com/UserFiles/sciverse_scopus_content_coverage_0.pdf. — Title from screen.

І. О. Погореловська

зав. відділу Міжнародної системи стандартної нумерації книг
Державної наукової установи
«Книжкова палата України імені Івана Федорова»,
магістр інтелектуальної власності

**ІДЕНТИФІКАЦІЯ ВИДАНЬ ЯК ЧИННИК
ОПТИМІЗУВАННЯ КОМУНІКАЦІЇ КНИГИ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ**

У статті досліджено проблеми, що виникають у видавців, зокрема у вітчизняних вищих навчальних закладах (ВНЗ), при наведенні ISBN у неперіодичних виданнях, а також, як наслідок, у фахівців Книжкової палати України — при бібліографічному ідентифікуванні документального потоку обов'язкових примірників видань (ОП), їхнього статистичного обліку, а у споживачів — при пошуку видань в інформаційному потоці.

Ключові слова: *видавець, найменування видавця, видання, відповідні відомості, Міжнародний стандартний номер книги (ISBN).*

Постановка проблеми. Відповідно до чинного законодавства розвиток інформаційного суспільства в Україні та впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в усі сфери суспільного життя визнано одним із пріоритетних напрямів державної політики. Серед основних стратегічних цілей цього розвитку є створення загальнодержавних інформаційних систем, насамперед у сферах охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони довкілля, а також збереження культурної спадщини України шляхом її електронного документування, що сприятиме швидкому формуванню всебічно розвиненої особистості. Досягнення зазначених цілей дасть змогу підвищити національну конкурентоспроможність за рахунок розвитку людського потенціалу, насамперед у високоінтелектуальних сферах праці, надати рівний якісний доступ до інформації, освіти. [1].

З одного боку, процес становлення інформаційного суспільства є одним із елементів глобалізації, з другого — цей процес в різних державах відбувається різними темпами. Насамперед він охоплює економічно розвинені країни, які за показниками інформатизації суспільства перебувають в авангарді цивілізації [2, с. 18].

Наразі ступінь розбудови інформаційного суспільства в Україні порівняно зі світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає потенціалу та можливостям країни, зокрема, через низький рівень інформаційної представленості України в Інтернет-просторі [1].

Одним із важливих чинників розбудови інформаційного суспільства в Україні є провадження ефективної державної інформаційної політики, що забезпечить формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору України та її успішну інтеграцію у світовий.

Надзвичайно важлива роль у цьому процесі надається суб'єктам видавничої справи, великий відсоток серед яких становлять вищі навчальні заклади (ВНЗ), які в усьому світі є одними з основних генераторів нових знань. Всі вітчизняні ВНЗ, що здійснюють видавничу діяльність, є користувачами Міжнародної системи стандартної нумерації книг (ISBN). Окремі ВНЗ в установленому порядку є ще й виготовлювачами видавничої продукції. До того ж, майже всі ВНЗ є суб'єктами діяльності друкованих засобів масової інформації й систематично випускають у світ періодичні та продовжувані видання, що підлягають ідентифікації в Міжнародній системі стандартної нумерації серіальних видань (ISSN). Таким чином, завдяки ВНЗ у науковий обіг країни та поза її межі регулярно потужною хвилею вводяться тисячі нових документів і матеріалів, що сприяє інтеграції нашої держави у світовий інформаційний простір.

З кожним роком на виклик часу в репертуарі вітчизняних ВНЗ з'являється все більше електронних видань, що в умовах швидкого старіння інформації по відношенню до наукової, навчальної та довідкової літератури є особливо актуальним. У світі планомірно йде накопичення вели-

чезних масивів інформації, зростає кількість електронних форматів, а мережа Інтернет і надалі неупинно розширює свою географію. Орієнтуватися в гігабайтах інформації споживачеві стає все важче й на пошук необхідних видань витрачається дедалі більше часу. Значною мірою зарадити цьому може якісне оформлення видавцем вихідних відомостей у виданнях, зокрема, правильне подання в них ISBN, який є ключем для пошуку цих видань у автоматизованих системах, як на національному, так і міжнародному рівнях. Загальновідомо, що спочатку ISBN був призначений для ідентифікації друкованих книжкових видань, однак з розвитком інформаційних технологій його стали проставляти й на виданнях електронних [3, с. 5].

Неправильне оформлення видавцем вихідних відомостей видань загалом і неправильне подання ISBN зокрема, призводить не тільки до плутанини під час здійснення державної бібліографічної реєстрації ОП та статистичного обліку видань, помилок у національній бібліографії, викривлення державної статистики друку, а й до дезінформації споживача, що особливо відчувається у сьогоdnішніх умовах, коли книга феноменально «поєднала» цифровий світ з матеріальним. Таким чином, видавець ризикує загубити інформацію про свої видання у нетрях світового інформаційного простору, а споживач — її там просто ніколи не знайти. Отже, наявність у сучасного видавця високого правового та професійного рівня є однією з гарантій забезпечення конкурентоспроможності та «упізнаваності» його видань на книжковому ринку України та поза її межами.

Аналіз останніх досліджень

Починаючи з моменту здобуття Україною незалежності — початку формування нової моделі розвитку вітчизняного книжкового ринку, й до сьогодні, коли визнання розвитку інформаційного суспільства стало одним із пріоритетних напрямів політики нашої держави, тема правової та професійної культури вітчизняного видавця не тільки не втратила актуальності, а навпаки — постала на часі ще рельєфніше, адже випуск електронних видань вивів її на

новий рівень. Саме тому ця тема вивчається багатьма вітчизняними фахівцями книжкової справи. Питання щодо професійного рівня редакторської підготовки вітчизняних видавців та якості видавничого оформлення видань в різних аспектах висвітлено в публікаціях Н. Зелінської, В. Різуна, Е. Огар, Н. Черниш, а також М. Тимошика, М. Женченко, Г. Плиси, Я. Приходи, А. Фідельської. Проблематика щодо ідентифікації друкованих та електронних видань у Міжнародних системах стандартної нумерації досліджувалась в статтях автора. Особливостям маркетингу у видавничій справі присвячено низку статей В. Теремка.

Автором статті досліджуються випадки неправильного подання видавцями ISBN у вихідних відомостях неперіодичних видань (друкованих та електронних), що, як наслідок, негативно відображується на національній бібліографії, статистиці друку, і впливає на якість книжкової комунікації в інформаційному просторі.

Метою цього дослідження є визначення типології помилок, яких систематично припускаються видавці, зокрема ВНЗ, щодо подання ISBN під час підготовки неперіодичних видань до випуску та розглянуто способи їхнього виправлення.

Джерельну базу дослідження становить документальний потік обов'язкових примірників видань, що надійшли у Книжкову палату України упродовж останніх трьох років та поточного року відповідно до чинного законодавства, щоквартальна звітність, електронна довідково-інформаційна база користувачів системи ISBN, результати моніторингу та аналізу використання ISBN користувачами, законодавчі та нормативні документи у сфері видавничої справи, наукові статті та звіти, інші інформаційні джерела. Вибір методів, які використовувалися в процесі наукового дослідження з означеної теми, зумовлено фактичним матеріалом, проблематикою та його метою. На першому етапі дослідження застосовувались первинні методи: збирання інформації, спостереження, на другому — аналіз.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про видавничу справу» суб'єкти видавничої справи підлягають внесенню до Державного реєстру в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (крім випадків, коли за приписом частини третьої цієї ж статті діяльність у видавничій справі здійснюється без внесення до Державного реєстру). Офіційним документом, який засвідчує набуття права щодо здійснення діяльності у видавничій справі, є Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції (далі — Свідоцтво). У Свідоцтві — разом з відомостями про місцезнаходження (місце проживання) суб'єкта видавничої справи — відображено його повне та скорочене найменування (або ім'я фізичної особи), а також вид(и) діяльності у видавничій справі.

Відповідно до вимог чинного національного законодавства у найменуванні юридичної особи зазначаються її організаційно-правова форма господарювання (крім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів влади Автономної Республіки Крим) та назва. Найменування юридичної особи викладається державною мовою. Назва юридичної особи може складатися з власної назви юридичної особи, а також містити інформацію щодо мети діяльності, виду, способу утворення, залежності юридичної особи та інших відомостей згідно з вимогами до найменування окремих організаційно-правових форм суб'єктів господарювання, установлених Цивільним та Господарським кодексами України та законами України. Юридична особа, крім повного найменування, може мати скорочене найменування. Найменування юридичної особи не може бути тотожним найменуванню іншої юридичної особи [4].

Наприклад: Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (ХАІ), Товариство з обмеженою відповідальністю «АРТМЕДІА ПРІНТ» (ТОВ «АРТМЕДІА ПРІНТ»).

За даними Держкомтелерадіо (станом на 01.09.2014 р.), до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції внесено 5623 суб'єкти видавничої справи (4422 — юридичні особи, 1201 — фізичні особи). Лише видавничою діяльністю займається 1721 суб'єкт видавничої справи, 682 — виготовленням видавничої продукції; 378 — розповсюдженням видавничої продукції. Решта суб'єктів видавничої справи поєднують два-три види діяльності у видавничій справі, а саме: 989 (862 — юридичні особи, 127 — фізичні особи) суб'єктів видавничої справи займаються видавничою діяльністю і виготовленням видавничої продукції, 801 (609 — юридичні особи, 192 — фізичні особи) — видавничою діяльністю і розповсюдженням видавничої продукції, 33 (27 — юридичні особи, 6 — фізичні особи) — виготовленням і розповсюдженням видавничої продукції, 1019 (845 — юридичні особи, 174 — фізичні особи) — видавничою діяльністю, виготовленням і розповсюдженням видавничої продукції. За весь період ведення Державного реєстру анульовано 665 свідоцтв, 638 — у зв'язку з внесенням змін до Державного реєстру; 27 — у зв'язку із виключенням суб'єктів видавничої справи з Державного реєстру [5].

Таким чином, наразі в Україні мають право здійснювати видавничу діяльність 4530 суб'єктів видавничої справи. Однак не факт, що кожен з них з року в рік провадить видавничу діяльність або ж взагалі функціонує, оскільки окремі видавці, остаточно припинивши діяльність, просто «забувають» анулювати своє Свідоцтво. Також трапляються випадки коли з різних причин видавець припиняє свою діяльність на невизначений термін — від одного року до десяти. За даними Книжкової палати України в 2013 році випуск книжкової продукції здійснювали лише 1665 суб'єктів видавничої справи і було випущено понад 26 тис. назв книг і брошур.

Поряд із функціями, визначеними чинним законодавством, Книжкова палата України також виконує функції національного агентства ISBN в Україні (далі — Агентство

ISBN) та національного агентства ISMN в Україні. Станом на 30.09.2014 р. користувачами системи ISBN в Україні є 3877 суб'єктів видавничої справи, що провадять видавничу діяльність у встановленому порядку. Найвища концентрація видавців-користувачів системи ISBN спостерігається в Києві та Київській обл. (1861), Харкові та Харківській обл. (397), а також Львові та Львівській обл. (231). В Одесі та Одеської обл. їхня кількість складає 130 [6, с. 5].

Для того, щоб одержати Міжнародні стандартні номери книг (ISBN) та Міжнародні стандартні номери нотних видань (ISMN), видавці подають до відділу ISBN Книжкової палати України відповідні документи, зокрема, ксерокопію Свідоцтва про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру України видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції або ксерокопію Статуту, якщо його видавнича діяльність здійснюється без внесення до Державного реєстру. Якщо видавець звертається вперше, йому присвоюють ідентифікатор видавця у системі ISBN і «закріплюють» за ним відповідний блок номерів. Надалі, цей видавець одержує новий ідентифікатор видавця за умови вичерпання попереднього блоку номерів.

Відповідно до чинного законодавства видавець зобов'язаний здійснювати підготовку і випуск видання у відповідності до вимог національних стандартів та інших нормативно-правових актів щодо його видавничого оформлення, поліграфічного і технічного виконання. Кожний примірник видання повинен містити вихідні відомості. Вихід у світ видання без обов'язкових для нього вихідних відомостей не допускається [7]. Одними з обов'язкових елементів вихідних відомостей видання є Міжнародні стандартні номери (ISBN, ISMN та ін.), кожний з яких однозначно й безпомилково ідентифікує лише одне неперіодичне видання одного конкретного видавця, є неповторним і використовується тільки для цього видання.

Розміщення ISBN у друкованих та електронних виданнях, а також порядок його надання та відповідальність щодо його використання визначено Інструкцією про по-

рядок надання Міжнародного стандартного номера книги в Україні. З 01.01.2014 набув чинності ДСТУ 3814:2013. Інформація та документація. Видання. Міжнародна стандартна нумерація книг (ISO 2108:2005, NEQ). — На заміну ДСТУ 3814—98.

Кожен ISBN містить ідентифікатор видавця — «еквівалент» найменування (імені) видавця, зареєстрованого у встановленому порядку, і призначений для ідентифікації цього видавця та його видань на терені своєї держави та міжнародній арені. Відомості про присвоєні ідентифікатори видавців, надані в користування номери, надходження ОП (як показник активності видавця), місцезнаходження (місце проживання) видавців співробітниками відділу ISBN вносяться до електронної довідково-інформаційної бази користувачів систем ISBN/SMN, інформаційне наповнення та актуалізація якої здійснюється впродовж року. База призначена для виконання широкого спектру завдань, основне з яких — формування на основі зведених відомостей про видавців електронних реєстрів ідентифікаторів видавців у системах ISBN/ISMN України, які щороку передаються до Міжнародного агентства ISBN (Великобританія, Лондон) для внесення у «Міжнародний довідник ідентифікаторів видавців у системі ISBN» та до Міжнародного агентства ISMN (ФРН, Берлін) для внесення у «Міжнародний довідник ідентифікаторів видавців у системі ISMN».

У зв'язку з цим дуже важливо, аби видавці вчасно інформували Книжкову палату України щодо зміни їхнього місцезнаходження (місця проживання), адреси сайту та електронної пошти та ін. Як зазначалось, ідентифікатор видавця у системі ISBN «прив'язаний» до його офіційного найменування (імені), як серія і номер паспорта — до імені його власника, а це означає, що передавати свій ідентифікатор видавця в користування іншому видавцеві, автору або виготовлювачу видавничої продукції суворо заборонено.

За даними МОН України — станом на 05.10.2014 р. — у нашій державі функціонує 767 ВНЗ (без урахування 26

ВНЗ у АР Крим та 10 — у Севастополі). Як уже зазначалось, більшість із них є суб'єктами видавничої справи й досить активно провадить видавничу діяльність, випускаючи у світ велику кількість книг і брошур наукової та навчальної тематики. Підготовкою видань до випуску у ВНЗ, зазвичай, займаються співробітники редакційно-видавничого відділу або науково-видавничого центру, що є структурним підрозділом цього закладу і, відповідно, не є окремою юридичною особою.

За даними Книжкової палати України, у 2013 р. найбільше видань випустили Національний університет «Львівська політехніка» — 159 назв, Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича — 159, Національний авіаційний університет (м. Київ) — 132, Харківський національний університет імені В. Каразіна — 116, Луганський національний університет імені Т. Шевченка — 114.

Упродовж кожного року в ході наукової роботи співробітниками відділу ISBN на основі документального потоку ОП, здійснюється моніторинг та аналіз щодо правильності подання ISBN видавцями у неперіодичних виданнях. Відділ державної стандартизації, зі свого боку, здійснює контроль за дотриманням видавцями стандартів та інших нормативних документів з видавничої справи, що регламентують оформлення вихідних відомостей у виданнях. Результати проведеного аналізу демонструють, що більшість видавців подають ISBN у виданнях правильно, а решта — припускається численних помилок, типологію яких подано в таблиці 1 [8, с. 12].

Якщо стосовно помилок під номерами 1–7, 13–17 все більш-менш зрозуміло і позбутися їх під час оформлення вихідних відомостей видання редактор може, перечитавши відповідні пункти Інструкції про порядок надання Міжнародного стандартного номера книги (ISBN) в Україні, то щодо помилок під номерами 8–12 варто надати певні роз'яснення.

Таблиця

Типичні помилки у виданнях

ч/ч	Тип помилки
1.	У виданні подано 10-значний номер замість 13-значного
2.	У виданні подано номер неправильної структури
3.	У виданні подано номер з неправильним контрольним числом
4.	У виданні не подано номер багатотомного видання в цілому
5.	У багатотомному виданні не подано номер тому/частини/книги
6.	У серійному виданні не подано номер серії
7.	У перекладеному виданні не подано номер оригіналу
8.	У виданні офіційне найменування (назва) або ім'я видавця подано з розбіжностями
9.	У виданні замість офіційного найменування (назви) або імені видавця подано комерційне позначення
10.	Номер передано видавцем у користування іншій особі
11.	У виданні подано номер суб'єкта видавничої справи (як видавця), який однак не здійснював видавниче оформлення цього видання, а тільки виготовив його тираж
12.	У періодичному/продовжуваному виданні замість ISSN подано ISBN
13.	У спільному виданні не подано номер видавця-партнера
14.	У нотному виданні замість ISMN подано ISBN
15.	У друкованому виданні та його електронному аналогові подано один і той самий номер
16.	У електронному виданні в різних форматах подано один і той самий номер
17.	У виданні подано номер, проте не зазначено видавця, що випустив його у світ

Одними з порушників є видавці, які спочатку одержали в Книжковій палаті України в користування блок ISBN (під свої офіційні найменування), однак в подальшому — в установленому порядку — змінили їх повністю або ж внесли зміни в частині організаційно-правової форми господарювання чи назви і надалі продовжили випуск своїх видань вже під новими офіційними найменуваннями. При цьому вони не внесли відповідні зміни у своє Свідоцтво вчасно, як того вимагає Порядок внесення суб'єктів видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції, і тому — всупереч чинному законодавству — мають розбіжності щодо найменування в юридичних документах своїх видавництв (видавничих організацій). Внаслідок цього зміни щодо найменування цього видавця у довідково-інформаційну базу користувачів ISBN/ISMN не було внесено. Така ситуація спостерігалась у попередні роки у ряді вітчизняних ВНЗ, які, змінивши свій статус з державного на національний, перереєструвавшись у відповідних державних органах, замість того, щоб паралельно внести зміни у свої Свідоцтва, продовжували протягом кількох років випускати книги і брошури, зазначаючи у випускних даних видань разом із новим найменуванням номер, серію і дату видачі вже недейсного Свідоцтва.

На жаль, низка ВНЗ припускає такі помилки і сьогодні, а саме, досі не внесли відповідні зміни у свої Свідоцтва (станом на 30.06.2014 р.): Запорізький державний університет (нині — Запорізький національний університет), Вінницький державний аграрний університет (нині — Вінницький національний аграрний університет), Львівська академія мистецтв (нині — Львівська національна академія мистецтв), Миколаївський державний університет імені В. О. Сухомлинського (нині — Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського), Одеський державний медичний університет (нині — Одеський національний медичний університет), Харківський державний економічний університет (нині — Харківський націо-

нальний економічний університет), Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка (нині — Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка) [8, с. 11].

Також поширеною помилкою серед ВНЗ є «позиціонування» свого редакційно-видавничого відділу або науково-видавничого центру як окремого видавництва — незважаючи на те, що у Свідоцтві видавцем зазначено саме ВНЗ. Наприклад, Харківський національний економічний університет у вихідних даних ОП подає себе як «Вид-во ХНЕУ», Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника — «Вид-во Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника», Східноукраїнський національний університет імені В. Даля — «Вид-во СНУ ім. В. Даля», Львівська комерційна академія — «Вид-во Львів. комерц. акад.», Національний університет «Львівська політехніка» — «Вид-во Львів. політехніки», Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка — «Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка», Національна академія Державної прикордонної України імені Богдана Хмельницького — «Вид-во Нац. акад. ДПСУ», Національна академія Служби безпеки України — «Наук.-вид. центр Нац. акад. СБ України», Дніпропетровський національний університет — «Видавництво Дніпропетровського університету», Луганський державний університет внутрішніх справ — «РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка» та ін.

Окремі ВНЗ замість своїх офіційних найменувань у вихідних даних подають комерційні позначення, що також вважається неправомірним. Наприклад, Національний університет фізичного виховання і спорту України (зазначає комерційне позначення — «Олімпійська література»), Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (зазначає комерційне позначення — Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр»).

Частина ВНЗ — у відповідності до їхніх Свідоцтв — поспіль з видавничою діяльністю має право здійснювати ще й виготовлення видавничої продукції. Деякі ВНЗ, беручись

тільки за виготовлення тиражу видання на замовлення іншого видавця чи іншої особи (!), чомусь дозволяють останньому наводити у вихідних відомостях цього видання ISBN свого закладу. В рамках цієї статті ще раз хочеться наголосити — ідентифікатор видавця ідентифікує саме видавця, а не виготовлювача видавничої продукції.

Особливо грубим порушенням положень Інструкції, що викликає занепокоєння у співробітників відділу ISBN, є передавання видавцями закріплених за ними номерів, що у своїй структурі містять унікальні ідентифікатори цих видавців, в користування іншим особам. Це явище народилося на пострадянському просторі й пояснюється очевидно бажанням цих видавців заробити додаткові гроші або ж когось «виручити», що говорить про низький рівень їхньої правової та професійної культури. Наприклад, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені М. Туган-Барановського (у вихідних даних ОП зазначено — «Цифрова тип.»), Національний університет «Львівська політехніка» (у вихідних даних ОП зазначено — «Львів. унів. бізнесу і права»), Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (у вихідних даних ОП зазначено — «Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка»), Харківський національний автомобільно-дорожній університет (у вихідних даних ОП зазначено — «НУЦЗУ»), Національний університет біоресурсів і природокористування (у вихідних даних ОП зазначено видавця — «Аграр Медіа Груп»), Львівська комерційна академія (у вихідних даних ОП зазначено видавця — «ПП «Новий Світ-2000»), Донецький національний університет (у вихідних даних ОП зазначено видавця — «Кручинин Н. П.»), Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (у вихідних даних ОП зазначено видавця — «Акцент»), Національний фармацевтичний університет (у вихідних даних ОП зазначено видавця — «Золоті сторінки»), Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (у вихідних даних ОП зазначено видавця — «Шк. світ») [9, с. 10-12].

У разі виявлення такого зловживання співробітники відділу ISBN Книжкової палати України, зазвичай, призупиняють видачу номерів видавцю-порушнику до отримання пояснення з його боку. Як уже згадувалось, Агентство ISBN може вилучити з користувачів системою ISBN тих видавців, що систематично порушували положення Інструкції, — звернувшись спочатку для цього за дозволом у Міжнародне агентство ISBN.

Кожний автор, видавець або розповсюдjuвач має змогу ознайомитися з переліком помилкових ISBN, оскільки він наводиться у складі державного бібліографічного покажчика «Літопис книг» (виходить двічі на місяць). Помилкові номери також зазначаються у видавничому бібліографічному покажчику книг та брошур «Нові видання» (виходить щодакдно). Це дає можливість видавцям, книгорозповсюдjuвачам та фахівцям бібліотечної справи вносити відповідні правки в бази даних та інформаційне забезпечення [3, с. 23].

Аналіз документального потоку обов'язкових примірників періодичних і продовжуваних видань, які надходять до Книжкової палати України відповідно до чинного законодавства, показує, що ряд видавців та редакцій ЗМІ порушують окремі положення згаданої вище Інструкції, проставляючи у продовжуваних виданнях ISBN замість ISSN. Відповідно до п. 3.5 Інструкції Міжнародна стандартна нумерація не поширюється на періодичні і продовжувані видання (журнали, зокрема, реферативні журнали й збірники, газети, бюлетені, періодичні та продовжувані збірники, крім видань, визначених у п. 3.1.1, нумеровані щорічники, бібліографічні покажчики).

Порушення відбуваються через те, що, незважаючи на набуття чинності з 01.01.2007 ДСТУ 4515:2006 «Інформація та документація. Міжнародний стандартний серіальний номер (ISSN)», Україна як держава й досі не приєдналась до Міжнародної системи даних серіальних видань (ISDS). Прийняття та реалізація постанови Кабінету Міністрів України «Про приєднання України до Міжнародної системи даних

серіальних видань (ISDS)» дозволило б упорядкувати потік серіальних видань, які виходять на території нашої держави, створити надійну та зручну в користуванні національну базу даних серіальних видань на основі ISSN. Створення ж національної бази наукових видань на основі ISSN сприятиме не тільки підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації, а й становленню позитивного іміджу нашої країни на міжнародному рівні через інтеграцію вітчизняного інтелектуального потенціалу у світовий науковий простір [8, с. 14]. Робота із забезпечення приєднання України до ISDS, розпочата Книжковою палатою України і досі триває, оскільки потребує вирішення ряду питань на найвищому державному рівні. Маємо сподівання, що це важливе питання вирішиться найближчим часом.

Висновок. Відповідно до положень Закону України «Про видавничу справу» виданням вважається твір (документ), який містить інформацію, призначену для поширення, і пройшов редакційно-видавниче опрацювання, відтворений друкуванням, тисненням, електронним записом на будь-якому носіїві чи іншим способом, видавниче оформлення, поліграфічне й технічне виконання якого відповідає вимогам правових і нормативних документів [7]. Щороку кількість видань, випущених вітчизняними видавцями як у друкованому вигляді так і в різних електронних форматах збільшується (в 2012 р. — 26036 назв, в 2013 р. — 26323 назви). Щороку до Державного реєстру вносять більше 100 нових видавців. Отже, можна констатувати, що вітчизняний книжковий простір в сучасних ринкових умовах характеризується достатньо високим рівнем конкуренції, а міжнародний і поготів. Тому сучасному видавцеві аби успішно провадити свою діяльність і читач міг швидко й безпомилково «виловити» саме його видання в світовому інформаційному потоці потрібно мати високий правовий і професійний рівень.

Резюме

В статье исследованы проблемы, которые возникают у издателей, в том числе у отечественных высших учебных заведений, при присвоении ISBN непериодическим изданиям, а также, как следствие, у специалистов Книжной палаты Украины — при библиографическом идентифицировании документального потока обязательных экземпляров изданий (ОЭ), их статистическом учёте, а у потребителей — при поиске изданий в информационном потоке.

Ключевые слова: *издатель, наименование издателя, издание, выходные сведения, Международный стандартный номер книги (ISBN).*

Summary

In the article the problems regarding ISBN assignment to non-periodicals and higher education establishments run into are researched. As a result it automatically concerns the experts of the Book Chamber of Ukraine. The nature of this problem as well as the ways of its solving have been observed too.

Key words: *publisher, publisher's name, edition, imprint, International Standard Book Number (ISBN).*

Список використаних джерел та літератури

---

1. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 — 2015 роки»: від 09.01.2007 № 537-16 [Електронний ресурс] / Верховна рада України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. — Назва з екрана.

2. Кормич, Б. А. Інформаційне право [Текст] : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Б. А. Кормич ; М-во освіти і науки України. — Х. : Бурун і К, 2011. — 333 с.

3. Інструкція про порядок надання Міжнародного стандартного номера книги в Україні (ISBN) / уклад. І. О. Погореловська. — Вид. 3-ге, зі змін. і допов. — К. : Кн. палата України, 2013. — 24 с.

4. Про затвердження вимог щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу [Електронний ресурс]: наказ Держ. ком. з питань регулят. політики від 09.06.2004 № 65 / Держ. наук. установа «Кн. палата України ім. Івана Федорова». — Режим доступу: <http://ukrbook.net>. — Назва з екрана.

5. Узагальнені дані Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції // Видавнича справа: [сайт] / Держкомтелерадіо України. — Режим доступу: <http://comin>.

kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=108701&cat_id=97933 (01.11.13). — Назва з екрана.

6. Розроблення остаточної редакції національного стандарту «Інформація та документація. Видання. Основні елементи. Терміни та визначення понять», першої редакції проекту національного стандарту «Інформація та документація. Статистичний облік випуску неперіодичних, періодичних і продовжуваних видань. Основні положення», електронних довідково-інформаційних ресурсів, інструктивно-методичних документів: звіт про н.-д. роботу: за II кв. 2014 р. / Держ. наук. установа «Кн. палата України ім. Івана Федорова». — К., 2014. — 18 с.

7. Закон України «Про видавничу справу»: від 05.06.97 № 318/97 ВР [Електронний ресурс] / Держ. наук. установа «Кн. палата України ім. Івана Федорова». — Режим доступу: <http://ukrbook.net>. — Назва з екрана.

8. Розроблення остаточної редакції національного стандарту «Інформація та документація. Видання. Основні елементи. Терміни та визначення понять», першої редакції проекту національного стандарту «Інформація та документація. Статистичний облік випуску неперіодичних, періодичних і продовжуваних видань. Основні положення», електронних довідково-інформаційних ресурсів, інструктивно-методичних документів: звіт про н.-д. роботу: за IV кв. 2014 р. / Держ. наук. установа «Кн. палата України ім. Івана Федорова». — К., 2014. — 12 с.

9. Розроблення остаточної редакції національного стандарту «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», першої редакції національного стандарту «Інформація та документація. Видання. Основні елементи. Терміни та визначення понять», електронних довідково-інформаційних ресурсів, інструктивно-методичних документів: звіт про н.-д. роботу: за 2013 р. / Держ. наук. установа «Кн. палата України ім. Івана Федорова». — К., 2013. — 60 с.

В. Т. Поляков

зав. відділу наукового опрацювання обов'язкових примірників
Державної наукової установи
«Книжкова палата України імені Івана Федорова»

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОБОВ'ЯЗКОВОГО ПРИМІРНИКА ВИДАНЬ УКРАЇНИ

Формування національного інформаційного фонду країни вирішується завдяки обов'язковому примірнику всіх без винятку видань, який відповідно до Закону України «Про обов'язковий примірник документів» (ст. 8) має бути доставлений (надісланий) його одержувачам, зокрема Книжковій палаті України, в день виходу в світ першої частини тиражу.

Багато видавців, які є виробниками документів, не усвідомлюють користі, що отримують, віддаючи безоплатно невелику частину тиражу в якості обов'язкового примірника (ОП). Обов'язковий примірник сприяє розповсюдженню вітчизняних видань у зарубіжних країнах завдяки міжнародному книгообміну, який ведуть найбільші бібліотеки України. Наявність обов'язкового примірника у книгосховищах допомагає захистити пріоритет видавців і авторські права, коли виявляються випадки контрафактного виробництва видавничої продукції.

Обов'язковий примірник дає змогу вести безперервний літопис діяльності видавців і авторів. ОП видань, відображений у виданнях державної бібліографії, покажчику «Нові видання України», електронних каталогах одержувачів ОП — це безоплатна реклама творів, оскільки цими даними користуються для пошуку публікацій тисячі бібліотек і мільйони читачів, увічнення творчості кожного автора та продукції видавців, пропаганда всіх видань, випущених на теренах України.

З моменту законодавчого закріплення системи ОП в сучасній Україні обов'язковий примірник виконує різні функції в залежності від особливості діяльності установ,

одержувачів ОП. Для бібліотек обов'язковий примірник є єдиним надійним джерелом формування фондів, фахівці архівів говорять про збереження документальної спадщини країни, бібліографи наголошують на створенні інформаційної бази державного бібліографічного обліку. І тільки Книжкова палата України — єдина установа, що об'єднує всі перелічені функції, використовує потенціал ОП в повному обсязі, виконуючи три головні завдання — опрацювання, зберігання, інформування.

Проте, незважаючи на чітко визначений законодавчими актами порядок доставляння ОП, стан комплектування фондів Книжкової палати України, бібліографічного і статистичного обліку видань викликає занепокоєність. Недоставляння ОП досягає від 5 до 10 % вітчизняної видавничої продукції, особливо періодики. Проте, відсутність 2-3 % ОП розцінюється ЮНЕСКО як втрата національного культурного надбання.

Причини такого незадовільного стану з ОП, який вже став традиційним, різноманітні, і вони мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Контактів Книжкової палати України з видавцями перешкоджає різке збільшення кількості видавців, особливо редакцій друкованих ЗМІ, розширення їхньої географії, а також короткострокова діяльність багатьох підприємців, часта зміна адрес, найменувань фірм тощо.

Значна частина видавців, особливо тих, хто нещодавно прийшов у видавничу галузь, не мають чіткого уявлення про чинні закони, норми і правила в цій сфері діяльності або не вважають за необхідне виконувати законні приписи, користуючись адміністративною та юридичною безкарністю. Негативне ставлення видавців до надмірно великої кількості одержувачів ОП, що сприймається ними як державний податок, яким обкладають тільки виробників видань на відміну від виробників інших виробів і товарів. Особливо відчують видавці цей фінансовий тягар, випускаючи малотиражні та поліпшеної якості видання, що мають достатньо високу собівартість.

Поза контролем залишається випуск і доставляння обов'язкового примірника електронних видань через відсутність нормативних документів, що визначають їхні види та форми надання ОП, недостатнє пророблення юридичних і економічних питань у законодавчих актах.

Недотримання строків доставляння ОП, особливо в кінці звітного періоду, відсутність відомостей про тиражі у виданнях, неподання звітної документації, неможливість ідентифікувати видавців через наведення ними у вихідних відомостях комерційних найменувань замість офіційно зареєстрованих, призводить до викривлення адміністративних даних, які Книжкова палата України у зведеному вигляді надсилає в Держслужбу статистики України для складання офіційної статистичної інформації, яка характеризує явища і процеси, що відбуваються у видавничій галузі. Через несвоєчасне доставляння ОП у Книжкову палату України видання минулих періодів у кожному звітному році становлять значний відсоток. Аналіз стану доставляння обов'язкових примірників неперіодичних видань 2013 року засвідчує, що в Книжкову палату України доставлено ОП книг і брошур попередніх років: 1 друкована одиниця (друк. од.) випуску 1992 р., 2 друк. од. випуску 1994—1995 рр., 2 друк. од. випуску 1998 р., 61 друк. од. випуску 2000—2007 рр., 843 друк. од. випуску 2008—2011 рр. та 5656 друк. од. випуску 2012 р.

Отже, у 2013 році Книжкова палата України отримала ОП 6606 друк. од. книг і брошур випуску минулих років Це становить майже 24,8 % від загальної кількості друк. од. ОП книг та брошур (26601), що пройшли державну бібліографічну реєстрацію.

У 2013 році Книжковою палатою України здійснено державну бібліографічну реєстрацію ОП 140073 друк. од. неперіодичних, періодичних і продовжуваних видань: 35610 друк. од. (у тому числі 4049 — вищі навчальні заклади) текстових (книжкових, авторефератів дисертацій), нотних, образотворчих, картографічних та 116 ОП електронних і 1423 друк. од. дрібнодрукованої продукції;

87485 друк. од. газет, 15439 друк. од. періодичних і продовжуваних видань (крім газет). Таким чином, доставляння ОП всіх видань у 2013 році дорівнює 96,1 % до 2012 року (140073 друк. од. у 2013 р. — 145815 друк. од. у 2012 р.). П'ятдесятма дев'ятьма видавництвами Одеської області доставлено 719 ОП книг та брошюр. Доставляння ОП неперіодичних видань у порівнянні з 2012 роком становить 101 % (відповідно 35610 друк. од. у 2013 р. і 35244 друк. од. у 2012 р.), ОП газет у порівнянні з 2012 роком — 93,1 % (відповідно 87485 друк. од. (2279 назв) у 2013 р. та 93978 друк. од. (2362 назви) у 2012 р.), періодичних і продовжуваних видань (крім газет) — 103,9 % (відповідно 15439 друк. од. (2867 назв) у 2013 р. і 14861 друк. од. (2783 назви) у 2012 р.).

У I півріччі 2014 року Книжковою палатою України здійснено державну бібліографічну реєстрацію ОП 45573 друк. од. неперіодичних, періодичних і продовжуваних видань, а саме: 11568 друк. од. текстових (книжкових, авторефератів дисертацій), нотних, образотворчих, картографічних; 27720 газет, 6285 — періодичних (крім газет) і продовжуваних видань. Таким чином, кількість ОП всіх видань, що пройшли державну бібліографічну реєстрацію у I півріччі 2014 року, складає 86,9 % по відношенню до відповідного періоду 2013 року (45573 у I півріччі 2014 р. та 52430 у I півріччі 2013 р.)

Рівень доставляння ОП основних видів неперіодичних видань у порівнянні з I півріччям 2013 року дещо знизився і становить 78 % (11568 друк. од. у I півріччі 2014 р. та 14822 у I півріччі 2013 р.), ОП газет відповідно — 89,3 % (27720 — 1865 назв) у I півріччі 2014 р. та 31033 (1947 назв) у I півріччі 2013 р., ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань — 95,6 % (6285 (2135 назв) у I півріччі 2014 р. та 6575 (2140 назв) у I півріччі 2013 р.)

Упродовж 2013 року Книжковою палатою України здійснено державну бібліографічну реєстрацію ОП 37198 друк. од. неперіодичних видань: 35610 друк. од. текстових (книжкових, авторефератів дисертацій), нотних, образо-

творчих, картографічних, 116 ОП електронних та 1472 друк. од. дрібнодрукованої продукції ОП.

Слід зазначити, що загальна кількість ОП основних видів неперіодичних видань, які доставлені в Книжкову палату України у 2013 році (табл.), збільшилась і становить у порівнянні з 2012 роком 101 % (відповідно 35610 друк. од. у 2013 р. — 35244 друк. од. у 2012 р.).

Таблиця

**Стан доставляння ОП основних видів неперіодичних видань
у 2012—2013 рр.**

Види видань	2012 р.	2013 р.	
	Кількість видань (друк. од.)	Кількість видань (друк. од.)	% до 2012 року
Усього, у т. ч.	35244	35610	101,0
Книги і брошури	26332	26601	101,0
Автореферати дисертацій	7765	7960	102,5
Нотні	242	217	89,7
Образотворчі	648	557	86,0
Картографічні	257	275	107,0

Загальна кількість ОП основних видів неперіодичних видань, доставлених у Книжкову палату України в I півріччі 2014 року, зменшилась і становить у порівнянні з відповідним періодом 2013 року 78 % (11568 друк. од. у I півріччі 2014 р. та 14822 у I півріччі 2013 р.).

Так, на 1906 друк. од. менше доставлено книг та брошур (відповідно 8460 і 10366), авторефератів дисертацій — на 1280 друк. од. (відповідно 2800 і 4080), образотворчих — на 39 (відповідно 163 і 202), нотних — на 27 (відповідно 91 і 118), картографічних видань — на 2 (відповідно 54 і 56).

На жаль, існує серйозна проблема і з доставлянням обов'язкових примірників друкованих ЗМІ. Упродовж

2013 року Книжковою палатою України здійснено державну бібліографічну реєстрацію 2279 назв ОП газет (із них 219 нових) — 87485 друк. од., 2985 назв ОП періодичних і продовжуваних видань (із них 292 нових, крім газет) — 15439 друк. од.

Аналіз ОП газет, доставлених у Книжкову палату України, засвідчує, що у 2013 році спостерігається зменшення кількості доставляння ОП газет на 6493 друк. од. і дорівнює 93,1 % 2012 р. (87485 друк. од. (2279 назв) у 2013 р. — 93978 друк. од. (2362 назви) у 2012 р.

У I півріччі 2014 р. Книжковою палатою України здійснено державну бібліографічну реєстрацію ОП 27720 друк. од. (1865 назв, із них 108 нових) газет, 6285 — періодичних (крім газет) і продовжуваних видань (2135 назв, із них 145 нових), загалом 34005 друк. од., що становить 90,4 % до відповідного періоду 2013 р. (34005 у I півріччі 2014 р. і 37608 у I півріччі 2013 р.).

Аналіз ОП газет, доставлених у Книжкову палату України, засвідчує, що упродовж I півріччя 2014 року спостерігається зменшення кількості ОП газет на 3313 друк. од., що складає 89,3 % по відношенню до відповідного періоду 2013 р. (27720 (1865 назв) у I півріччі 2014 р. і 31033 (1947 назв) у I півріччі 2013 р.).

Вивчення документального потоку ОП газет за регіональним принципом дало змогу виявити, що в Книжкову палату України у 2013 р. не доставлено 344 назви ОП газет 2013 року, що виходили у 2012 році та продовжують існувати, 660 назв ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань 2013 року, що виходили у 2012 році та продовжують існувати.

Упродовж 2013 року надійшло та зареєстровано 219 назв нових газет, 292 назви нових періодичних (крім газет) і продовжуваних видань.

Хочеться зупинитися окремо на доставлянні ОП друкованих ЗМІ, що видали вищі навчальні заклади України впродовж 2012-2013 рр., 9 місяців 2014 року. Так, у 2013 році доставлено 1584 назви ОП видань вузів України

(42 назви газет і 1542 назви періодичних і продовжуваних видань (крім газет), що становить 101,2 % по відношенню до 2012 року — 1563 назви (47 назв газет і 1516 назв періодичних і продовжуваних видань (крім газет).

Найкраще доставляють ОП видань друкованих ЗМІ та звіти Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Харківський державний університет харчування та торгівлі, Полтавська державна аграрна академія, Одеський національний медичний університет, Дніпропетровський гуманітарний університет, Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка, Інститут зрошуваного землеробства НАН України (м. Херсон), Інститут гідробіології НАН України (м. Київ). Нерегулярно доставляють ОП друкованих ЗМІ та звіти Ніжинський державний університет імені М. Гоголя, Тернопільський національний економічний університет, Уманський державний педагогічний університет імені П. Тичини, Харківський політехнічний університет, Вінницький національний аграрний університет. Взагалі не надсилають звіти такі вищі навчальні заклади: Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Харківський національний університет імені В. Каразіна, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу та інші.

Книжкова палата України має винятковий інструмент для здійснення контролю за доставлянням ОП — форми звітності видавців про випуск видавничої продукції. Для приведення нормативно-правових актів у відповідність до чинного законодавства України Державний комітет телебачення та радіомовлення України наказом від 09.01.2014 року № 1, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України, затвердив нову форму звітності 1-В (книги) та введеною вперше — 1-В (ЗМІ), розроблених Книжковою палатою, та інструкції щодо їхнього заповнення.

Із 1584 назви ОП видань вузів України звіти за формою № 1- В (ЗМІ) (піврічна) про випуск продукції друкованих ЗМІ за 2013 рік отримано від 134 редакцій друкованих засобів масової інформації, інших установ, фізичних

осіб-підприємців, що виконують їх функції. Із 1563 назв ОП видань вузів України 2012 року отримано звіти від 126 суб'єктів.

За 9 місяців 2014 року у Книжкову палату України доставлено 113 назв ОП вузів України (26 назв газет і 87 назв періодичних і продовжуваних видань (крім газет), з них тільки 64 суб'єкти видавничої справи надіслали звіти. Серед цих показників вищих навчальних закладів України по Одеській області у 2013 році доставлено 99 назв ОП вузів. Надіслали звіти 19 суб'єктів видавничої діяльності. У 2012 році доставлено 92 назви ОП вузів. Надіслали звіти 18 суб'єктів видавничої діяльності. За 9 місяців 2014 року у Книжкову палату доставлено 89 назв ОП вузів Одеської області. Звіти надіслали 15 суб'єктів видавничої справи.

Без зазначення тиражу в книжкових виданнях надійшло обов'язкових примірників: у 2013 році — 810 друк. од., тобто 3 % від загальної кількості. Тиражі у таких виданнях обліковуються за даними форми 1-В або не враховуються взагалі, якщо звітна документація не надіслана.

Коли випуск видавничої продукції у звітному періоді не здійснювався, видавець зобов'язаний також повідомити про це у формі 1-В. Але кількість таких повідомлень незначна — одиниці (184 у 2013 році). Якщо врахувати ще й те, що більше третини видавців книжкової продукції із 3412 зареєстрованих у системі ISBN (а в Державному реєстрі ще більше) щороку не доставляють ОП і не подають звіти про випуск видавничої продукції, то стають зрозумілими труднощі, з якими стикається Книжкова палата України у своїх намаганнях забезпечити повноту надходжень ОП.

Більшість країн застосовують жорсткі санкції до порушників законів про ОП. Практикуються вилучення тиражу, накладення штрафів. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки передбачено такі штрафні санкції: за кожен ненаданий примірник такий штраф становить не менше 250 доларів, а при повторному порушенні він досягає 2500 доларів, Канаді — 25 тис. канадських доларів, Франції — 500 тис. франків. У Франції використовуються не тільки штра-

фи, а й попередження про припинення друкування видання і його розповсюдження. У Російській Федерації пропонується ввести штрафні санкції від 10 до 30 мінімальних розмірів оплати праці, що становить від 1400 до 4200 доларів США.

Сподіваємося, що змінити на краще становище з доставлянням обов'язкового примірника та наповненням фонду Державного архіву Книжкової палати України допоможе прийнятий Закон України №4319-VI від 12 січня 2012 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів», що передбачає накладання штрафу на посадових осіб, фізичних осіб-підприємців від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за недоставляння або порушення строку доставляння обов'язкового безоплатного примірника.

УДК 004.65:02:655.4/.5(100)

М. І. Женченко

канд. наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри
видавничої справи та редагування Інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЕЛЕКТРОННО-БІБЛІОТЕЧНІ СИСТЕМИ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНА МОДЕЛЬ ЦИФРОВОЇ ДИСТРИБУЦІЇ ОСВІТЬОГО КОНТЕНТУ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

*Розглянуто поняття «електронно-бібліотечна система», ви-
значено особливості функціонування, моделі співпраці видавців
та бібліотекарів з агрегаторами освітнього контенту, перева-
ги та недоліки використання електронно-бібліотечних систем
бібліотеками зарубіжних вищих навчальних закладів.*

Ключові слова: електронна бібліотека, електронно-
бібліотечна система, сервісні можливості, цифрова дистрибуція,
цифровий освітній контент

Вступ

Актуальність теми. Стрімкий розвиток цифрового ви-
давничого ринку сприяв формуванню системи цифрової
дистрибуції, яка забезпечує поширення легального елек-
тронного контенту інтернет-каналами та є для видав-
ництв не лише додатковим способом отримання прибутку,
а й джерелом вивчення читацького попиту і засобом осво-
єння нових ринків збуту видавничої продукції.

Директор з розвитку цифрового контенту російсько-
го видавництва «МОЗАІКА-СИНТЕЗ» Ігор Осмолівський
зазначав, що «...новий формат книги, коли вона розгля-
дається саме як контент без будь-якої поліграфії, змушує
створювати і принципово нові канали дистрибуції, у пер-
шу чергу онлайн, а також нові бізнес-схеми використання
контенту: купівля, передплата, купівля лише частини кни-
ги і т. д. [7, с. 52].

Електронні бібліотеки, електронно-бібліотечні системи (ЕБС) як моделі дистрибуції цифрового освітнього контенту майже не використовуються в українській видавничій та бібліотечній практиці, проте активно розвиваються на видавничому ринку США, Західної Європи, Росії, що й зумовлює актуальність дослідження.

Огляд попередніх досліджень. Розвитку електронних бібліотек у контексті трансформації видання наукової та навчальної літератури у цифрову добу присвячено монографію Джона Томпсона [16]. Зважаючи на те, що у Російській Федерації освітні електронні бібліотеки стали масштабним проектом, який реалізується за активної участі держави, а статус електронно-бібліотечних систем чітко визначено на законодавчому рівні [11, 15] на сторінках фахової періодики Росії — журналів «Книжная индустрия», «Университетская книга» — активно висвітлювалися питання розвитку та функціонування окремих ЕБС [1, 6, 7, 12, 13].

Термінологічні проблеми визначення понять «електронна бібліотека», «електронно-бібліотечна система» розглядали О. Боброва [2], А. Федоров [14]. Недоліки та переваги різних електронно-бібліотечних систем Росії на основі досвіду їх використання у бібліотеках вищих навчальних закладів культури та мистецтв описано у статтях М. Н. Дьоміної та Л. Г. Тараненко [3-5], С. В. Савкіної [8].

У цій статті маємо *на меті* проаналізувати зарубіжну практику використання ЕБС у цифровій дистрибуції освітнього контенту, визначити поняття ЕБС, переваги та недоліки їх використання, основні моделі співпраці між видавцями, агрегаторами контенту та потенційними споживачами ЕБС — бібліотеками вишів.

Результати і обговорення

На сьогодні зарубіжний ринок цифрових бібліотек наукового та освітнього контенту склався та розвивається. Регіональний директор з продажів онлайн-бібліотеки Wiley Online Library Рейнхард Шюлке прогнозував, що «через 5 років наукова та навчальна література на 80 % перейде в електронний формат», проте наголошував, що «впро-

вадження в освіту цифрових ресурсів вимагає вирішення багатьох практичних завдань, важливу роль серед яких відіграє фінансування — не лише бібліотек, а й всієї інфраструктури споживання цього контенту, включаючи канали зв'язку та користувачькі пристрої» [12, с. 30].

Наукова періодика розповсюджується в електронному форматі у світі вже близько 15 років, продаж же навчальних посібників через онлайн-бібліотеки — це тенденція останніх 4-5 років. Основними проблемами, які заважають плідній співпраці видавництв та бібліотек є захист контенту, витрати на запуск та підтримку платформи, відсутність надійної бізнес-моделі, здатної компенсувати падіння продажів друкованих видань.

У США, Великобританії, Німеччині, Австралії, Польщі, науковим та навчальним бібліотеками виділяють окремий бюджет на закупівлю електронних ресурсів. У країнах Східної Європи, за винятком Естонії, бібліотеки «мають окремий бюджет на книги, окремий на журнали і жодного на електронні ресурси, закупівля електронних книг відбувається за залишковим принципом» [12, с. 30].

Понятійний апарат у сфері цифрових освітніх ресурсів також перебуває в стадії формування. Погоджуючись з тим, що «говорити про термінологічність словосполучення «електронно-бібліотечні системи» та подібних йому напевно чи правомірно [2], спробуємо розглянути різні визначення поняття «ЕБС» та окреслити основні відмінності ЕБС від «електронних бібліотек».

Поняття «електронні (цифрові) бібліотеки» трактують по-різному: як лише впорядковані електронні ресурси та електронні ресурси і засоби для їхнього опрацювання; аналог друкованих матеріалів та будь-які електронні ресурси — аудіо, відео, бібліотеки комп'ютерних програм [2]. Відповідно до Маніфесту електронних бібліотек, який відобразив колективне розуміння тематики та проблематики електронної бібліотеки, напрацьоване європейськими дослідницькими групами (у тому числі під час ділових зустрічей DELOS (San Cassiano, 2001; Corvara, 2004; Frascati,

2006), електронна бібліотека (ЕБ) (Digital Library, DL) — це система, яка збирає та зберігає протягом тривалого часу різні набори електронних документів і відповідно до прийнятих політик безпеки та прав доступу надає з певною вимірюваною якістю співтовариствам користувачів спеціалізовані функціональні можливості, пов'язані з цим змістом [14].

Електронно-бібліотечна система (ЕБС) — це сукупність використовуваних в освітньому процесі електронних документів, об'єднаних за тематичними та цільовими ознаками, яка забезпечена додатковими сервісами, що полегшують пошук документів і роботу з ними, і відповідає всім вимогам федеральних державних освітніх стандартів вищої професійної освіти (ФГОС ВПО) нового покоління [15]; «система, що забезпечує роботу з електронною бібліотекою» (якщо останню розглядати як сукупність електронних об'єктів) [2]; «інструмент, що дає змогу підвищити якість освітнього процесу і якість підготовки спеціалістів» [1].

Отже, на відміну від електронних бібліотек, які комплектуються різноплановою літературою, ЕБС має чітке цільове призначення (містить лише навчальну літературу) та ряд спеціалізованих сервісів і додаткових можливостей («книжкова полиця», цитування, конспектування тощо), які дають змогу ефективно використовувати ЕБС у навчальному процесі та розглядати ЕБС як гібридну модель «онлайн-бібліотека + сервіси для користувачів і бібліотекарів», оскільки саме розвиток сервісних стратегій є основою для конкуренції між виробниками різних ЕБС.

Серед сервісів, які пропонують основні російські ЕБС («Университетская библиотека онлайн», Znanium.com, «Лань», VOOK.ru, Ibooks.ru, IPRbooks.ru, «КнигаФонд», Національний цифровий ресурс «Рукопт», IQLib, «Консультант студента», «Библиотех», ЕБС видавництва «ЮРАЙТ» тощо) можна виокремити:

- функціональні сервіси повнотекстового пошуку, роботи з каталогом, копіювання або роздрукування тек-

сту, створення закладок і коментарів, формування та вивантаження статистичних звітів для співробітників бібліотеки;

- створення на платформі ЕБС профільних міжвузівських електронно-бібліотечних систем, які дають змогу окремим вишам розміщувати власні ресурси на платформі ЕБС та істотно економити кошти на придбанні доступу до ЕБС. При цьому вищий навчальний заклад (ВНЗ) не виконує технічних робіт, сам визначає обсяг прав для доступу до своєї літератури;
- публікація видань вишів, створення навчальними закладами спеціальних блоків літератури за рахунок об'єднання своєї літератури на платформі ЕБС;
- відправка конспекту електронною поштою;
- бібліотечні сервіси (статистика, звіт про нові книги, звіт про доступні ресурси, MARC-записи, допомога з особистого кабінету, каталог книг, сортування книг за групами спеціальностей);
- запис в рецензенти, вивантаження списку підібраних підручників, замовлення виставок і зразків;
- російський індекс наукового цитування (РИНЦ), зворотній зв'язок, можливість розмістити рекламу на своїй сторінці.

До бізнес-моделей продажу контенту ЕБС належать:

- *продаж окремих книг* (точкове комплектування бібліотеки шляхом відбору окремих електронних книг з різних предметних галузей. Вартість визначається прайсовою ціною на друковані книги);
- *продаж предметних колекцій*, наприклад, онлайн-бібліотека Wiley Online Library на такі вже сформовані колекції надає знижку 38-50%. В асортименті видавництва 67 таких колекцій, до яких переважно включають книги, з моменту видання яких минуло 2 роки;
- *продаж усіх книг за певний рік незалежно від предметної галузі.*

Перевагами використання ЕБС для видавців є скорочення витрат на друк та дистрибуцію, компенсація падіння продажів друкованих видань, розширення ринку розповсюдження видань; для бібліотек вишів — доступ до більш широкого асортименту видань, відсутність обмежень, які визначаються обсягом книжкових полиць, доступ до аналітики, включаючи статистику попиту на матеріали, формування фондів з урахуванням популярності видань, за ініціативою користувачів (*patron driven acquisition*).

Серед недоліків переважної більшості російських ЕБС відзначають орієнтацію не на загальноприйняті бібліотечні класифікації, а на самостійно розроблені класифікації (крім ЕБС «IPRbooks», що застосовує ББК і ЕБС «Znanium.com», яка використовує при класифікації журналів рубрикатор ДРНТІ) [5].

Висновки

Незважаючи на окреслені недоліки, ЕБС, на нашу думку, є перспективною моделлю цифрової дистрибуції освітнього контенту, яку варто було б використовувати в українській видавничій та бібліотечній практиці. Проте, незважаючи на задекларовану в аналітичній записці, розміщеній на сайті Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України ще за часів правління В. Януковича, необхідність на державному рівні створювати та забезпечувати функціонування електронних бібліотечних систем заради розвитку єдиної національної освітньо-наукової системи [10], поки що всі добрі наміри залишаються лише на папері. Отже, доводиться лише сподіватися, що українська держава запозичить позитивний досвід Російської Федерації («вчитися дозволено й у ворога») та ініціює створення та впровадження ЕБС у бібліотеках вищих навчальних закладів, що дасть змогу підвищити якість освіти, розширити ринок дистрибуції навчальної літератури для українських видавництв та залучити студентів до більш активного використання бібліотечних ресурсів.

Список використаних джерел та літератури

---

1. *Агрегация э-ресурсов. Сервисные стратегии издателей и агрегаторов* // Книжная индустрия. 2013. — № 6 (108), июль-август. — С. 58-60.
2. *Боброва Е. И.* О термине «электронно-библиотечные системы» // Материалы интернет-конференции «Полнотекстовые электронные библиотеки и электронные библиотечные системы», 15 июля 2010 г. — URL: <http://www.aselibrary.ru/conference/conference43/conference431160/> (дата обращения: 05.09.2014)
3. *Демина М. Н.* Сравнительный анализ электронных библиотечных систем: проблемы выбора в вузах культуры и искусств // Актуальные проблемы социокультурных исследований: межрегиональный сборник научных статей / Кемеровский государственный университет культуры и искусств. — Кемерово : КемГУКИ, 2012. — Вып. 8, ч. 2. — С. 264-279.
4. *Демина М. Н.* Электронно-библиотечные системы: опыт предоставления доступа пользователям вузовских библиотек / Демина М. Н., Тараненко Л. Г. // Культура и образование : электрон. ежемес. науч.-практ. журн. — 2013. — № 4, декабрь. — URL: <http://vestnik-rzi.ru/2013/12/1140> (дата обращения: 03.09.2014).
5. *Демина М. Н.* Электронные информационно-образовательные ресурсы библиотек вузов культуры и искусств / Демина М. Н., Тараненко Л. Г. // Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств. — 2013. — № 22/1. — С. 116-124.
6. *Иванов С. Г.* Современные электронные ресурсы для науки и образования. Стратегии и решения развития контента, сервисов и интеграция ЭБС с информационной средой библиотеки // Книжная индустрия. — 2013. — № 4 (107), июнь. — С. 48-49.
7. *Осмоловский И.* Детские книги в цифровом варианте: насколько актуально? // Книжная индустрия. — 2013. — № 7 (109), сентябрь. — С. 52-53.
8. *Савкина С. В.* Сравнительный анализ информационного потенциала электронных библиотечных систем: возможности использования в образовательной и научной деятельности КемГУКИ // Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств. — 2011. — № 14. — С. 68-76.
9. *Семененко Л. П.* Электронно-библиотечные системы — информация здесь и сейчас // Институциональный репозиторий НТУ «ХПИ». — URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/3163/1/Semenenko_Elektronno-bibliotechnyye_2012.pdf (дата обращения: 03.09.2014).
10. *Створення і функціонування електронних бібліотечних систем як чинник розвитку єдиної національної освітньо-наукової систе-*

ми : аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентіві України : сайт. — URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/494/> (дата звернення: 04.09.2014).

11. *Требования к ЭБС в свете Приказа Минобрнауки России: проблемы и противоречия* // Электронная библиотека — от проекта до реализации. — Санкт-Петербург : Алее Софтвр. — URL: http://www.elibconsult.ru/page.jsp?pk=node_1308811927930 (дата обращения: 03.09.2014).

12. «Через 5 лет научная и учебная литература на 80 % уйдет в электронный формат» // Книжная индустрия. — 2013. — № 6 (108), июль-август. — С. 30-32.

13. ЭБС в библиотеках: расширение взаимодействия // Университетская книга. 2013. № 11. URL: <http://www.unkniga.ru> (дата обращения: 13.11.2013).

14. *Электронная библиотечная система — подмена понятий?* // Идеи простых решений : авторский блог Андрея Федорова. — URL: <http://ideafor.info/?p=2025> (дата обращения: 03.09.2014).

15. *Электронная книга и электронно-библиотечные системы России: Отраслевой доклад* / А. Н. Воропаев, К. Б. Леонтьев. М.: Федеральное агентство по печати и массовым коммуникациям. — М. : Федеральное агентство по печати и коммуникациям, 2010. — 60 с. — URL: <http://www.ifap.ru> (дата обращения: 25.10.2012).

16. *Thompson, John B.* Books in the digital age. The Transformation of Academic and Higher Education Publishing in Britain and the United States. Polity, 2005. — P. 334-318.

УДК 655.41:378

Я. В. Прихода

канд. філологічних наук, доцент кафедри
видавничої справи та редагування Інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
rykhoda@yahoo.com

*«Немає кращого показника
справжнього характеру Університету,
ніж каталог його видавництва»*

Гордон Дж. Леїнг

МІСІЯ УНІВЕРСИТЕТУ І МІСІЯ ЙОГО ВИДАВНИЦТВА

Розглянуто місію університетського видавництва в контексті зміни парадигми місії університету. Виявлено проблеми функціонування видавництва як підрозділу університету, запропоновано деякі аспекти їх розв'язання.

Ключові слова: *університет, видавництво, місія, видавничий репертуар, культура видання.*

Вступ

Актуальність теми. Про місію університету останніми роками говорять на всіх континентах, і в Україні також. Майже всі найвидатніші мислителі, які з різних позицій та з різних аспектів обґрунтовували своє бачення ідеї та місії Університету, наголошували на «необхідності його втручання в життя суспільства, реагування на виклики сучасності і пропонування свого академічного розв'язання найактуальніших проблем» [1, с. 12].

Сьогодні місія Університету — передавати знання, зберігати культурну спадщину, досліджувати нові явища доповнюється новими елементами. Ми є свідками динамічної зміни парадигми університету, який «перетворюється на центр продуктивної комунікації держави, бізнесу й суспільства з питань технологічного загально-економічного, соціального прогнозування, обміну передовими знаннями». Обмін знаннями, поширення знань, як і

комунікацію загалом важко здійснити без такої важливої ланки в освітньому полі, як видавництво. Це не потребує доведення. Адже університети від часу свого народження дбали про те, щоб мати власні друкарні/видавництва. Досвід європейських, американських університетів засвідчує взаємозв'язок місії університету з місією його видавництва. Інноваційний університет має дбати і про інноваційне видавництво. Для українських університетів та їхніх видавництв — це справа дуже актуальна.

У цій статті ми проаналізуємо місце видавництва в структурі університету і його вагу в поширенні знань, творенні нової постави університету і його видавництва.

Огляд попередніх досліджень

Серед наукових праць зарубіжних дослідників, що стосуються університетського книговидання, варто назвати передусім праці Дж. Томпсона [11, 12], Т. Бекера-Нільсона [1], Ярослава Пелікана [6].

Університетське книговидання в Україні ще не стали об'єктом поглибленого наукового зацікавлення, фахового обговорення в середовищі вишівської спільноти і видавців зокрема. Проблеми, утім, роками тяжіють над тими, хто пише, і тими, хто видає в системі університетських координат.

Дослідженню історії університетських видавництв України присвятили праці М. Тимошик [10], О. Сенік [9]. Репертуар українських університетських видавництв за роки незалежності докладно й ґрунтовно дослідив С. Буряк [2], про інновації пишуть Н. Зелінська [4], С. Водолазька [3].

Поза увагою науковців сам механізм функціонування університетських видавництв, їхній статус у структурі університету, культура видання університетської книги, видавничий репертуар, новизна, актуальність, врешті, часто навіть потрібність тих чи тих видань. Оптимізація, інноваційність в університетських видавництвах в контексті нових завдань університетів також потребує дослідження.

Результати й обговорення

Проблеми університетських видавництв висять у повітрі. Про них говорять всі небайдужі від часу, коли Україна відновила незалежність. Хто перебував/перебуває у цеху, може схарактеризувати зміни, які відбулися за останні двадцять років. Продукція університетських видавничих осередків невізнана порівняно з початком 1990-х, зміцніли редакційно-видавничі відділи/центри, з'явилися повноцінні видавництва, які мають добре організовані сайти, продають свою продукцію через інтернетні крамниці. На державному рівні відбувся конкурс «Університетська книга». Це дає підстави до оптимізму, і тішить, що ми вирівнюємося зі світом, але й виопуклює комплекс проблем до нагального розв'язання.

У Таллінні 1992 року відбувся Американсько-балтійський семінар з проблем організації роботи видавництва у вищій школі, на якому побувала авторка цієї статті. На семінарі редактори видавництв провідних університетів США ділились досвідом роботи, пропонували цікаві проекти колегам з країн пострадянського простору. Звичайно, тоді ми були з різних галактик (що таке електронна пошта в роботі видавництва почули вперше), а сьогодні вже маємо спільні точки дотику. І варто було б продовжувати діалог, обмін досвідом і публікаціями. Ми ж, однак, ще не вибудували каналів ефективної комунікації в Україні. Перша конференція про університетське видавництво, яку організував Одеський національний університет імені І. І. Мечникова — свідчить про те, що небайдужі гуртуються, і проблеми університетських видавництв хай поволі, але будуть розв'язуватись.

Глобалізація вищої освіти актуалізувала дискусії навколо місії сучасного університету. Сьогодні говоримо про інноваційний університет, який не тільки дає і поширює знання, а створює інноваційні підприємства і комерціалізує свої дослідницькі набутки, тобто є частиною нової економіки. Розширення місії університету актуалізує й розширює місію його видавництва.

Розуміння високої місії університетського видавництва нам ще потрібно сформулювати. У новому Законі України «Про вищу освіту» у ст. 33, п. 3 зазначено, що основними структурними підрозділами вищого навчального закладу є факультети, кафедри, бібліотека. І щодо бібліотеки: «Вищий навчальний заклад зобов'язаний мати у своєму складі бібліотеку, бібліотечний фонд якої має відповідати вимогам стандартів освітньої діяльності» [7, с. 40]. Зважаючи на нову — розширену — місію університету, його науково-навчально-інноваційні завдання, зокрема навчання впродовж життя, прикро, що видавництво не належить до основних підрозділів університету. Видавництво як університетський підрозділ згадується у п. 7 зазначеної статті: «структурними підрозділами вищого навчального закладу можуть бути [курсив наш. — Я. П.] і серед інших — видавництво. А, отже, може і не бути. Тут доречно вдатись до історії. Повчальний приклад для очільників, менеджерів університетів, тих, які дбають про рейтинги, імідж свого навчального закладу.

У період між двома світовими війнами наукові досягнення Німеччини були вищі, ніж британські, хоча якість наукових праць британців була ліпша. Британські вчені та відповідальні за науку в уряді, аналізуючи цю проблему, дійшли висновку, що одним із чинників відставання стало те, що німці мали динамічне видавництво «Шпрінгер», яке допомагало розповсюджувати досягнення німецької науки значно ефективніше, ніж це робили британські університетські видавництва. І тоді вони порадили (як переможці у війні) фірмам «Баттерворт» і «Шпрінгер-ферляг» об'єднати зусилля. Ідея була в тому, щоб заснувати спільну компанію, яка дозволила б скористатися британським ученим технологією наступального публікування наукової літератури для видання і розповсюдження результатів досліджень, яку розробило видавництво «Шпрінгер».

Про роль і вагу видавництва в реалізації місії університету присвятив кілька розділів у книзі «Ідея Університету. Переосмислення» американський вчений Ярослав Пелікан. Перше видання цієї книжки, з листом, він подарував

учасникам згаданого Американсько-балтійського семінару. Дозволимо собі ширші цитати з книги, бо вони гіперактуальні для українських реалій в контексті реформування української високої освіти.

Зокрема, в розділі «Розповсюдження знань через видавничу діяльність» автор наголошує на тому, що видавництво — це органічна частина університету. «Університетське видавництво є одним з найдієвіших механізмів, за допомогою яких університет може дати собі раду водночас із двома постійними загрозами. Одна з них — загроза перетворення університету на музей чи навіть мавзолей, місце, де хибні ідеї померлих учених знаходять собі вічний спокій... Друга ж — загроза, що дослідження та публікації вчених стануть мінливими, як фасони одягу, в разі, якщо наука і викладання підуть на поступку тому, що Ньюмен назвав «ефектністю»[6, с. 24]. Далі Ярослав Пелікан пише, що інколи за набагато менші кошти університет може зробити набагато більший внесок, фінансуючи серію книг, аніж призначаючи професора чи навіть підтримуючи асистента. Автор також вважає, що завдяки своїм видавництвам університети можуть допомогти студентам вивчати ті дисципліни, яких немає в університеті. Аналіз видавничого репертуару, наприклад, Гарвардського, Єльського, Оксфордського, Ягеллонського університетів, дає підстави стверджувати, що це актуальна й поширена стратегія університетських видавництв.

Слушною є пропозиція Я. Пелікана і щодо того, що університет через своє видавництво може здійснювати такі проекти, які він не береться навіть пробувати у своїх лабораторіях. І навпаки, наукова видавнича діяльність інколи є інструментом обережної перевірки в галузях, не представлених на відповідних кафедрах чи в лабораторіях. Таку перспективну стратегію варто ініціювати молодим науковцям природничих факультетів.

Місію видавництва Я. Пелікан розглядає і в міжнародній «планетарній площині», акцентуючи на реформуванні вивчення мов, до якого має долучитися університетське видавництво. «Набагато систематичніше й ґрунтовніше,

ніж будь-коли, університетське видавництво має готувати наукову літературу, зрозумілу для студентів щодо різноманітних культур та субкультур земної кулі й знаходити дослідників, яким можна доручити заповнення лакун у цій літературі» [6, с. 226]. Не залишає поза увагою вчений і такої важливої в університетському просторі царини, як переклад: «Університетське видавництво має і можливість, і обов'язок очолити всю спільноту авторів-науковців. Переклад і розповсюдження результатів дослідження через наукові публікації, взяті купно, є фундаментальними для покликання університету, але університет не в змозі реалізувати це покликання без університетського видавництва» [там само]. Ці думки американського ученого є доброю основою до опрацювання мапи дій сучасного університетського видавництва. Моніторингу досвіду роботи університетських видавництв дає підстави стверджувати, що видавництва/ видавничі центри плідно працюють на місію свого університету. Вони не тільки організують видавничу діяльність в університеті, а й здійснюють інформаційно-аналітичну роботу в галузі видавничої діяльності, узагальнюють та поширюють передовий досвід. Заслужують на увагу видавництва Харківського, Львівського, Одеського, Чернівецького, Сумського університетів, Київського національного економічного університету, Києво-Могилянської академії, університету «Львівська Політехніка», Київського політехнічного інституту тощо. Видавництва цих університетів дбають про нові технології, нові підходи до організації редакційного-видавничого процесу, до просування книги. Наприклад, як зазначено на сайті видавництва КНЕУ, вони використовують системи директ-мейли і книга-поштою. Досить актуальними й потрібними вважають такі форми надання книжки чи інформації про неї, як видавничий інтернет-магазин, віртуальна бібліотека КНЕУ; організують різні маркетингові та PR-заходи, покликані не тільки пропагувати книжку, а й працювати на імідж університету як елітного науково-освітнього закладу. Видавництво «Львівська Політехніка» активно застосовує у своїй діяльності сучасні інформаційні

технології. Усі додрукарські процеси виконуються на базі комп'ютерно-видавничих комплексів з використанням спеціалізованого програмного забезпечення. Деякі університетські видавництва беруть участь у книжкових виставках не тільки в Україні, а й за кордоном. Це свідчить, що попри фінансові кризи, неспокійні часи, видавництва мають вагомий набутки, і створюють їх небайдужі видавці, редактори, часто дуже мало оплачувані, по вінця завантажені роботою й не завжди пошановані. Це також одна із проблем, яку потрібно обговорювати гуртом і на високому рівні.

Нам потрібно також помислити університетське видавництво в ланцюжку видавництво — бібліотека — книгарня. Небагато університетів мають свої книгарні, де належно представлені книжки університетського видавництва, а це, вважаємо, візитівка університету. Це те, що творить академічну ауру, втримує і проспектує академічну культуру, облагороджує простір Університету, робить його комфортним, отже, привабливим. Але відкрити книгарню в університеті, знаємо, не просто, також проблема до обговорення.

Деякі видавництва, наприклад, Харківського національного університету, Університету «Львівська Політехніка», мають інтернетні книгарні. Над цим варто працювати усім видавництвам. Без якісно наповненого сайту, інтернетної книгарні видавництво не зможе сповна виконувати своєї місії. Ми маємо бути там, де наші потенційні читачі... Варто думати над тим, як і який контент — хай навіть рекламний — готувати своїм читачам на всі можливі гаджети, якими вони користуються.

Разом з бібліотекою, книгарнею треба інтенсифікувати комунікацію між науковою, викладацькою, студентською спільнотою різних факультетів, спонукати її до спільнотворення міждисциплінарних проєктів. Це мають також робити видавництва різних університетів, ми не маємо міжуніверситетської видавничої комунікації. Вважаємо, на часі створити спільну всеукраїнську міжуніверситетську видавничо-інформаційну платформу. На такій платформі можна було б не тільки читати інформацію про видання —

книжкові, журнальні, паперові та електронні (зауважмо, це б поменшило видавання непотрібних (дубльованих) книжок, особливо навчальних, їх можна було апробувати на цій платформі), а й фахово говорити про культуру видань, їх змістову наповненість, дизайн, електронні онлайн-версії, проблеми майбутнього вишівського підручника – та посібникотворення тощо. У такій платформі мають бути зацікавлені також Міністерство освіти і науки України, Книжкова палата, Українська асоціація видавців та книгорозповсюджувачів, Національна академія наук України, Академія педагогічних наук України.

До цієї платформи можна було б прив'язувати і міжнародний досвід, робити огляди університетських книжкових новинок з усього світу, пропонувати до перекладу видання провідних університетів світу, формувати банк даних книжок українських авторів, які варто перекладати іншими мовами. Такі в нас є, і треба виходити з ними у світ.

Університетське видавництво — ефективний майданчик для стажування, проходження навчально-виробничої практики студентів. До прикладу, Видавництво Львівської політехніки бере студентів на практику, на стажування, згодом і працевлаштовує фахівців видавничо-поліграфічної справи — верстальників, дизайнерів; системних адміністраторів, інженерів для центру прикладних інформаційних технологій; веб-дизайнерів, веб-адміністраторів; маркетингологів, рекламистів, книгознавців тощо. Це дуже важлива компонента місії університету — альма матері — дати своїм вихованцям знання, компетенції, навички, тобто випустити їх у світ готовими до реальної роботи в реальних умовах, за реальних викликів.

Висновки

Університетське видавництво — важливий і перспективний підрозділ, який має стати предметом обговорення і науковців, і освітніх менеджерів, і видавців. У контексті динамічних змін в освіті, і вищій передусім, потрібно подбати про належний статус університетського видавництва/редакційно-видавничого відділу, дати йому змогу ви-

ходити зі своєю продукцією у ширший простір, міжнародний також. Українські університети мають набутки, мають авторів, чії книжки можуть зацікавити фахівців, студентів і за кордоном. Університети і їхні видавництва повинні дбати про високий змістовий рівень книжок, які видають, їхню культуру, сучасну дистрибуцію.

Університет — власник інтелектуального товару. Престиж і слава університету залежить від того, як цей товар використовується і пропагується. Одним з найефективніших способів є каталог його видавництва.

Список використаної літератури

1. *Беккер-Нильсен Т.* Університет как издатель // Эффективное книгоиздание: сб. ст. — М.: Весь мир, 2002. — С. 102—109.
2. Буряк С. В. Видавнича діяльність провідних університетів: огляд минулого і сучасний стан // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2010. — № 2. — С. 67—72.
3. Водозалька С. Традиції та інновації у світовому університетському книговиданні // Вісн. Кн. палати. — 2012. — № 3. — С. 15—18.
4. Зелінська Н. В. Університетське видавництво вчора, сьогодні, завжди? // Друкарство, 2005. — № 6. — С. 14—17
5. Зубрицька М. Філософський дискурс ідеї Університету: в складних лабіринтах пошуку істини // Ідея Університету : антологія. — Львів: Літопис, 2002. — 304 с.
6. Пелікан Ярослав. Ідея університету. Переосмислення / пер. з англ. — К.: Дух і літера, 2009. — 360 с.
7. Про вищу освіту: Закон України від 1 лип. 2014 р., № 1556-VII. — К., 2014. — 100 с.
8. Самотий Р. Проблеми і перспективи діяльності видавництва при вищому навчальному закладі (на прикладі видавництва Нац. ун-ту «Львівська політехніка») // Вісн. Дніпропетр. ун-ту. — Дніпропетровськ, 2003. — Вип. 6: Літературознавство. Журналістика. — С. 294—300.
9. Сенік О. Ю. Проблеми і перспективи університетського книговидання: український та закордонний досвід // Поліграфія і видавнича справа. — 2012. — С. 34—40.
10. Тимошик М. С. Її величність — книга. Історія видавничої справи Київського університету. 1834—1999 : монографія. — К. : Наша культура і наука, 1999. — 306 с.
11. Thompson John. Merchants of culture. The Publishing Business in the Twenty-First Century. Second edition. — NY: A Plume Book, 2012. — 428 p.
12. Thompson, J. B. Books in the Digital Age: The Transformation of Academic and Higher Education Publishing in Britain and the United States. —Cambridge: Polity Press, 2005. — 468 p.

А. О. Бессараб

канд. наук з соц. комунікацій, зав. каф. видавничої справи,
редагування та української філології
Класичного приватного університету, м. Запоріжжя,

І. Ю. Антоненко

канд. психол. наук, доц. каф. видавничої справи,
редагування та української філології
Класичного приватного університету, м. Запоріжжя,

В. І. Семенець

магістр Класичного приватного університету,
м. Запоріжжя

ЕЛЕКТРОННЕ КНИГОВИДАННЯ ЯК НОВИЙ ФОРМАТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Щодо сучасних тенденцій, то слід відзначити прорив саме електронного книговидання, насамперед, у найрозвиненіших країнах світу, і поступове зменшення обсягів традиційного паперового книговидання. Зумовлено це значним технологічним прогресом загалом і розвитком кишенькових пристроїв, зокрема.

Формати електронних книг постійно вдосконалюються й змінюються, маючи на меті: 1) більш якісне та точне відтворення змісту на різних пристроях для читання, виготовлених різними виробниками; 2) розширення можливостей електронних книжок, зокрема, додавання елементів інтерактивності; 3) забезпечення дотримання авторських прав, ускладнення процедури нелегального копіювання й поширення електронних книжок. Завідувач кафедри видавничої справи та редагування Київського національного університету імені Тараса Шевченка В. Теремко слушно зауважує, що «більше шансів у боротьбі за увагу і вибір читачів здобувають повноцінні мультимедійні продукти, що, синтезуючи тексти, звук, відео, мають високофункціо-

нальні пошукові системи, тип гіперпосилань, інтерактивні властивості, взаємозв'язки матеріалу» [3].

Мета дослідження — розкрити особливості створення та використання електронних видань як нового формату забезпечення навчального процесу у вищих навчальних закладах.

Найпопулярнішими пристроями для читання електронних книг у Європі, США, Японії та Південній Кореї на сьогодні є «Kindle», «Sony Reader», «Nook», «PocketBook», «iBook eReader», які, крім легкого доступу до великих магазинів електронних книжок (перш за все, «Amazon» та «Barnes&Noble»), також дають можливість своїм користувачам переглядати сторінки інтернет-сайтів та ще ряд функцій, для реалізації яких необхідне масове поширення бездротового Інтернету за технологією wi-fi. Останніми роками серйозну конкуренцію букридерам почали становити комп'ютери — планшети типу «iPad» від компанії «Apple» або «Galaxy Tab» від компанії «Samsung». Останні, крім функцій читання електронних книжок, також надають ряд додаткових можливостей, у тому числі повноцінні текстові редактори, інтернет-браузери, запуск файлів мультимедіа (відео, аудіо) тощо.

Електронні книги розповсюджуються у файлах різних форматів залежно від того, на які пристрої відтворення цих книг орієнтується їх видавець. Поширеними на сьогодні форматами електронних книг є: eReader, FictionBook (.fb2), OPF FlipBook, OpenDocument, PDF, HTML, HTMLHelp (.chm), SGML, XML, TeX, Microsoft (.lit), PostScript (.ps, .eps), ExeBook, Mobipocket (.prc) тощо.

Зазвичай електронні книги містять лише текст і зображення (ілюстрації, таблиці тощо). Проте є також і мультимедійні електронні видання, які можуть містити відео- й аудіопотоки, інтерактивні елементи. Мультимедійні електронні книги на сьогодні переважно поширюються у форматах SWF та EXE файлів.

Перед тими, хто займається оцифруванням видань або набором книг безпосередньо на ПК, рано чи пізно по-

стає питання: в якому форматі, оскільки їх безліч, видавати електронну книгу або відповідно, в який формат її імпортувати з текстового.

Існує кілька груп форматів електронних книг — графічні растрові та векторні. Растрові формати подають об'єкт у вигляді безлічі крапок, векторні — у вигляді простих геометричних фігур (крапки, лінії, багатокутники).

Однак, як і будь-яка інша, ця класифікація умовна. Наприклад, PostScript (.ps, .eps), PDF можуть бути чисто векторними. Так само DOC, PDF можуть містити лише растрові, відскановані зображення або ж, навпаки, містити тільки текст.

Існує також поділ форматів електронних книг на призначені для читання тексту онлайн і призначені для збереження на комп'ютері користувача. До першої групи належать файли таких форматів, як HTML і TXT, до другої — RTF, DjVu, PDF тощо. Наведемо довідкову інформацію щодо різних форматів електронних книг, скориставшись, зокрема, джерелами [1, 2].

Графічні растрові формати

TIFF — формат для зберігання зображень з великою глибиною кольору. Найчастіше використовується при скануванні, відправці факсів, розпізнаванні тексту, у поліграфії, широко підтримується графічними додатками. Глибина зображення робить TIFF незамінним форматом для тих, хто оцифровує паперові видання, оскільки процес розпізнавання тексту спрощується в багато разів.

JPEG — цей формат використовує сильне стиснення, рівень якого можна регулювати, з втратою інформації. Застосовується для зберігання високоякісних зображень, дає змогу використовувати до 16 мільйонів кольорів, саме тому електронні книги в цьому форматі також мають місце — для друку він не придатний, а для демонстрації на дисплеї підходить ідеально.

DjVu — використовує спеціальний алгоритм, що дає змогу отримувати файли меншого розміру при стисненні без втрат за рахунок технології, розробленої спеціально

для зберігання оцифрованих документів, рукописів, книг, журналів. Найпопулярніший формат книг у файлообмінних мережах.

Графічні векторні формати з оформленням

RTF — формат, що підтримується більшістю текстових редакторів, створений для документів у середовищі ОС Windows. Забезпечує можливість збереження структури текстових документів, дає змогу виділяти їх фрагменти (курсивом або жирним шрифтом, створювати стовпчики тощо). Книги у форматі RTF доступні для скачування в багатьох сайтах книгообміну.

HTML — стандартна мова розмітки документів в Інтернеті. Розмітка дозволяє вставку спецсимволів, зміну розміру, типу, накреслення шрифту, створення гіперпосилань і таблиць, вирівнювання тексту. Електронні книги у форматі HTML найчастіше виставляються в повнотекстовому вигляді на сайті, у цьому разі в скачуванні на комп'ютер немає необхідності.

OPF FlipBook — відкритий формат електронних книг — стандартна версія програми FlipAlbum створює альбоми — книги FlipBooks з розширенням OPF (Open Electronic Book Package Format). Ці файли можуть бути переглянуті за допомогою самої програми або безкоштовної утиліти для роботи з OPF файлами.

CHM-книга — файл формату .chm (HTMLHelp). Містить у собі набір HTML-сторінок, може також включати зміст з посиланнями на сторінки, предметний покажчик, а також базу для повнотекстового пошуку на сторінках. Використовується для створення довідки в ОС Windows і, за аналогією, для створення книг за допомогою спеціального програмного забезпечення.

SGML — стандартна загальна мова розмітки для документів. Широко використовується у видавничій справі — рукописи часто передаються в електронному SGML-структурованому вигляді, що значно полегшує роботу складачів і дизайнерів.

XML — текстовий формат, призначений для зберігання структурованих даних, для обміну інформацією між програмами, а також для створення на його основі більш спеціалізованих мов розмітки. XML дає змогу легко створювати документи, готові до безпосереднього використання й програмної обробки (конвертації, зберігання, управління) у будь-якому середовищі, тому на його основі створений формат FictionBook.

FB2 — відкритий формат, заснований на XML. Основна перевага FictionBook (.Fb2) — можливість без труднощів створювати (у тому числі автоматично) книги в цьому форматі з файлів усіх популярних текстових форматів (*.txt, *.doc, *.rtf, *.html тощо). Крім того, FictionBook підтримує більшість поширених програм і пристроїв для читання книг.

FB3 — розробляється для задоволення вимог до форматування тексту книг і їх каталогізації. Сучасний стан стандартів і технологій дає змогу, крім простого розширення набору тегів, привести формат до сумісності з найбільш вдалими й перспективними напрацюваннями. Зокрема, в основу FB3 покладений стандарт Open Packaging Convention (ECMA-376 Part 2). Крім цього, як зображення можна використовувати SVG-файли (і GIF-файли, патент на які закінчився).

TEX — система верстки, розроблена з метою створення комп'ютерної друкарні. До неї входять засоби для секціонування документів, для роботи з перехресними посиланнями і для набору складних математичних формул. Документи набираються власною мовою розмітки у вигляді файлів, що містять інформацію про форматування тексту або виведення зображень. Електронні книги зазвичай мають розширення .tex, конвертуються спеціальною програмою у файли .dvi, які можуть бути відображені на екрані або надруковані. DVI-книги можна спеціальними програмами перетворити в PostScript, PDF або інший електронний формат.

PDF — формат електронних документів, створений фірмою Adobe Systems з використанням низки можли-

востей мови PostScript. Зазвичай використовують для книг з ілюстраціями (у тому числі схемами та математичними формулами). PDF-формат дає змогу впроваджувати необхідні векторні й растрові зображення, форми та мультимедіа-вставки.

LIT — фірмовий формат Microsoft (.lit), досить поширений, у тому числі завдяки підтримці виробника. Існують деякі труднощі з прочитанням, оскільки формат читається в основному за допомогою Microsoft Reader, офіційного програмного забезпечення. Microsoft LIT включає ряд функцій, через які його вважають дуже схожим на Adobe PDF: закладки, анотації й масштабування.

PostScript і EPS PostScript (.ps) — мова складання документів, головна функція — опис сторінок, щоб при виведенні на друк вони виглядали так само, як на екрані. Формат EPS (Encapsulated PostScript) був створений для збереження графіки (яка містить зображення всіх типів, контури, текстові поля тощо, у тому числі й електронних книг), призначеної для друку на «PostScript-принтерах». EPS, в якому зазвичай зберігають кінцевий результат роботи, це спрощена версія формату PostScript.

ExecBook — по суті, Win32-додаток, скомпільований за допомогою спеціального програмного забезпечення. Основною особливістю книги у форматі EXE є її максимальна наближеність до паперового аналога.

RBS (Radix-Tools REBUS) — це захищений формат, що заснований на HTML і включає в себе текстовий, графічний, мультимедіа-контент та інтерактивні складові. Використання у форматі HTML-мови дає змогу легко конвертувати файли практично будь-якого формату в RBS-вигляд за допомогою спеціального програмного забезпечення. В електронному вигляді у форматі RBS може бути представлено безліч типів паперових видань, як-от навчальні та контрольні тести, анкети-результати опитувань, картографічні документи, довідники, енциклопедичні матеріали й художня література.

Стиснутий формат PRC — так званий Palm-формат — використовує механізм шифрування контенту електронної

книги, що забезпечує захист інтелектуальної власності під час її продажу. Файли з розширенням PRC використовують для електронних книг у форматі Mobipocket Reader для читання книг на КПК і телефонах.

EPUB — формат, заснований на XML. Дає змогу видавцям використовувати й поширювати цифрову публікацію в одному файлі, забезпечуючи сумісність між програмним і апаратним забезпеченням, необхідним для відтворення незашифрованих цифрових книг та інших публікацій зі змінною версткою.

Простий текст (plain text)

ТХТ — файли формату ТХТ мають найменший розмір, тому їх часто використовували на самому початку ери електронних інтернет-бібліотек, у відвідувачів яких була гранично низька швидкість скачування, так само як і обсяги жорстких дисків, а також різних носіїв. Для того, щоб завантажити велике видання, створювали ZIP-архіви, які об'єднували всі розділи книги. Основний плюс ТХТ — його сумісність з усіма пристроями й практично будь-яким програмним продуктом, хоча цей формат і не підтримує графіку та складне форматування.

Найпоширеніші формати електронних видань — EPUB, PDF

EPUB являє собою, згідно з описом IDPF, «XML-формат цифрових книг і публікацій зі змінною «гумовою» версткою. EPUB складається з трьох відкритих стандартів: Open Publication Structure (OPS), Open Packaging Format (OPF) та Open Container Format (OCF) — і дає змогу видавцям використовувати й поширювати цифрову публікацію в одному файлі, забезпечуючи сумісність між програмним і апаратним забезпеченням, необхідним для відтворення незашифрованих цифрових книг та інших публікацій зі змінною версткою» [7]. Початковий варіант — Open eBook Publication Structure або «ОЕВ» був задуманий ще в 1999 р., реліз EPUB — в 2007 р.

Zip-архів контейнера EPUB містить тексти у форматах XHTML, HTML або PDF по частинах (тобто кожна глава — окремий файл), опис видання в xml — по Dublin Core, поруч у папках — графіка, включаючи векторну (SVG), і вбудовані шрифти (іноді кілька сотень), таблиці стилів тощо.

Розробники, пояснюючи, що це найбільш відкритий і безкоштовний формат, пропонують його редагувати в NotePad'і: підготувати контент, стиснути в zip-контейнер яким-небудь архіватором і перейменувати на .epub. Проте, в Adobe вже є редактор з опцією експорту документа в EPUB — Adobe InDesign і програма для читання — Adobe Digital Editions, тобто повний комплект.

Формат EPUB розроблений International Digital Publishing Forum (idpf.org, колишня назва — Open eBook Forum), організованим свого часу за підтримки Adobe й Асоціації американських видавців. Сторону IDPF представляють мейджори світового видавничого ринку: Random House, HarperCollins тощо. Мета видавців — отримати електронну книгу, яку можна читати не лише на окремому пристрої, а на якому завгодно — від віконця мобільного телефону до монітора комп'ютера, на екрані букридера.

Легке обурення при виявленні декількох метрів фонтів проходить, коли згадуєш про бажання Adobe донести до читача документ у тому вигляді, в якому його бачив автор, і зовсім забуваєш, побачивши чудове відображення формул, чого не можна було жодним чином домогтися у FB2.

Файл .epub містить щонайменше такі каталоги і файли: 1) mimetype — повідомляє читалці/операційній системі, що знаходиться всередині; 2) META-INF каталог — цей каталог містить, як мінімум, файл container.xml, який покаже програмі для читання, де в контейнері знайти книгу; 3) OEBPS каталог — рекомендоване розміщення змісту книги. Він містить: 1) каталог зображень — тут зберігаються ілюстрації; 2) Content.opf — XML файл зі списком всього, що є в контейнері; 3) toc.ncx — таблиця змісту; 4) xhtml файли — в них містяться книги.

Розглянемо їх детальніше.

Важливе застереження: всі назви файлів чутливі до регістру: якщо у вас є файл, названий «Chapter1.xhtml» і ви звертаєтесь до нього як «chapter1.xhtml» у файлі .OPF file або .NCX, то книга не буде відобразитися відповідним чином.

mimetype

Цей файл — просто ASCII текст, що містить рядок:
«application/epub+zip»

Операційна система, побачивши цей файл, розуміє, замість чого використовується розширення файла .epub. Цей файл повинен бути першим у zip-файлі й не бути стиснутим.

META-INF каталог

Він містить файл container.xml, який вказує місцезнаходження файла Content.opf. Цей каталог один і той самий для всіх e-book.

OEBPS каталог

— Images Folder. Якщо є хоч які-небудь зображення в книзі, то вони повинні бути тут;

— Content.opf. Цей файл видає список усіх файлів в контейнері .epub, описуючи їх порядок, і зберігає метадані (автор, жанр, видавець тощо). У ньому може бути багато чого: dc:title — назва книги; dc:language — ідентифікація мови в книзі, згідно з RFC 3066; dc:identifier — унікальний ідентифікатор книги. Специфікація не дає чітких рекомендацій, тому туди можна ставити що завгодно, хоч ISBN.

Далі йде manifest. Це лише перелік файлів у контейнері .epub та їх типів. Кожному пункту призначається свій ID, використовуваний у спін-секції content.opf. Цей перелік не має якогось особливого порядку.

Спін-секція позначає порядок читання змісту. У спін не перераховані всі файли з маніфесту — тільки порядок читання. Наприклад, якщо в маніфесті згадуються ілюстрації, то їх, природно, не буде в спіні.

— toc.ncx. Це таблиця змісту — заголовок. Цей файл керує відображенням лівої панелі змісту в читалці Digital Editions;

— Page-template.xpvt. Цей файл не є частиною специфікації IDPF, але Adobe Digital Editions використовує його для форматування. Інші читалки можуть його проігнорувати;

— Content.Xhtml. Файли змісту — XML 1.1 документи. Можливо зберігання всієї книги в одному файлі із закладками для кожної частини або по одній частині в окремому, нібито це краще для більшості читалок.

Компанії — члени IDPF: Adobe Systems, Albec Digital Publishers, AMAC, Amazon.com, American Booksellers Association, American Library Association, OITP, American Printing House for the Blind, Inc., Apex Publishing Solutions, Aptara, Associated Press, Association of American Publishers, Association of Canadian Publishers, Ball State University, Barnes & Noble.com, Beijing Founder Apabi Technology Limited, Benetech, Bonnier Audio, Book Industry Study Group, Inc., BookNet Canada, Books24x7, BooksOnBoard, Ltd, Bowker, California State University System, Cambridge University Press, Cengage Learning, codeMantra тощо.

Формат PDF

PDF (абревіатура від англ. Portable Document Format, у них вимовляється пі-ді-еф) — розроблений фірмою Adobe Systems з використанням низки можливостей мови PostScript як незалежний від платформи формат подання в електронному вигляді поліграфічної продукції, різної електронної документації (у тому числі електронних книг) і презентацій.

Для перегляду можна використовувати офіційну безкоштовну програму Acrobat Reader, а також програми сторонніх розробників.

PDF-файл зазвичай має розширення .pdf. На комп'ютерах Macintosh це не є необхідним, але оскільки PDF-файли часто використовують для міжплатформної передачі даних, буде гарним тоном зберігати файли з розширенням .pdf.

І на Macintosh, і на PC ви не побачите іконку, якщо не встановлено додаток, який може переглядати PDF-файли. На сьогодні багато комп'ютерів продають зі встановленим Adobe Acrobat Reader.

Традиційним способом створення PDF-документів є віртуальний принтер, тобто документ як такий готується в своїй спеціалізованій програмі — графічному або текстовому редакторі, САПР тощо, а потім експортується в PDF для поширення в електронному вигляді, передачі до друкарні тощо. Усі дані в ньому можуть стискатися, причому по-різному: JPEG, RLE, CCITT, ZIP. PDF може також зберігати всю інформацію для вивідного пристрою, яка була у вихідному PostScript-файлі. У форматі PDF реалізована можливість упроваджувати необхідні шрифти (порядковий текст), векторні й растрові зображення, форми та мультимедіа-вставки. Підтримує RGB, CMYK, декілька типів стиснення растрової інформації. Має власні технічні формати для поліграфії: PDF/X-1, PDF/X-3. Включає механізм електронних підписів для захисту й перевірки достовірності документів. Є можливість імпорту з більшості сучасних форматів текстових документів, векторних і растрових графічних форматів.

Програмне середовище для виготовлення електронного навчального видання у форматі EPUB

Основною програмою, яку ми використали в роботі над виготовленням електронного навчального видання у форматі EPUB, є Sigil. Sigil — це програмне середовище, створене програмістами американської компанії «Гугл» саме для того, щоб максимально полегшити робочий процес зі створення видань у форматі EPUB. Програма має інтуїтивно зрозумілий інтерфейс і забезпечує базовий набір функцій, необхідний для того, щоб навіть новачок зміг створити в ній публікацію й потім, завантаживши у свій пристрій, користуватися нею. Оскільки EPUB заснований на мові гіпертекстової розмітки HTML і CSS, це дає більше простору та

можливостей для оформлення видання, за умови знання цих специфікацій.

Для спеціалістів у програмі Sigil передбачено два режими перегляду й редагування інформації, а саме: 1) режим «Книги»; 2) режим кодового перегляду. У першому випадку ми бачимо таке саме вікно, яке звикли бачити в знайомих нам текстових редакторах, на зразок Microsoft Word. Цей режим може використовувати будь-хто, незалежно від рівня знань і навичок у програмуванні HTML (рис. 1). У другому випадку (рис. 2), тобто при кодовому перегляді, ми бачимо той самий текст, розмічений за допомогою HTML-тегів. Цей режим призначений більше для спеціалістів із певними навичками роботи з HTML. Тут можна більш детально й цікаво оформити сторінку на рівні web-сайту.

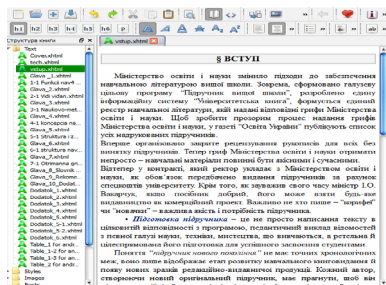

Рис. 1. Вікно програми з режимом перегляду «Книга»

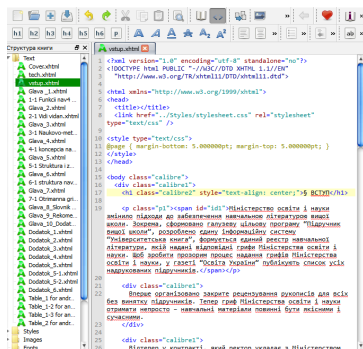

Рис. 2. Вікно програми з кодовим переглядом тексту

Такою програмою передбачено можливість вставки у публікацію зображень, спеціальних символів, посилань. Заголовки і текст помічаємо за допомогою таких тегів: H1, H2, H3, H4, H5, H6 — заголовки, саме в такій ієрархії; P — простий текст.

Передбачено можливість форматування тексту по лівому і правому краю, по центру, а також по ширині.

Ліворуч є середовище, що називається «Структура книги», воно складається з таких папок і файлів:

Text — це папка із файлами, у яких знаходиться наш текст. Кількість файлів залежить від кількості глав у книзі чи розділів у публікації. Бажано кожен нову главу чи розділ оформляти новим файлом.

Styles — папка із CSS-файлами оформлення, якщо вони використовувались.

Images — це папка, у яку імпортуються всі зображення та малюнки, які потім вставляються в публікації. Зображення мають бути в цьому місці.

Fonts — папка, у яку вкладаються шрифти, за умови, що це якісь екзотичні шрифти, використані при оформленні документа. У більшості випадків можна не використовувати.

Audio, Video, Misc — папки для аудіо- та відеоматеріалів тощо. Ця можливість загалом є, але потреби в ній на цей момент немає, адже не всі пристрої підтримують це, і через це лише збільшиться розмір кінцевого документа.

Toc.ncx і content.opf — це файли, у яких описується й зберігається інформація про структуру видання, дані про автора, видавця та інші метадані.

Етапи підготовки електронного видання у форматі EPUB

Для підготовки електронного видання у форматі EPUB взято навчальний посібник А. О. Бессараб та С. А. Козиряцької «Підготовка навчальних видань для вищої школи». Рукопис був у форматі Microsoft Word (.doc). Першим і дуже важливим кроком у підготовці файла для подальшої роботи є потреба позбутися будь-якого форматування й оформлення тексту. Для цього ми скористалися базовою програмою Notepad (Блокнот), скопіювавши та вставивши текст потрібного розділу з MS Word. Завдяки цьому далі простіше працювати з текстом. Другим кроком була вставка цього тексту саме із Notepad до робочого середовища Sigil, у якому й відбувалася подальша робота.

Весь процес створення електронного навчального видання у форматі EPUB можна умовно поділити на дві частини: основну та завершальну. Основна частина: створення HTML-файлів для кожного розділу, перенесення тексту розділів до створених файлів; форматування тексту й заголовків. Для цього в директорії Styles був створений файл під назвою «stylesheet.css». Це файл, у якому прописано за допомогою специфікацій HTML та CSS оформлення та форматування таких параметрів, як основний текст, заголовки, підзаголовки, абзацні відступи.

Наступним кроком стало додавання в кожний файл-розділ гіпертекстового посилання на файл «stylesheet.css» для того, щоб усе прописане вище застосувалося до документа. Робиться це таким чином: натиснувши кнопку кодового перегляду сторінки, ми бачимо текст, розмічений за допомогою веб-стандартів, у такому вигляді й саме в цю частину документа:

```
<head>  
<title></title>  
<link href=" ../Styles/stylesheet.  
css"rel="stylesheet" type="text/css"/>  
</head>
```

Посиланням на файл “stylesheet.css” є рядок:

```
<link href=" ../Styles/stylesheet.  
css"rel="stylesheet" type="text/css"/>
```

Такі дії слід робити щодо кожного файла-розділу (структуру документа й кількість файлів-розділів можна побачити на рис. 1, 2 на панелі ліворуч). На цьому основну частину можна завершити.

Завершальна частина передбачає більш детальну обробку заголовків і тексту, а саме виділення кольором і вставку спецсимволів, додавання певних декоративних елементів.

Для оформлення заголовків використано червоний колір. Це було зроблено шляхом прописування у файлі “stylesheet.css” такого коду:

```
.title {
```



```
color: #900020  
}
```

Де `.title` — це назва класу, `color` — це атрибут, перелік усіх атрибутів, притаманних класу, перелічується у {таких дужках}.

Потім у самому документі до кожного заголовка в кодовому режимі додаємо такий запис: `class="title"`.

Приклад:

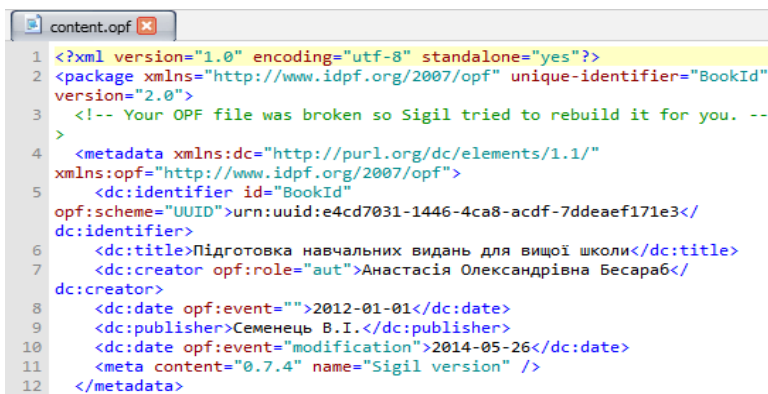
```
<h4 class="title" align="left"> Розглянемо найважливіші функції, яким має бути підпорядкована навчальна книга:</h4>
```

Для підзаголовків і визначень використано синій колір, для цього створено у файлі `"stylesheet.css"` такий запис:

```
.title1 {  
color: #082567  
}
```

До кожного виділеного підзаголовка додаємо в кодовому режимі такий запис: `class="title1"`.

Одним з останніх кроків є прописування у файлі `"content.opf"` метаданих про назву книги, авторів, видавця, дату видання (рис. 3).


```
content.opf  
1 <?xml version="1.0" encoding="utf-8" standalone="yes"?>  
2 <package xmlns="http://www.idpf.org/2007/opf" unique-identifier="BookId"  
3   version="2.0">  
4   <!-- Your OPF file was broken so Sigil tried to rebuild it for you. -->  
5   <metadata xmlns:dc="http://purl.org/dc/elements/1.1/"  
6     xmlns:opf="http://www.idpf.org/2007/opf">  
7     <dc:identifier id="BookId"  
8       opf:scheme="UUID">urn:uuid:e4cd7031-1446-4ca8-acdf-7ddeaeef171e3</  
9       dc:identifier>  
10    <dc:title>Підготовка навчальних видань для вищої школи</dc:title>  
11    <dc:creator opf:role="aut">Анастасія Олександрівна Бессараб</  
12    dc:creator>  
13    <dc:date opf:event="">2012-01-01</dc:date>  
14    <dc:publisher>Семенець В.І.</dc:publisher>  
15    <dc:date opf:event="modification">2014-05-26</dc:date>  
16    <meta content="0.7.4" name="Sigil version" />  
17  </metadata>
```

Рис. 3. Вигляд вікна із файлом метаданих

І на завершення було проведено тестування готового файла електронного навчального посібника (у форматі EPUB) на кількох пристроях. Для тестування були вибрані такі пристрої, як смартфон із встановленим програмним забезпеченням (Cool Reader, All Reader) для читання електронних книжок і звичайний комп'ютер із встановленою програмою Adobe Digital Editions.

Тестування показало повну сумісність і достатній рівень відображення тексту та даних на всіх пристроях. Причому на смартфоні в програмах є додаткові налаштування для більш персонального відображення контенту, як-то розмір і види шрифтів, розмір та види заголовків, буквиця, колір фону, відображення чи невідображення колонти-тулів, нумерація тощо. Це надає вражаючі можливості читачеві щодо зручності користування. Оскільки операційні системи та програмні можливості для більшості смартфонів та планшетів є однаковими, то можна зробити висновок, що на планшетах проблем з переглядом не буде. Те саме стосується і E-reader із чорно-білими дисплеями, у них одразу закладена підтримка цього формату ще на заводі виробника.

Висновки. Електронне книговидання може забезпечувати значне покращення навчального процесу у вищих навчальних закладах і в системі навчання загалом. Зокрема, це досягається завдяки використанню сучасних портативних пристроїв, на зразок смартфона чи планшета, які дають змогу завантажувати, відтворювати й зберігати цілі бібліотеки на одному пристрої, що значно підвищує зручність, мобільність та оперативність отримання інформації студентами і її використання в подальшому. Особливого оптимізму надає наявність в Україні вищих навчальних закладів, які вже готують фахівців у галузі електронного книговидання, що значно допомагає нашій країні не відставати в розвитку від своїх більш розвинених партнерів.

Список використаних джерел та літератури

---

1. Всё о чтении. Форматы электронных книг [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://leeeet.net/ru_formats.php.
2. Електронні видання : довідник / [уклад. Т. Ю. Киричок ; відп. ред. В. Ф. Морфлюк]. — К. : НТУУ «КПІ», 2011. — 399 с. : рис., табл. — Бібліогр.: с. 394—396.
3. Теремко В. Стратегічні випробування електронною книжністю / В. Теремко // Вісник Книжкової палати. — 2011. — № 4. — С. 10—14.
4. Jack W Perry — BISG Report — A Few More Ebook Stats [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.digitalbookworld.com/2013/bisg-report-a-few-more-ebook-stats/>
5. **Sigil** — The EPUB Editor — Google Project Hosting [Electronic resource]. — Mode of access: <https://code.google.com/p/sigil/>
6. Adobe Digital Editions Home [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.adobe.com/ua/products/digital-editions.html>
7. EPUB Content Documents 3.0 [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.idpf.org/epub/30/spec/epub30-contentdocs.html>.

Т. М. Шевченко

канд. філол. наук, доцент факультету журналістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

**ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ
СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«ВИДАВНИЧА СПРАВА ТА РЕДАГУВАННЯ»
В ОДЕСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

У статті йдеться про принципи підготовки студентів спеціальності «видавнича справа та редагування» в ОНУ імені І. І. Мечникова.

Ключові слова: *університет, видавнича справа, редагування, студент, факультет.*

Спеціальність «Видавнича справа та редагування» було відкрито в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова 1999 року, і саме ця спеціальність стала першим підґрунтям створення сучасного факультету журналістики, реклами та видавничої справи. За час її існування підготовлено близько 200 фахівців, котрі працюють у видавництвах, на телебаченні, радіо, в пресі та інтернет-виданнях, прес-службах різних відомств та організацій. Зокрема, випускники нашого факультету працюють у газеті «Одеський університет» ОНУ імені І. І. Мечникова, видавництві Одеського національного університету, видавництві «Астропринт», свого часу створеного теж на базі нашого вищого навчального закладу (ВНЗ).

До 2013 року підготовка студентів-видавців здійснювалася на філологічному факультеті на базі кафедри журналістики, засновником якої став професор, доктор філологічних наук О. В. Александров. 15 квітня 2013 року було створено окрему кафедру видавничої справи та редагування, що відкрило нові перспективи перед фахівцями, зумовлені насамперед зміною (видозміною) наукових пріоритетів ви-

кладацького колективу, задіяного у підготовці студентів-редакторів. З виокремленням окремої кафедри перед членами науково-педагогічного колективу вперше окреслилися напрямки діяльності, які безпосередньо відповідають сутності її назви і сутності окремої спеціальності.

Професія спеціаліста з видавничої справи та редагування здавна користувалася повагою та шанувалася широкою громадськістю. Видавнича справа, як і редакторська, є важливими ланками життя сучасного суспільства. У нових умовах розвитку різних форм власності та господарювання, поступового переходу до нових економічних відносин навіть молодший спеціаліст із видавничої справи та редагування спроможний одночасно виконувати кілька функцій, які ще нещодавно були властиві різним спеціалістам: складальника, коректора, верстальника, макетувальника, оформлювача тощо. Сьогодні докорінно змінюється структура редакційно-видавничих підрозділів, переглядаються функціональні обов'язки їх працівників. У зв'язку з науково-технічною революцією триває комп'ютеризація суспільства, що, у свою чергу, сприяє появі малих видавничих служб при офісах, на малих підприємствах тощо. Це потребує фахівців зі знанням видавничої справи, які могли б оперативну та якісно готувати до друку оперативну, рекламну, просвітницьку та іншу інформацію.

Наші завдання із розвитку спеціальності — це якісна підготовка фахівців із видавничої справи та редагування, котрі, ми переконані, являтимуть високоосвічену особистість, діяльність якої базуватиметься на глибоких знаннях національної та світової культури, економічних потреб, особистих досягнень в інформаційній діяльності, вмінні формувати світовий інформаційний простір та швидко адаптуватися до змін і розвитку в соціально-культурній сфері. Наші зусилля, як і колег з інших кафедр факультету журналістики, реклами та видавничої справи, спрямовані на підготовку фахівців, котрі зможуть реалізувати свої здібності у практичній діяльності видавництва, редакцій газет, журналів, радіо, телебачення, прес-центрів, прес-

служб, інших структур, що здійснюють свою діяльність в інформаційному просторі. Першочергове завдання, що ми ставимо перед собою, таке: підготовка фахівця — творчої особистості, котрий щоразу усвідомлював би новизну змісту кожного окремого твору з оригінальним композиційним рішенням, міг оцінити своєрідність мислення автора, особливості його манери викладу, цільове і читацьке призначення майбутнього видання.

Портрет сучасного редактора (або — у більш широкому розумінні — редактора-видавця) ще не сформовано остаточно в соціумі. Проблема підготовки фахівців у цій галузі є чи не найбільш хвилюючою серед низки проблем різного ґатунку. Загалом вимоги до редактора охоплюють усі можливі чинники: від суто мовознавчих (володіння українською та кількома іноземними мовами) та світоглядних (наприклад, активність життєвої позиції) до обізнаності з питань економіки, реклами і пропаганди книги, технології оформлення, поліграфічного відтворення видавничого оригіналу (макету видання), володіння навичками роботи на сучасній техніці тощо.

Таким чином, виникло соціальне замовлення на редактора-універсала, редактора-організатора, відповідального не лише за акумуляцію функцій редакторів «старої школи», але й за комерційні, маркетингові чинники. Отже, сучасний редактор опікується не тільки якістю тексту й оформлення видання, але й тим, чи буде воно користуватися попитом у читачів. Універсальність діяльності і яскраво виражена творча орієнтація редактора-фахівця — це ті риси, котрі дають можливість говорити про принципово нову модель редактора.

Має рацію професор Н. М. Зелінська, яка зазначає: «До обов'язкових «констант» редакторської професії — бездоганної мовної інтуїції та компетенції, уміння логічно і чітко мислити, широкої ерудованості, уміння аналізувати різноманітні комунікативні ситуації, знання психології авторської праці, читацької поведінки, володіння основами художньо-технічного оформлення видавничої продукції та

ін. — додались обов'язкове знання видавничого маркетингу, що дає змогу (і небезпідставно!) називати його насамперед видавцем, і, звісно, уміння користуватися при підготовці видання до друку новітніми комп'ютерними видавничими технологіями» (Зелінська Н. Сучасний видавець-редактор: українська та британська моделі підготовки / Н. Зелінська «Наука байдужа до біографій своїх творців...»: вибрані твори. — Львів: Українська академія друкарства, 2013. — С. 39-44).

Принагідно зауважимо, що поруч із традиційними редакторськими дисциплінами (основи редагування, літературне редагування, культура видання, видавничі стандарти, художньо-технічне редагування) введено нові курси, присвячені проблемам видавничого маркетингу і бізнесу, рекламі у видавничій діяльності, дизайну видання тощо. Дещо складною залишається підготовка фахівців з предметів комп'ютерної підготовки, адже база для цього на сьогодні, на жаль, недостатня.

Ситуація з підготовкою редакційно-видавничих працівників набула особливої гостроти останнім часом в цілому, коли слідом за бурхливим розвитком у центрі й особливо на місцях засобів масової інформації стала такими ж темпами розвиватися й видавнича справа. Сьогодні багато що диктується потребами ринку. Останній і став активно формувати цілковито нову за змістом і сутністю, надто розмаїту за головними типологічними ознаками, редакційно-видавничу систему.

Ми своєю кафедрою виходимо з того, що спеціальність «Видавнича справа і редагування» передбачає підготовку фахівця, який поєднуватиме в собі навички і вміння за чотирма взаємно зв'язаними між собою напрямками:

- редактора як літературного працівника;
- редактора як керівника редакційного колективу;
- редактора як менеджера;
- редактора як організатора й видавця малої видавничої структури певного профілю.

Отож, ідеться про фахівця, який здатний буде не лише писати, майстерно редагувати, форматувати, верстати, ви-

давати й «пробувати» на ринку той чи інший вид видавничої продукції, включаючи її найскладніший і найпоширеніший вид, яким є книга, а також і керувати редакційним чи видавничим підрозділом або цілим колективом. Зрозуміло, на спеціальності «Журналістика» таких навичок дати ґрунтовно неможливо. Наші студенти опановують як базові дисципліни (основи редакційно-видавничої діяльності, сучасний літературний і видавничий процес, редакторський аналіз і методика редагування, культури книги і періодичного видання, основи видавничої справи), так і професійно-орієнтовані, що включають комплекс дисциплін із видавничого маркетингу і менеджменту, комплекс дисциплін з редакційно-видавничої справи і низку предметів з художньо-технічного оформлення видань та їх комп'ютерної підготовки.

У процесі навчання студенти також мають можливість займатися науковою діяльністю, успішно беруть участь у наукових конференціях і олімпіадах. Так, за час існування спеціальності в університеті наші старшокурсники неодноразово ставали переможцями і призерами всеукраїнської олімпіади з видавничої справи та редагування на базі Української академії друкарства (м. Львів): Дульнева Лідія (2004), Гончар Денис (2005), Мейзерський Михайло (2006), Кокота Ірина (2007), Рябий Георгій (2008), Стоянова Наталя (2011), Бойченко Анастасія (2013).

При цьому усвідомлюючи, що, можливо, не всі випускники працюватимуть потім за фахом, докладаємо чимало зусиль для того, щоб максимально розвинути якості, котрі сприятимуть становленню всебічно розвиненої особистості незалежно від обраного нею фаху: працюємо над покращенням здатності аналізувати, приймати оригінальні рішення, передбачати результати (вміння абстрагуватися, розвивати творчу уяву, інтуїцію).

Кафедра активно працює над тим, щоб випускник, котрий отримав диплом бакалавра і спеціаліста з видавничої справи та редагування, оволодів низкою вмінь і навичок, а саме:

1) знав історію розвитку видавничої справи в країні та за кордоном, вмів оцінити її сучасний стан і перспективи;

2) вмів давати оцінку фактам професійного характеру з урахуванням загального суспільного контексту, співвідносити їх із культурним, соціальним, економічним життям країни;

3) володіти основами знань та навичок роботи як у видавництві, так і в редакційному колективі періодичного чи інтернет-видання, зуміти реалізувати себе в редакційному колективі на телебаченні чи на радіо. Враховуючи той факт, що випускники можуть бути працевлаштовані більшою мірою як журналісти-редактори, зважаючи на специфіку регіону, де видавництв не так багато, практику наші студенти проходять як у звичайних видавництвах, так і в газетах, інформаційних агентствах, на телебаченні тощо;

4) орієнтуватися у питаннях правового характеру, пов'язаних з видавничим бізнесом, авторським правом тощо;

5) володіти сучасними інформаційними технологіями, вміти застосувати їх для розв'язання професійних завдань;

6) володіти комп'ютерною технікою.

Кафедра враховуватиме, що спеціальність «Видавнича справа та редагування» стрімко розвивається в цілковито відмінних від попередніх умовах ствердження нових інформаційних технологій, без оволодіння якими годі говорити про професійне створення високоякісного і конкурентоздатного видавничого продукту. Сьогодні, як це не дивно, не можна буквально користуватися практично жодним підручником, який був створений бодай п'ять-десять років тому. Отож, створення посібників, підручників, навчально-методичних комплексів з нормативних дисциплін є завданням номер один для нашої молоді кафедри, адже методичне забезпечення спеціальності на даний момент, на нашу думку, є недостатнім.

Ці ж обставини зумовлюють і наукове майбутнє кафедри, котре має таке проблемно-тематичне поле:

1. Формування редакторського колективу і функціонування редактора в системі редакції.
2. Розвиток кращих традицій українського книгодрукування і формування нових в епоху електронних технологій.
3. Редагування як творчий і механічний процес
4. Історія українського редагування й видавничої справи.
5. Одеські традиції книгодрукування і видавничої справи.

В. Г. Витвицкая

ведущий специалист Одесского национального
университета имени И. И. Мечникова

ЭСТЕТИКА НАУЧНОЙ КНИГИ (ИЗ ПРАКТИКИ РАБОТЫ В ВУЗОВСКОМ ИЗДАТЕЛЬСТВЕ)

«Благодаря техническому редактору книжная страница имеет эстетически совершенный вид. От его знаний, опыта, умений, вкуса во многом зависит успех книги»

Л.Х. Гумис

Стремление к красоте издаваемой книги пронизывает века независимо от того, были ли они рукописными, первопечатными или современными.

Всегда приятно взять в руки красиво и стильно оформленное издание. Не является исключением и научная книга. Научное содержание только обязывает, и форма должна ему соответствовать.

Сегодня выпускается огромное количество книг — от профессиональных до самиздата (как по содержанию, так и оформлению). Издательства учебных заведений, к сожалению, не исключение. Обычно это небольшие коллективы сотрудников, напрямую связанные с авторами — преподавателями, аспирантами, учеными, работающие на собственной, часто устаревшей, полиграфической базе. Причины этого объективные и субъективные, но издательства должны продолжать работать в тех материально-технических условиях, которые существуют.

Допечатной подготовкой нередко занимаются студенты либо авторы. Это, в большинстве случаев, изначально обуславливает некачественный конечный результат. Поэтому важно уже на начальном этапе профессионально и тщательно подготавливать материал.

Издательский процесс начинается с поступления рукописи. Когда компьютеры были редкостью, рукопись на-

биралась профессиональным и грамотным наборщиком, знакомым с правилами набора. Затем текст редактировался, корректировался и отдавался в верстку. Сейчас автор приносит текст в электронном виде и необходимость в наборщике практически отпала.

Нашей задачей является характеристика этапа верстки книги, поэтому подразумевается, что до верстки рукопись прошла рецензирование, корректуру и редактирование.

Созданием оригинал-макетов в издательствах занимаются технические редакторы, знакомые с особенностями верстки различных видов книг — от брошюр до сложных словарей. Верстка — это процесс формирования страниц издания путем компоновки текстовых и графических элементов. К ней предъявляются требования единообразия, т. е. равенство всех спусков на начальных полосах, примерное равенство отбивок всех заголовков и подзаголовков, примечаний в тексте, сносок, подрисуночных подписей, одинаковый способ заверстки иллюстраций и т. п. В некоторых издательствах технический редактор оказывается единственным специалистом, совмещающим и другие редакторские профессии.

Особенности верстки определяются видом издания. Основными видами научных изданий являются: монография; автореферат; тезисы докладов; материалы конференции; сборник научных трудов; учебник, учебное пособие, курс лекций; методическое пособие; журнал и др. В зависимости этого определяют структуру и особенности оформления, которых нужно придерживаться по всему тексту.

Для научных журналов и сборников научных статей обязательными элементами являются: индекс УДК; сведения об авторах; заголовок статьи; аннотация и ключевые слова на языке статьи; основной текст; библиографический список; дата поступления статьи в редакцию; резюме как на русском (или другом языке), так и обязательно на английском языке.

В научных журналах в статье требуют выделять соответствующими подзаголовками следующие составные части: 1) введение (Introduction); 2) материалы и методы (Materials and Methods), 3) результаты (Results), 4) обсуждение и заключение (Discussion and Conclusion). Статья также сопровождается колонтитулом с названием журнала, годом и номером выпуска и указанием Международного стандартного серийного номера ISSN. В некоторых журналах в колонтитул выносятся фамилии авторов и название статьи.

Проверка наличия указанных элементов возлагается на редактора издания, однако зачастую при верстке приходится выявлять отсутствие отдельных элементов.

К сожалению, эти требования часто не выполняются. В результате отсутствия единообразия в статьях возникают сложности при дальнейшей работе, затрачивается много времени на ее доработку, причем не только на стадии подготовки к верстке, но и при последующей верстке.

Доцент кафедры издательского дела и редактирования института журналистики Киевского национального университета имени Тараса Шевченко М. И. Женченко в своей статье «Оформлення публікацій у наукових журналах і збірниках: вимоги стандартів та видавничі реалії (на прикладі наукових видань НАН України)» проанализировала оформление 35 научных журналов в разных отраслях знаний и указала на такие типичные ошибки оформления: 37 % проанализированных изданий не указывают в тексте публикаций индекс УДК; 35 % изданий не приводят дату поступления статьи в редакцию; 28 % изданий не подают в колонтитуле международный стандартный номер серийного издания; 20 % изданий отмечают сведения об авторах не перед названием публикации, а после нее; 17 % изданий не содержат перед публикацией аннотацию на языке статьи» и т. п.

Рассмотрим особенности работы при подготовке к верстке различных видов изданий.

1. Статьи, особенно гуманитарные, часто собираются из отсканированных текстов и методом «copy-paste» из Интернета. При этом в файле появляются ручные переносы, неправильно распознанные буквы, разбивка абзаца на отдельные строки и т. п. Если же статья набиралась автором самостоятельно, то, как правило, присутствуют технические ошибки (и часто грамматические). Например, дефисы и тире набираются одинаково — либо с пробелами, либо без; при автозамене (выставленной в MS Word по умолчанию) в середине предложения возникает большая буква после сокращения слов: т. п., т. д. и др.

Таким образом, перед экспортом текста в программу верстки верстальщику приходится «чистить» текст — то с помощью автозамены, то просто вычитывая текст.

2. В сборниках статей и материалах конференции не унифицируются ФИО авторов, названия вузов, должность и ученая степень (часто они отсутствуют вообще), что усложняет работу верстальщика.

3. Особенно значительные затраты времени уходят на обработку библиографических списков. К сожалению, многие авторы составляют их небрежно, не говоря уже об оформлении в соответствии с действующим ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. «Бібліографічний запис, бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

4. Проблемы нестыковки программного обеспечения. Верстка осуществляется с помощью специальных программ, наиболее популярными являются Adobe PageMaker, QuarkXPress и Adobe InDesign. Последняя на сегодняшний день является самой распространенной в вузовских издательствах. Офисные пакеты от компании Microsoft (как, например, Microsoft Word) не предназначены для полиграфической верстки, но могут использоваться для создания эскиза будущего издания, поэтому важно отправлять сотрудников, занимающихся версткой, на семинары, посвященные новшествам в издательском деле.

5. В издательствах при вузах, как правило, используется лицензионное программное обеспечение, которое се-

годня очень быстро устаревают и не обновляются (за новую версию программы нужно платить, и немало).

При этом разные версии программы Indesign по-разному импортируют текстовые документы: в некоторые версии лучше помещать файл *.doc, в другие — *.rtf. Например, Indesign CS 4 «не дружит» с файлами *.docx.

О проблемах импорта текста из MS Word в InDesign CS4 и выше неоднократно упоминалось на различных полиграфических форумах, например:

«Текст русский в Ворде 2007. Есть сноски. При вставке текста в Indesign CS4 ... обнаруживается, что либо нумерация сносок неправильная (например, одной не хватает), либо где-нибудь в тексте вместо сноски перечеркнутые прямоугольники...» (форум по Adobe InDesign на ruDTP.ru, 11.12.2009).

В этом случае верстальщику приходится обращаться за помощью к дизайнерским сайтам в Интернете или прибегать к крайнему, но часто эффективному методу, — «методу тыка».

Вот некоторые часто встречающиеся сложности:

- сбивается нумерация сносок при помещении текста из MS Word;
- пропадают большие части текста (например, после открывающейся круглой или квадратной скобки или знака градуса);
- части текста, выделенные как Bold или Italic в одном абзаце становятся Regular и наоборот и т.п. ...

6. Еще одной особенностью работы вузовского издательства является «срочность», т.е. необходимость издать книгу в весьма ограниченные сроки. Такая необходимость наиболее часто возникает при выпуске сборников конференций и авторефератов. Статьи часто сдаются в редакцию после оговоренных сроков, и сборник поступает в верстку за несколько дней до начала конференции. Естественно, приходится работать в напряженном режиме, что не отражается позитивно на качестве издания.

Автор не должен знать проблем кодировки символов и прочих деталей. Поэтому сейчас только верстальщики могут довести до ума «сырые» тексты.

Для ускорения процесса верстки целесообразно разработать памятку или рекомендации в помощь редактору (составителю сборника), исходя из специфики вуза и наладить четкую координацию работы по предварительной подготовке материала.

Несмотря на все сложности верстки научной литературы в издательствах вузов, хочу закончить на оптимистической ноте и процитировать в чем-то парадоксальное мнение Л. Х. Гитиса, автора фундаментального труда «Современное университетское издательство»: «... работа с плохо подготовленными рукописями не только поднимет авторитет университетского издательства, укрепит его материальное положение и увеличит круг заказчиков, но и повысит квалификацию ... его сотрудников». Можно сказать, что воспитание профессиональных авторов — тоже дело издателей!

Список использованных источников и литературы

---

1. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. «Бібліографічний запис, бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».
2. Гитис Л. Х. Современное университетское издательство / Л. Х. Гитис. — М.: Изд-во Москов. гос. горн. ун-та, 2005. — 543 с.
3. Наука України у світовому інформаційному просторі / НАН України. — Вип. 6. — К.: Академперіодика, 2012. — 80 с.
4. http://www.ingnpublishing.com/rig/metodicheskaya_pomow/struktura_nauchnoj_stati/
5. <http://corp-press.com/content/view/37/26/lang.russian/>
6. <http://forum.rudtp.ru/threads/ximikam-i-ljubiteljam-strelochek-ostorozhno.44485/>

Г. П. Євсєєва

доктор наук державного управління, професор,
відповідальний секретар наукового збірника
«Вісник Придніпровської державної академії
будівництва та архітектури»,
м. Дніпропетровськ

**ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ЯКІСНОГО ОФОРМЛЕННЯ
НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ
(на прикладі публікацій наукового збірника
«Вісник Придніпровської державної академії
будівництва та архітектури»)**

Серед основних видів наукових публікацій наукова стаття посідає найвагоміше місце, оскільки саме в ній подаються кінцеві або проміжні результати проведеного дослідження науковця, висвітлюються пріоритетні напрями розробок ученого, визначаються подальші перспективи. Кожна стаття, написана чи то молодим ученим-початківцем, чи то маститим професором, виконує свої функції. Найактуальніша функція статті — дослідницька [1]. У таких статтях подають наукові результати експериментальних, розрахункових чи пошукових досліджень. Презентаційна стаття представляє науковця, коло його наукових розробок [18]. Проблемна стаття порушує невирішену наукову проблематику в окресленому колі питань, спонукає до наукової дискусії чи нових наукових пошуків, оцінює стан наукових досліджень із зазначеної проблеми [17]. Наукова стаття може слугувати засобом спілкування науковців, навіть засобом ведення наукової дискусії [21].

Завдання наукової статті, про яку б із зазначених вище ми не говорили, полягає у викладенні найновіших наукових розробок, які мають стати надбанням фахівців відповідної галузі. Важливу роль у цьому відіграє текст, оформлений відповідно до чинних норм наукової мови. Статті, що подаються у будь-яке наукове видання і, зокрема, у

«Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури», повинні відповідати певним стандартам. Статті, що не відповідають стандартам, зазвичай отримують відмову редактора — їх навіть не відправляють на розгляд до редакційної ради. Перераховані нижче рекомендації розроблені для авторів, які не мають ніякого або майже ніякого досвіду у підготовці наукових статей. Мета нашого матеріалу — подати певні рекомендації щодо використання державних стандартів для написання наукових текстів.

Майже кожне наукове видання подає власні рекомендації щодо написання наукових статей [24; 25]. Ми хочемо подати узагальнені вимоги, котрі регламентують Постанови ВАК України та Державні стандарти України.

Слід зазначити, що на державному рівні основні вимоги до наукових публікацій регулює низка нормативних документів, які визначають певні вимоги до наукових текстів. Зокрема, постанова Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» [20], суворо регламентує структурні особливості наукової публікації, а саме: *постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій; постановка завдання чи формування мети статті; виклад основного матеріалу, висновки, джерельна база дослідження*. Проаналізуємо кожну із складових:

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями полягає в обґрунтуванні актуальності теми чи проблеми дослідження, з'ясування її науково-практичного значення для розвитку вказаної наукової галузі, зосередження уваги на найважливіших завданнях, що постають перед науковцями, дослідниками вказаної проблеми. Існування роботи (наукової статті) передбачає, що існує не вирішена або нова наукова проблема, якій ви присвятили свою роботу. У цьому випадку вам необхідно представити стисло презентацію за станом даної галузі науки з цитатами з актуальної літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання вказаної проблеми і на які спирається автор, передбачає огляд літератури, критичний її аналіз, виділення суттєвого, оцінювання того, що зробили раніше інші дослідники, що привернуло увагу науковців, але не стало об'єктом їхнього докладного аналізу, висвітлення позитивних рішень у порушуваній проблематиці та виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена наукова стаття. У даній частині статті повинно стати зрозумілим, що ви провели аналіз всього зазначеного у посиланнях.

Постановка завдання чи формування мети статті — це виклад проміжного результату, якого автор планує досягти на конкретних етапах виконання наукової роботи, це запланований кінцевий результат, якого прагне досягти автор, виконуючи дослідження. Мету наукової статті визначають на основі детального опису означуваної теми. Формулюючи мету чи завдання конкретної статті можна скористатися такими мовними формами:

Статтю присвячено такому питанню, як: ...

Мета статі полягає в тому, щоб...

Завдання дослідження формулюється (формулюються)...

Метою пропонованої статті є спроба окреслити перспективи вивчення ..,

Ураховуючи сучасні підходи до аналізу...

Метою статі є встановити (встановлення)... \ визначити (визначення)...

Метою статті є встановлення специфіки..., визначення .., з'ясування типових механізмів формування...

У статті порівнюється (порівнюються)... \ виявляється (виявляються)... \ вивчається (вивчаються)... \ з'ясується (з'ясовуються)...

У пропонованій статті спробуємо проаналізувати ..., що допоможе глибше зрозуміти...

Мета статі — проаналізувати (дослідити..., простежити..., вивчити..., розглянути..., визначити..., здійснити

опис..., описати..., схарактеризувати..., узагальнити..., систематизувати..., експериментально перевірити..., окреслити..., з'ясувати..., студіювати... тощо).

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

Виклад основного матеріалу дослідження є повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів з зазначенням розрахунків, аналізу експериментальних досліджень, опису самого процесу дослідження, математичним розрахунком, що стосується вказаної теми, тощо. Практична цінність підтверджує значущість теоретичних та методичних розробок автора для використання в життєдіяльності людини у конкретно визначеній галузі. Доводячи власні позиції, можна використовувати мовні форми:

Перевіримо запропоновану гіпотезу...

Виходячи з передбачення...

Однією з найважливіших особливостей (чого?) ...є...

Об'єкт дослідження характеризується такими особливостями...

Об'єкт аналізу має такі специфічні якості, як...

Зібраний матеріал підлягає структуруванню по...

Матеріали здійсненого обстеження дозволяють згрупувати (класифікувати, узагальнити, уточнити, конкретизувати)...

За структурою можна виокремити...

Нами зафіксовано (виявлено, з'ясовано, описано)...

Таку думку можна обґрунтувати тим, що...

Наведені факти виявляють, найважливіші риси...

У Висновках наукової статті формулюється основний умовивід автора, підсумок певного етапу в дослідженні означеної проблеми, рекомендації та їх значення для теорії і практики у зазначеній галузі, суспільна значущість; коротко накреслюються перспективи подальших розвідок з теми. Підсумовуючи досліджене можна використати такі мовні форми:

Дані здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про...

*Сформулюємо основні висновки та рекомендації...
Викладене вище дозволяє нам стверджувати, що...
Висунуте нами припущення, що..., знайшло підтвердження в проаналізованому матеріалі: ...
Підсумовуючи все сказане, відзначимо, що...
Підбиваючи підсумки, сформулюємо...
Таким чином, можна з впевненістю твердити, що...
Таким чином, проведене дослідження (аналіз) підтверджує, що...
Отже, є всі підстави зробити такий висновок...
Як підсумок зазначимо, що...
Викладене підтверджує спостереження дослідника, що...
Здійснене дослідження дозволяє зробити такі висновки: ...
Дослідження дало можливість сформулювати такі висновки: ..
Проаналізований матеріал дозволяє твердити про...
Це підтверджує загальновідому тезу про те, що...
У ході експерименту розв'язано поставлені завдання і підтверджено основні положення запропонованої гіпотези, а саме: ...*

Необхідною передумовою в будь-якому науковому дослідженні є взаємозв'язок змісту і форми. У змісті розкривається предмет (суть) міркування чи викладу — тема, а також подається наукове бачення автора — ідея. Форма наукового тексту вибудовується за допомогою чіткої структури, ілюстративного матеріалу, класифікації джерел, бібліографічною опису тощо.

Ознаками наукового мовлення і тексту наукової статті, зокрема, є логічність, ясність, стислість, точність наукової термінології, вірогідність вихідної інформації, критичність у відборі фактів, доказовість змісту тексту, завершеність (цілісне розкриття одного або кількох питань), логічність і обґрунтованість висновків, наявність міркувань і посилянь. Вагомими ознаками структури наукового тексту є зв'язність і цілісність. Зв'язність досягається за допомо-

гою інтонаційно-сислової єдності, яка може бути оформлена як зовнішніми, так і внутрішніми засобами. Зовнішні засоби коригуються граматичними і лексичними нормами, а внутрішні — семантичні (значеннєві). Домінуючим є внутрішній зв'язок, оскільки базується на спільності предмета опису, який є тим «стрижнем», що проходить через увесь текст, відповідає авторському аспекту, має лінійно-знакове і ментально-розумове (ментально-когнітивне) сприйняття та переосмислення зовнішньої інформації.

Цілісність утворює внутрішню складову тексту, тобто виступає засобом структурування його значеннєвої інформації. Вона є вертикальною категорією, що зв'язує текст у єдине ціле, створює передумови для формування його як розумового утворення.

Отже, структура тексту — це зв'язний тип організації смислового змісту тексту на рівні його внутрішньої єдності. Досягнення цієї мети науковцем можливе при дотриманні певних Державних стандартів, котрі сприяють однотипності вживання тих чи інших параметрів, а відтак, і сприяють універсальності наукового тексту.

Так, ДСТУ 3582-97 «Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні правила і вимоги» [6], зазначаючи сферу застосування, у розділі «Галузь застосування» вказуються «вимоги стандарту є обов'язковими для видавців, органів науково-технічної інформації» тощо. Зазначений державний стандарт містить розділ (4) основних правил скорочення слів, які можна використовувати в наукових текстах. Стандартними є такі типи скорочень: текстові позначення (*пор., напр., та ін., табл.*); назви посад, звання, форми звертань (доцент — *доц.*, громадянин — *гр.*); одиниці мір, ваги, об'ємів (*кг* — кілограм, *дл* — декалітр); показники фізичних характеристик предметів або явищ (*дб* — децибел); географічні назви і поняття (*КНР* — Китайська Народна Республіка); суспільні поняття (*акц.* — акціонерний); позначення організацій та установ (*б-ка* — бібліотека, *НДІ* — науково-дослідний інститут); якісні чи кількісні характеристики (*іст.* — історичний); час (*ст.* —

століття, *p.* — рік); лексико-граматичні категорії (*чис.* — число, *Рв.* — родовий відмінок); службові слова (*у т.ч.* — у тому числі, *т.зв.* — так званий) тощо. Також вказаний стандарт містить додаток, де вміщені в алфавітному порядку особливі випадки скорочень слів, що часто трапляються у текстах. Звернімо увагу, що *аспірант* та *асистент* при прізвищах скорочуються відповідно *асп.* та *асист.*, а місто Дніпропетровськ у вихідних бібліографічних даних завжди позначається у скороченій формі: *Д.* Тож ознайомлення молодих науковців із зазначеним державним стандартом конче необхідне для якісного викладу наукового тексту.

Важливою складовою будь-якої наукової роботи і наукової статті, зокрема, є процес термінотворення. Термін позначає логічне наукове поняття, яке в сукупності з іншими поняттями певної предметної галузі є складником наукової теорії. Основні вимоги до терміна чи терміносистеми визначаються Національним стандартом України ДСТУ 3966: 2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» [10]. Регламентуючи способи творення термінів та терміносистем Стандарт висуває такі вимоги:

- змістова відповідність (озвучування в межах даної терміносистеми лише одного поняття);
- лексична відповідність (значення елементів терміна, що входять до його складу, повинно відповідати поняттю, яке позначає);
- системність (здатність відображати відношення між названим поняттям і пов'язаними з ним поняттями);
- раціональна стислість (вилучення слів та інших елементів, які означають нехарактерні риси поняття);
- словотворча (дериваційна) складова (утворення нових термінів за допомогою засобів словотвору);
- мовна правильність (дотримання правил словотворення і слововживання, що відповідають структурі української мови).

Коментуючи лише деякі (оскільки про це вже досить чимало написано і фахівцями, і редакторами наукових збір-

ників [2-3; 14-15; 19; 23]) особливості утворення термінів в українській мові, зупинимось на тих, де найбільше трапляється помилок. Українська мова, на відміну від російської, має властивість не тільки в дієсловах, а й у віддієслівних іменниках розрізняти назви незавершеного й завершеного процесів, а також їхніх наслідків. Іменники, утворені від дієслова недоконаного виду, характеризують незавершений процес, а іменники, утворені від дієслова доконаного виду, — завершений процес. На жаль, часто-густо автори наукових публікацій, можливо, через одержану російською фахову освіту та багаторічне панування на виробництві та в науці російського ділового та наукового стилю, не відчують семантичної відмінності спільнокореневих віддієслівних іменників, зумовлену саме категорією виду, наприклад, *винаходження* та *винайдення*, *знищування* та *знищення*, *розтягування* та *розтягнення*. Якщо йдеться про незавершений або повторюваний процес, треба вжити віддієслівний іменник, утворений від дієслова недоконаного виду: *винаходження*, *знищування*, *розтягування*. Подію, тобто одноразовий завершений або багаторазовий, але завершений на певному етапі процес, треба позначати іменником, утвореним від дієслова доконаного виду: *винайдення*, *знищення*, *розтягнення*.

Правильним контекстним використанням дієслівних форм доконаного і недоконаного виду, коректним використанням зворотної форми і різних форм спільнокореневих віддієслівних іменників можна досягти більшої точності викладу. Це означає, що треба цілеспрямовано, а не навмання вживати певну видову форму дієслова і віддієслівного іменника. Порівняймо: *Відновлювальні роботи треба виконати вчасно* і *Відновлювальні роботи треба виконувати вчасно*. У першому реченні дієслово доконаного виду *виконати* підкреслює, що конкретну роботу треба зробити одноразово. У другому реченні дієслово недоконаного виду *виконувати* означає, що роботу треба робити постійно або періодично. Так само треба правильно подавати ознаки, розрізняючи спільнокореневі віддієслівні прикметники та

пасивні дієприкметники недоконаного та доконаного виду. Наприклад, *застососовний метод* (метод, який можна застосовувати), *застосовуваний метод* (який застосовують), і *застосований метод* (який застосували). Варто звернути увагу на те, що віддієслівні іменники на — *ка* означають не процес, а наслідок. Тобто, *розробка* — наслідок процесу *розроблення*; *оцінка* — наслідок процесу *оцінювання*; *зварка* — *зварювання*; *вирубка* — *вирубання* тощо.

Саме ці та інші нюанси чітко визначає ДСТУ 3966: 2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять», який покликаний регулювати нормативне термінотворення в українській науці.

Наукові публікації, котрі подаються з питань технічних наук, часто й густо супроводжуються рисунками. Вимоги до їх оформлення містить ДСТУ 2.601 : 2006 «Єдина система конструкторської документації. Експлуатаційні документи» [5]. Цей стандарт містить Додаток А, який подає загальні вимоги до рисунків, ілюстрацій та їх елементів. Скориставшись ними, науковець зможе точно передати свої рисунки у науковій публікації. Вимоги до оформлення ілюстрацій подає ДСТУ3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки» [13], зокрема, розділ 7.5 вміщує основні засадничі положення щодо розміщення креслень, схем, діаграм, фотознімків у наукових текстах. Це ж стосується і таблиць. Розділ 7.6. зазначеного стандарту регламентує використання таблиць у наукових текстах.

Групу стандартів під загальною назвою «Метрологія. Одиниці фізичних величин» розроблено на підставі міжнародних стандартів ISO 31 : 1992 та ISO 1000 : 1992. Ця група стандартів складається з трьох документів з такими назвами: ДСТУ 3651.0–97 «Метрологія. Одиниці фізичних величин. Основні одиниці фізичних величин Міжнародної системи одиниць. Основні положення, назви та позначення»; ДСТУ 3651.1–97 «Метрологія. Одиниці фізичних величин. Похідні одиниці фізичних величин Міжнародної системи одиниць та позасистемні одиниці. Основні поняття, назви

та позначення»; ДСТУ 3651.2-97 «Метрологія. Одиниці фізичних величин. Фізичні сталі та характеристичні числа. Основні положення, позначення, назви та значення» [7-9].

Саме цими стандартами слід керуватися вживаючи у наукових текстах ті чи інші одиниці вимірювання та форми. Зазначені стандарти регулюють правила написання та друку символів величин, назв і позначень одиниць. За зазначеними держстандартами символи величин є окремими літерами латинського чи грецького алфавіту, іноді з підрядковими і (або) надрядковими індексами. Вони друкуються похилим шрифтом (курсивом), незалежно від того, яким шрифтом видрукувано весь текст. Символи, що є літерами грецької абетки, дозволено друкувати прямим шрифтом. Числа у числових значеннях величин друкують прямим шрифтом. Розмірності величин друкують прямим шрифтом, великими літерами. Назви одиниць SI пишуться завжди з малої літери. Позначення одиниць SI теж пишуться з малої літери, за винятком тих, назви яких походять від прізвищ учених (ампер, герц, ньютон, вольт тощо) — вони пишуться з великої літери (A , A), (G , Hz), (N , N), (B , V). Для уніфікації написання позначень це правило розповсюджено також на позначення позасистемних щодо SI одиниць, наприклад, (M кс, M х) — максвел.

У назвах одиниць площі та об'єму застосовують прикметники квадратний та кубічний, наприклад, *квадратний метр*, *кубічний сантиметр*, включно з випадками, коли ця одиниця входить у похідну одиницю іншої величини, наприклад, *кілограм на кубічний метр* (одиниця густини речовини). У назвах одиниць, які містять частку від ділення однієї одиниці на іншу, назви одиниць знаменника пишуться з прийменником *на*, наприклад, одиниця прискорення — *метр на секунду в квадраті*. Для одиниць величин, які залежать від часу в першому степені і є характеристиками швидкості плинущ процесів, назви одиниць часу, які містяться у знаменнику, пишуть з прийменником *за*, наприклад, одиниця швидкості — *метр за секунду*.

До позначень одиниць, а також до їхніх назв, не можна додавати інші літери чи слова, що мали надавати додат-

кову інформацію про фізичну величину, об'єкт чи умови вимірювання. В усіх таких випадках треба сполучати визначальні слова з назвою величини, а одиницю позначити згідно з стандартом. Наприклад, правильно: *погонна довжина 5 м, маса умовного палива 1000 т, масова частка 10%*; неправильно: *довжина 5 п.м (погонних метрів), маса 1000 туп (тонн умовн. палива) частка 10 % масових* тощо.

Стосовно математичних формул слід пам'ятати, що найбільші, а також довгі і громіздкі формули, котрі мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі і нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують всередині рядків тексту.

Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів треба подавати безпосередньо під формулою в тій послідовності, в якій вони дані у формулі. Значення кожного символу і числового коефіцієнта треба подавати з нового рядка. Перший рядок пояснення починають зі слова «де» без двокрапки. Рівняння і формули треба виділяти з тексту вільними рядками. Вище і нижче кожної формули потрібно залишити не менше одного вільного рядка. Якщо рівняння не вміщується в один рядок, його слід перенести після знака рівності (=) або після знаків плюс (+), мінус (-), множення (x) і ділення (:).

Для зручності ведення наукового діалогу (суперечки) слід нумерувати всі формули, які подаються в тексті. Порядкові номери позначають арабськими цифрами в круглих дужках біля правого берега сторінки без крапок від формули до її номера. Номер, який не вміщується у рядку з формулою, переносять у наступний нижче формули. Номер формули при її перенесенні вміщують на рівні останнього рядка. Якщо формула знаходиться у рамці, то номер такої формули записують зовні рамки з правого боку навпроти основного рядка формули. Номер формули-дробу подають на рівні основної горизонтальної риски формули.

Номер групи формул, розміщених на окремих рядках і об'єднаних фігурною дужкою (парантезом), ставиться праворуч від вістря парантеза, яке знаходиться в середині групи формул і звернене в сторону номера. Загальне правило пунктуації в тексті з формулами таке: формула входить до речення як його рівноправний елемент, тому в кінці формул і в тексті перед ними розділові знаки ставлять відповідно до правил пунктуації. Двокрапку перед формулою ставлять лише у випадках, передбачених правилами пунктуації:

- а) у тексті перед формулою є узагальнююче слово;
- б) цього вимагає побудова тексту, що передує формулі.

Розділовими знаками між формулами, котрі йдуть одна за одною і не відокремлені текстом, можуть бути кома або крапка з комою безпосередньо за формулою до її номера. Розділові знаки між формулами при парантезі ставлять всередині парантеза. Після таких громіздких математичних виразів, як визначники і матриці, можна розділові знаки не ставити.

Стосовно хімічних формул застосовуються трохи інші правила, зокрема: хімічні формули окремих неорганічних речовин, які згадуються у тексті, можна вписувати не виділяючи з тексту окремим рядком; рівняння хімічних реакцій обов'язково записуються окремо від тексту; вище і нижче рівняння слід залишити не менше одного вільного рядка.

Хімічні формули органічних речовин, а також рівняння органічних реакцій або схеми синтезу обов'язково записуються окремо від тексту. Допускається написання спрощених структурних формул органічних речовин, у першу чергу таких, що мають циклічну будову (в тому числі ароматичних). Формули складних за будовою органічних речовин слід повністю поміщати в одному рядку. Переноси фрагментів хімічних структурних формул не допустимі. Якщо в певному розділі використовується декілька формул і на них є посилання у наступному тексті, вони нумеруються арабськими цифрами у круглих дужках. Нумери

формул розміщують під структурними формулами. Хімічні речовини, які згадуються в науковій роботі, слід називати згідно з правилами Міжнародної хімічної номенклатури. Складні, громіздкі систематичні назви органічних сполук рекомендується вживати не більше одного разу в тексті. При подальшому згадуванні цієї речовини краще використовувати вислови типу «ненасичений спирт», «похідна кислоти», «вихідна речовина», або просто «речовина» якщо її формула була наведена вище.

Висновок статті повинен бути її логічним завершенням та містити ключові позиції статті, які читач може взяти за інформативну основу.

Важливим етапом у підготовці наукової публікації є складання бібліографічних посилань (списку використаних джерел). Бібліографічні посилання — це сукупність бібліографічних відомостей про цитовану працю, згаданий чи аналізований у тексті документ, необхідний для загальної характеристики, ідентифікації та подальшого наукового пошуку.

Дослідник зобов'язаний подавати посилання на всі джерела чи матеріали, які згадуються в науковому тексті, ті ідеї чи висновки, на підставі яких розробляються проблеми, завдання чи вирішуються питання, поставлені в статті. Це дає змогу відшукати подібний документ і перевірити точність указаних даних, з'ясувати інформацію, обставини виникнення ідеї чи контексту.

Посилання в науковому тексті позначають, використовуючи квадратні дужки з вказівкою порядкового номера за переліком посилань. Наприклад: «У працях [1-7]». Якщо в науковому тексті наводиться конкретна цитата, то у квадратних дужках зазначають номер позиції в списку використаних джерел і вказують на конкретну сторінку. Наприклад: [7, с. 85]. Посилання на ілюстрації, таблиці або формули, використані в дослідженні, вказують відповідно до їхнього порядкового номера. Наприклад: «рис. 1.1», «див. табл. 1.1». «у формулі (1.1)» тощо. Якщо автор наукового дослідження робить у чужій цитаті певні виділення

(курсив, розрядка, жирний шрифт тощо), аби акцентувати увагу на певному понятті чи фразі, то слід у дужках зробити відповідне застереження, указуючи власні ініціали. Наприклад, *(виділено мною. — Г. П.)*, *(курсив наш. — Г. П.)*, *(підкреслено мною. — Г. П.)* і т. д. Подібні позначення доречні при власному перекладі тексту з іншої мови, якщо такого перекладу не існує чи він не збігається з уже відомим (*переклад наш. — Г. П.*).

Список використаних джерел — елемент бібліографічного апарату, що містить бібліографічні описи використаних у дослідженні джерел, подається після висновків. Список обов'язково повинен містити:

- прізвище та ініціали автора (авторів) або після назви (у визначених правилами випадках) відомості про колективного автора, редакторів, упорядників, відповідальних за випуск тощо;
- точну назву видання;
- місто видання і точну назву видавництва;
- рік видання;
- загальну кількість сторінок видання (у разі статті в періодичному виданні — з якої до якої сторінки розміщена).

Бібліографічний опис складають безпосередньо за друкованим (архівним, електронним тощо) джерелом або виписують із каталогів і бібліографічних покажчиків без пропусків будь-яких елементів, недоцільних скорочень тощо. Використану літературу розміщують одним із таких способів:

- у порядку появи посилань у тексті (вважається найбільш зручним для користування та рекомендований при написанні дисертацій і монографій);
- в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків.

Відомості про джерела, внесені до списку, слід подавати відповідно до вимог міждержавних і державного стандартів із обов'язковим наведенням назв праць згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис, бібліогра-

фічний опис. Загальні вимоги та правила складання» [12]. Вимоги цього стандарту уніфіковані ВАК України і подані як Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводять у дисертації (форма 23) [16].

І на останок, не забувайте про заголовок до статті він повинен бути *правильним*. Заголовок повинен привернути увагу читача і змусити його читати текст далі, не покидаючи сторінку. Він повинен бути цікавим, зрозумілим, інформативним, мати закінчену думку, вміщатися в одну стрічку та читатися «одним поглядом». Саме по заголовку читач визначає, чи варто йому читати статтю і чи отримає він користь (або цікаву) інформацію.

Щодо загальних вимог до наукових текстів, то на наш погляд, слід завжди пам'ятати, що при написанні статті слід дотримуватись літературної мови і стилю, уникаючи народних висловів та жаргонів, якщо того не вимагає стиль статті. Намагатися при викладенні тексту уникати слів, значення яких може бути незрозуміле читачеві. Обов'язково перевіряти текст на наявність орфографічних та пунктуаційних помилок.

Висновок. Кожний дослідник прагне довести результати своєї праці до читача. Підготовка публікації — процес індивідуальний. Одні вважають за необхідне лише коротко описати хід дослідження і детально викласти кінцеві результати. Інші дослідники поступово вводять читача у свою творчу лабораторію, висвітлюють етап за етапом, докладно розкривають методи своєї роботи. Висвітлюючи весь дослідницький процес від творчого задуму до заключного його етапу, підбиваючи підсумки, формулюючи висновки і рекомендації, учений розкриває складність творчих пошуків. На наш погляд, головне у цьому індивідуально-творчому процесі дотримуватися загально визначених норм, щоб науковий доробок став доступним і зрозумілим усім зацікавленим особам. Дотримання вищезазначених стандартів та вимог і дасть вам саме такий результат.

Список використаних джерел та літератури

---

1. Беляев Н. Н, Берлов А. В., Губин А. И. Моделирование процесса возгорания твердого топлива в корпусе ракеты // Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури : зб. наук. пр. — Д. : ПДАБА, 2013. — № 10. — С. 28 — 36.
2. Гінзбург М., Корніловська І, Левіна С. Досвід термінологічно-го експертування та редагування нормативних документів // Режим доступу <http://journalib.univ.kiev.ua/>
3. Гінзбург М., Фролов Р., Кадничанська Н. Термінологічні консультації на шпальтах фахових видань та в ме-режі Інтернет // Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць. Вип. VI / Відп. ред. Л. О. Симоненко. — К. : КНЕУ, 2005. — С. 407-409.
4. ДСТУ 1.5:2003 Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів (ISO/IEC Directives, part 2, 2001, NEQ) // Режим доступу <http://www.ukrndnc.org.ua/index.php?option>
5. ДСТУ 2.601 : 2006 «Єдина система конструкторської документації. Експлуатаційні документи» // Режим доступу <http://www.ukrndnc.org.ua/index.php?option>
6. ДСТУ 3582-97 «Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні правила і вимоги» // Режим доступу <http://www.ukrndnc.org.ua/index.php?option>
7. ДСТУ 3651.0—97 «Метрологія. Одиниці фізичних величин. Основні одиниці фізичних величин Міжнародної системи одиниць. Основні положення, назви та позначення» // Режим доступу <http://www.ukrndnc.org.ua/index.php?option>
8. ДСТУ 3651.1—97 «Метрологія. Одиниці фізичних величин. Похідні одиниці фізичних величин Міжнародної системи одиниць та позасистемні одиниці. Основні поняття, назви та позначення» // Режим доступу <http://www.ukrndnc.org.ua/index.php?option>
9. ДСТУ 3651.2—97 «Метрологія. Одиниці фізичних величин. Фізичні сталі та характеристичні числа. Основні положення, позначення, назви та значення» // Режим доступу <http://www.ukrndnc.org.ua/index.php?option>
10. ДСТУ 3966: 2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» // Режим доступу <http://www.ukrndnc.org.ua/index.php?option>
11. ДСТУ 3966-2000 Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять // Режим доступу <http://www.ukrndnc.org.ua/index.php?option>
12. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис, бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання : метод. рекомендації з впровадження / уклали: Галевич О. К., Штогрин І. М. — Львів, 2008. — 20 с.

13. ДСТУ3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки» // Режим доступу http://www.ukrndnc.org.ua/index.php?option=com_content&task=section&id=9&Itemid=57

14. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. — 303 с. (передрук видання 1925 р.)

15. Непийвода Н. Ф. Сам собі редактор: Порадник з української мови. — К. : Українська книга, 1998. — 240 с.

16. Нові вимоги щодо оформлення списку літератури // Бюлетень ВАК України. 2009. — № 5 // Режим доступу http://lib.pu.if.ua/file/bibl_opis.pdf

17. Олейник П. П., Бродский В. И. Организация управления переработкой строительных отходов // Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури : зб. наук. пр. — Д. : ПДАБА, 2013. — № 10. — С. 20–28.

18. Подолинный С. И., Ходченко М. О. Архитектор Евгений Борисович Яшунский. Основные этапы жизненного и творческого пути // Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури : зб. наук. пр. — Д. : ПДАБА, 2013. — № 11. — С. 44–50.

19. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. — К. : Либідь, 1999. — 240 с.

20. Постанова Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» // Режим доступу <http://nads.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid>

21. Сербенська О. А., Волощак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. — К. : Вид. центр «Просвіта», 2001. — 204 с.

22. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Ін-т української мови. — Стереотип. вид. — К. : Наук. думка, 2004. — 240 с.

23. Ярема С. На теми української наукової мови. — Львів : Українське товариство з механіки руйнування матеріалів, Львівське крайове товариство «Рідна школа», Наукове товариство ім. Шевченка, 2002. — 44 с.

24. Ярмолюк С. М. Написання наукової статті // http://www.bioorganica.org.ua/UBAdenovo/pubs_4_2_06/Nauk_proces/Nauk_proces_Yarmoluk.pdf

25. Ingraffea T. Authors' guide / Tony Ingraffea, Karl-Heinz Schwalbe // Engineering Fracture Mechanics. — 2007. — Vol. 74, № 16. — P. 2465-2470.

УДК 025.4:655.535.28

Г. П. Бахчиванжи

зав. інформаційно-бібліографічним відділом
Наукової бібліотеки Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

ШИФР ЗБЕРІГАННЯ ВИДАННЯ — НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ ВИХІДНИХ ВІДОМОСТЕЙ

В інформаційній доповіді висвітлюються питання, пов'язані з оформленням вихідних відомостей книжкових неперіодичних та періодичних видань, зокрема, шифру видання, до складу якого входять УДК, ББК та авторський знак.

Ключові слова: авторський знак, класифікаційні індекси, класифікаційні системи, ББК, УДК

Щорічно у світі виходить величезна кількість друкованої продукції, в якій неможливо зорієнтуватися без групування її за певними ознаками. Історія засвідчує, що в книгозбірнях бібліотекарі ще здавна використовували різні способи організації видань. Згодом традиційним способом стала їх систематизація. Систематизація книг у бібліотечному розумінні — це насамперед розподіл їх за галузями знань згідно з прийнятою бібліотечною класифікацією. Сама ж бібліотечна класифікація залежить від класифікації наук в цілому, бо порядок розташування відділів визначається системою знань. Систематизація документа розпочинається з визначення класифікаційного індексу за таблицею певної класифікаційної системи.

В світі існують різні міжнародні та національні класифікаційні системи. В Україні ж широко використовуються дві — це Універсальна десяткова класифікація (УДК) та Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК). Обов'язковість класифікаційних індексів закріплено на законодавчому рівні. Зокрема, Закон України «Про видавничу справу» від 05.06.1997 № 318/97 класифікаційні ін-

декси вносить до складу вихідних відомостей. Склад, послідовність подання й розміщення вихідних відомостей у виданнях Закон покладає на Держстандарт України, зокрема, на ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості». У Держстандарті зазначено, що вихідні відомості кожного видання повинні містити шифр зберігання видання, який складається з класифікаційних індексів — Універсальної десятикової класифікації (УДК), Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) та авторського знаку, де аббревіатури УДК і ББК позначають назву систем класифікації, а індекс є умовною позначкою певної позиції класифікаційної системи, до якої віднесено документ. Індекс УДК визначають за таблицями «Універсальна десяткова класифікація», а ББК — за таблицями «Бібліотечно-бібліографічна класифікація. Таблиці для масових бібліотек». Держстандарт зазначає, що шифр зберігання видання розміщують у всіх книжкових виданнях у верхньому лівому куті звороту титульного аркуша. Авторський знак подають під першою цифрою класифікаційного індексу.

Наприклад:

УДК 01(075.8)

ББК 78.5я73

К 572

Класифікаційні індекси УДК, ББК та авторський знак також подають у макеті анотованої каталожної картки. Їх розміщують після анотації окремим рядком, праворуч. Авторський знак — на рівні другого рядка бібліографічного опису, ліворуч.

Загальні положення вище зазначеного Держстандарту, зокрема, п. 4. і 5., закріплюють норму, яка не дозволяє міняти у виданні місця розміщення вихідних відомостей, встановлені цим стандартом. А отже це стосується безпосередньо і шифру зберігання видання.

Розглянемо детальніше складові цього шифру.

Універсальна десяткова класифікація (УДК) — є міжнародною багатомовною класифікаційною системою, що

об'єднує всі галузі знань в єдину універсальну структуру з загальною десятковою нотацією. Десятковою вона називається тому, що в основу її структури покладено десятковий принцип. Для позначення рубрик застосовують арабські цифри від 0 до 9 та синтаксичні й математичні символи, зрозумілі в усіх країнах, що саме й робить УДК загальнодоступною класифікаційною системою. Десятковий принцип структури дає змогу безмежно розширювати її за допомогою приєднання нових цифрових позначень до існуючих, не змінюючи системи загалом. Індеси УДК будуються так, що кожна наступна цифра, яка приєднується до індексу, не змінює попереднє значення, а лише уточнює та доповнює, позначаючи конкретніше поняття. Для більш зручного зчитування індексу прийнято після кожної третьої цифри ставити крапку. Наглядно це виражається у більшій довжині індексу.

УДК — вважається геніальним творінням видатних бельгійських учених — документознавців Поль Отле і Анрі Лафонтена. Поль Отле (1868-1944) — один із основоположників документознавства та наукової інформації в галузі природничих та технічних наук (рис. 1). Анрі Лафонтен (1854-1943) — вчений у галузі гуманітарних наук, лауреат Нобелівської премії миру (1913 р.) (рис. 2).

Рис. 1. Поль Отле

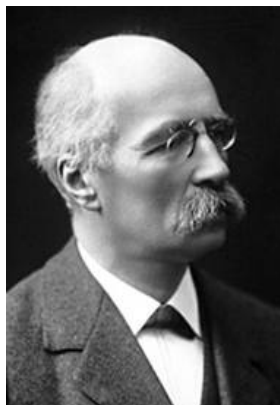

Рис. 2. Анрі Лафонтен

Вперше ця класифікаційна система була запропонована науковцями в 1895 р. на Міжнародній конференції в Брюсселі, де й отримала міжнародне визнання. В основу новоствореної системи було покладено Десяткову класифікацію, розроблену ще у 1876 р. американським бібліографом Мелвілем Дьюї (ДКД) (рис. 3) На той час Десяткова класифікація Дьюї вже широко застосовувалась у бібліотеках США та Англії і була відомою в багатьох країнах світу.

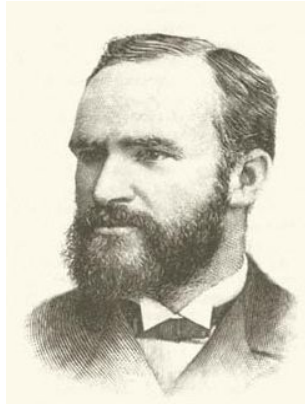

Рис. 3. Мелвіл Дьюї

У системі Дьюї вся сукупність знань поділяється на 10 основних класів, а галузі знання — на дисципліни, які в свою чергу поділялися і позначалися десятковим методом. Цей метод іноді називається децимальним, а його прихильники — децималістами.

ДКД характеризувалась досить високим науковим рівнем, була зручною і зрозумілою нотацією, не залежала від мови та здатна була до подальшого розгалуження. Отже, Поль Отле та Анрі Лафонтен вбачали можливість перспективного розвитку цієї системи. Отримавши згоду від автора, вони взялися за переклад та переробку ДКД в Європі. Перше видання таблиць класифікації вийшло в період 1905-1907 рр. і мало назву «Manuel du répertoire bibliographique universel» (що в перекладі з фр. означає «Посібник з універсального бібліографічного репертуару»)

Назва «Універсальна десяткова класифікація» з'явилась лише з виходом у світ другого видання таблиць французькою мовою «Classification décimale universelle» (1927-1933). Відтоді саме під цією назвою таблиці почали вдосконалюватися і регулярно перевидаватися, завдяки чому вони набували міжнародного поширення. Вважалось престижним розміщувати індекс УДК на титульному аркуші книги, демонструючи тим самим її місце в упорядкованому за допомогою УДК «світовому репертуарі».

Упродовж XX століття розробленням і вдосконаленням УДК займався Міжнародний бібліографічний інститут (МБІ), який повсякчас реорганізовувався. З 1924 р. у складі МБІ було п'ять держав (Нідерланди, Німеччина, Радянський Союз, Франція, Швейцарія). Після переїзду з Брюсселя до Гааги в 1931 р. МБІ отримав назву Міжнародний інститут документації (МІД), а у 1937 р. — було перейменовано на Міжнародну федерацію з документації (МФД), згодом — на Міжнародну федерацію з інформації та документації (МФІД), діяльність якої завершилась вже у наш час.

З 1991 р. УДК є інтелектуальною власністю міжнародної некомерційної організації «Консорціум УДК» (УДКК) (UDC Consortium, UDCC), що знаходиться у Нідерландах [<http://udcc.org/>]. Консорціум УДК здійснює роботу з ведення і вдосконалення системи УДК, а також продає ліцензію на право перекладу видання та розповсюдження. На сьогодні ця класифікаційна система залишається найбільш використовуваною, адже вона присутня у тисячах бібліотек 135 країн світу й перекладена 51 мовою.

На теренах нашої держави УДК з'явилась вперше завдяки бібліографу Юрію Іванову-Меженку, який був одним з прихильників цієї системи. Очоливши Головну Книжкову палату в 1919 р., він за короткий проміжок часу підготував перший скорочений варіант перекладу таблиць українською мовою. Вона мала назву «Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація» (Харків, 1919 р.). Особливістю цієї класифікації було те, що вона була повністю зорієнтована на реалії українського життя.

В 1921 р. Головополітпросвітою РРФСР було прийнято постанову про обов'язкове застосування «Международной десятичной классификации» в усіх бібліотеках. Невдовзі аналогічну постанову ухвалила Головополітпросвіта УРСР. З того часу десяткова класифікація застосовується в усіх масових бібліотеках. Поряд з цим виданням використовувались таблиці Б. С. Боднарського (1919), Головополітпросвіти (1921), Є. Н. Доброжинського (1924). «Десятична класифікація» Держвидавництва УРСР (укладач Л.Р. Коган,

1924), але всі вони мали недоліки, не завжди були вірними та точними.

Індекси десятикової класифікації в Україні централізовано почали проставляти з 1924 р. в «Літописі українського друку», а з 1927 р. — на друкованих картках, які видавала Українська книжкова палата.

УДК, хоча і вважається стабільною класифікаційною системою, але ж за останні роки неодноразово вдосконалювалась та перевидавалась, переглядався редакційний процес та політика щодо УДК. Питаннями вдосконалення та уніфікації процесу систематизації весь час займалась Книжкова Палата України імені І. Федорова, яка й досі працює як з УДК, так і над УДК. У 1997 р. Книжковою Палатою України було підписано угоду з Консорціумом УДК, який є власником міжнародного англomовного еталона УДК — Master Reference File, — і придбано ексклюзивну ліцензію на підготовку й випуск УДК українською мовою. Завдяки кропіткій роботі співробітників Книжкової Палати ми отримали перше україномовне видання в 2000 р. у двох книгах. Надалі протягом декількох років, починаючи з 2003 р., ми отримували зміни та доповнення, а згодом вийшло друге україномовне видання у 7-ми томах, яке ми власне і використовуємо сьогодні у своїй роботі.

В Україні УДК є однією з класифікаційних систем, якою користуються бібліотеки вищих навчальних закладів, наукові, науково-технічні, медичні, сільськогосподарські та інші галузеві бібліотеки, інформаційні центри та видавництва.

Крім книжкових видань, індекси УДК проставляються ще й на авторефератах дисертацій, а також на наукові статті у журналах та збірниках, що регламентується ДСТУ 7152:2010 «Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках».

З 1 липня 2009 року в Україні діє національний стандарт ДСТУ 6096:2009 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Універсальна десятикова класифікація. Структура, правила ведення та індексу-

вання» (ГОСТ 7.90-2007 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Універсальна десяткова класифікація. Структура. Правила ведення та індексування»), який відповідає міждержавному стандарту ГОСТ 7.90-2007 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Універсальна десяткова класифікація. Структура. Правила ведення та індексування». Стандарт введено вперше. Він встановлює правила ведення таблиць УДК та їх використання для індексування документів.

На сьогодні багато країн, таких як Австралія, Бельгія, Канада, Китай, Швеція, США, Японія, мають свої національні класифікаційні системи, які дають можливість глибше, багатоаспектніше здійснити тематичний пошук. Насамперед це стосується літератури про свою країну, історії, географії, економіки, політики. Не виключенням є і Україна, яка вже більш ніж 50 років поспіль широко використовує Бібліотечно-бібліографічну класифікацію (ББК). Цю систему було впроваджено ще за часів Радянського Союзу. Історичний шлях ББК розпочинався у 30-х роках ХХ ст., класифікація розроблялася протягом декількох десятиліть. Перше видання таблиць ББК для наукових бібліотек вийшло у 25 випусках (30 книгах) і було опубліковано в 1960-1968 рр. Укладачами цього видання були: Всесоюзна книжкова палата за участю багатьох впливових бібліотек — у роботі брали участь більше 200 спеціалістів з 15 організацій. В якості консультантів виступали академіки, члени-кореспонденти, доктори та кандидати наук — всього близько 800 науковців.

Україна була однією з перших союзних республік, яка підтримала пропозицію щодо впровадження ББК на своїх теренах. Першою бібліотекою, яка почала застосовувати ББК, була Державна республіканська бібліотека УРСР імені КПСС (нині це — Національна парламентська бібліотека), а згодом — Одеська наукова бібліотека. Значна робота з впровадження ББК на той час велась серед бібліотек вищих навчальних закладів, для них проводили навчальні семінари. На той час, із 46 ВНЗ країни 26, вже використовували

ББК, серед них був і Одеський державний університет імені І. І. Мечникова. Більш широке застосування ББК розпочалося після прийняття постанови Колегії Міністерства культури СРСР у 1966 р. «О внедрении первого издания Советской библиотечно-библиографической классификации». Слід зазначити, що Україна була єдиною республікою, де за ініціативи тодішньої Державної республіканської бібліотеки імені КПСС було проведено семінар з вивчення ББК для бібліотечних фахівців України.

ББК, як і УДК, базується на класифікації наук, вона представлена розгалуженою системою таблиць різноманітної деталізації. Основна таблиця класифікації визначає області знань, до яких можна віднести ті або інші видання. Будується за ієрархічним принципом: основні розділи включають загальне і міждисциплінарне знання, природничі, прикладні, суспільні та гуманітарні науки, а також літературу універсального змісту. Додаткові таблиці визначають територіальні та інші спеціальні типові ділення. Отже ця система була більш пристосована до реалій нашого життя.

Класифікаційна система ББК найбільше застосовується в мережі бібліотек системи Міністерства культури України (обласних, центральних, публічних, міських, універсальних, наукових), зокрема, й бібліотеках вищих навчальних закладів. ББК вважається досить молодого універсальною класифікаційною системою, яка повсякчас динамічно розвивається. На сьогодні вона представлена у трьох основних варіантах: повних, середніх і скорочених таблицях, а також розроблених на їх основі спеціалізованих варіантах і версіях. При цьому еталонними вважаються повні таблиці ББК. Повні, середні та скорочені таблиці узгоджені між собою за структурою індексації і розрізняються тільки ступенем деталізації (тобто глибиною розкриття змісту таблиць). У ББК використовується змішана літерно-цифрова індексація на основі кирилиці та арабських цифр. Крім того, використовуються синтаксичні знаки: крапка, двокрапка, дефіс, круглі дужки, скісна риска.

На сьогодні ББК є національною класифікаційною системою Росії. Функції федерального міжвідомчого координаційного центру, відповідального за видання та використання її, покладено на Науково-дослідний центр розвитку ББК (НДЦ ББК), який діє при Російській державній бібліотеці. Офіційний видавець ББК — ООО «Видавництво Ліберія». Згоду на переклад та поширення видання в інших державах може надати тільки НДЦ ББК.

В Україні індекс ББК визначають за російськомовним виданням таблиць, оскільки українського перекладу ББК не існує.

ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості...» включає індекс ББК в число основних елементів вихідних відомостей, визначаючи йому місце на звороті титульного аркуша видання вгорі зліва окремим рядком під індексом УДК.

Третім і останнім складовим елементом шифру зберігання видання є авторський знак, який розміщують після індексу ББК окремим рядком під першою цифрою.

Авторський знак — це умовне позначення першого слова, з якого починається переший елемент бібліографічного опису. Він складається з початкової букви першого слова (заголовка) — прізвища автора, якщо авторів два чи три, або першого слова назви видання та числа, яке відповідає першим складам цього слова — визначається за «Авторськими таблицями» Л. Б. Хавкіної (рис. 4).

Любов Борисівна Хавкіна — український й російський бібліотекознавець та бібліограф, заслужений діяч науки РСФСР (1945), організаторка перших (в колишній Російській імперії) бібліотечних курсів у Харкові (1918). Вона є першою жінкою в Радянському Союзі, яка отримала звання доктора наук в галузі бібліотекознавства, причому докторський ступінь їй присвоїли минаючи кандидатський. Л. Б. Хавкіна була директором першого і єдиного в країні Науково-дослідницького інституту бібліотекознавства, в структурі якого вона організувала унікальний Бібліотечний музей. Любов Хавкіна опублікувала близько 500 публі-

кацій, серед яких 75 науково-популярних книг. Але її прізвище наші сучасники асоціюють насамперед з «Авторськими таблицями», автором яких вона є, і які, починаючи з 1916 р., перевидавались більш ніж 100 разів у різних видах.

Авторські таблиці завоювали широку прихильність насамперед серед бібліотекарів та редакторів видавництв, оскільки суттєво спростили їм роботу, дали можливість значно швидше здійснювати добірку книг, особливо при їх зворотній розстановці, на полиці. Авторські таблиці допомагають розставити книжки точно в алфавітному порядку, навіть не замислюючись, над тим, яка з них повинна бути за алфавітом раніше, а яка пізніше.

Рис. 4. Л. Б. Хавкіна

Визначити авторський знак можна за двозначними або тризначними таблицями. В Україні на вимогу ДСТУ 4861:2007 авторський знак визначають за двозначними таблицями. Між буквами та числовим значенням не роблять проміжок, не ставлять ніякого знаку. Виключенням бувають тільки букви **З, О, Ч**, які схожі на цифри три, нуль, чотири. Щоб авторський знак не був схожий на тризначне або чотиризначне число, між літерами і цифрами ставлять дефіс (не тире). Наприклад, **О-46, З-17, Ч-98**. При визначенні авторського знаку необхідно додержуватись ще деяких особливостей. Зокрема, у випадках, коли авторський знак слова починається з таких букв як **І, Й, Ё, Ы**, авторський знак буде складатися тільки з букви без числового коду. За правилами авторських таблиць після букво-числового позначення допускається включення ще однієї або двох букв або цифр. (наприклад, Толстой С. Я. **Т53СЯ**). Авторам, які мають подвоєне прізвище — авторський знак присвоюється на перше прізвище і т. ін. Слід зазначити, що авторські

знаки широко застосовуються і у світовій практиці, зокрема в бібліотеках усіх типів.

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що розглянуті нами елементи вихідних відомостей з яких складається шифр зберігання видання відіграють важливу роль в організації інформаційного середовища, бо вони є базовою основою формування структури каталогів і картотек. А отже, шифр зберігання видання є необхідним елементом вихідних відомостей, яким у своїй роботі керуються бібліотеки.

Список використаних джерел та літератури

- Закон України «Про видавничу справу» від 05.06.1997 № 318/97 : станом на 20 лист. 2012 р.
- ДСТУ 7152:2010 «Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках». — чинний з 01.10.10 р.
- ДСТУ 4861: 2007 Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості — чинний від 05.11.2007. — К. : Держспоживстандарт України, 2009. — 45 с.
- ДСТУ 6096:2009 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування» (ГОСТ7.90-2007. — К. : Держспоживстандарт України, 2009. — 22 с. — (Національний стандарт України).
- ГОСТ 7.90-2007 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Універсальна десяткова класифікація. Структура. Правила ведення та індексування.
- Мухітдінова Л. Класифікаційні системи в Україні: коротка історія(1917-1996) // Вісник Кн. палати. — 1996. — № 4. — С. 9-12.
- Стришинець Н. Традиційні класифікаційні системи у бібліотеках США // Вісник Книжкової палати. — №7. 2010. — С. 45-49.
- Сукиасян Є. Р. ББК Общая концепция и программа развития // Библиография. — № 1. — 2005. — С. 18-25.
- Сербин О. О. Бібліотечно-бібліографічна класифікація сьогодні, як традиційно інноваційний механізм систематизації [Електронний ресурс] // Lviv Polytechnic National University Institutional Repository <http://ena.lp.edu.ua> — Назва з екрану.

О. О. Порпуліт

канд. філол. наук, доцент кафедри журналістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

СУЧАСНА РЕДАКТОРСЬКА МОДЕЛЬ ОПРАЦЮВАННЯ СТУДЕНТСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

Студентські ЗМІ, їх історія, сучасний стан і тенденції розвитку — необхідне й важливе поле для дослідження. У широкому колі журналістських питань ця тема є *актуальною*, оскільки сучасне студентство відіграє особливу роль у вирішенні важливих соціальних, політичних та моральних проблем суспільства. На думку В. Маковій, «студентські ЗМІ мають інформувати про важливі події, що відбуваються у вищому навчальному закладі, виховувати та об'єднувати студентів. Такі ЗМІ — реальний механізм представлення інтересів студентства та захисту його прав. Редакції цих видань ставлять за мету створення професійної студентської журналістики, об'єднання студентства та видання газет і журналів, що інформують про всі події у вищому навчальному закладі» [9].

Сьогодні студентська преса виконує функцію так званого рупора молоді, яка навчається у вищій школі і стає економічно активною. Тому й потребує дедалі ширшого простору для життєвої самореалізації. За допомогою періодичних видань студенти представляють власні інтереси й подекуди захищають власні права. Поки що студентські ЗМІ та самоврядування — два можливі засоби вираження думок більшості громади ВНЗ. Утім, говорити про реальний або хоча б адекватний вплив студентської преси наразі зарано. Окремої уваги заслуговує студентський часопис «Я — студент», що видається за підтримки Національної Академії Управління [3]. Студенти Національної Академії Управління досить активні у виданні власного масмедійного продукту. Популярність часопису пояснюється прагненням студентів донести власну думку до читачів. Проте, Олександр Єфремов, керівник групи дослідження

аудиторії преси аналітичного центра «Відео Інтернешнл» застерігає: «Електронні та new media через 3-4 роки можуть «охопити» значну частку аудиторії молодіжної преси. Чому? Молодь найбільше активно опановує Інтернет, і тенденція зниження інтересу до друкованих ЗМІ під впливом Інтернету більш помітна серед молоді. Тому молодіжні видання будуть втрачати аудиторію більш швидкими темпами, ніж інші газети й журнали» [11].

А. Бахметьева, досліджуючи PR-діяльність університетів у контексті сучасних соціальних комунікацій, зазначає: «Поступаючись веб-ресурсам за багатьма позиціями, як то обмеженість у часі та обсязі, певна собівартість, маленький наклад, студентські видання водночас є персонально орієнтованими, що робить комунікацію емоційно насиченою. Університетські заходи, дозвілля, інтерв'ю з викладачами, факультетські красуні, враження від подорожей, аматорські вірші, проза, фотографії, професійні жарти — це майже повний «must have» для факультетських видань. Отже, об'єкт впливу — студентство — в якості авторів і редакторів із адресата комунікації перетворюється на адресанта, а популярність «самвидавів» спонукає офіційні університетські газети відмовитися від презентаційних та маніпулятивних комунікативних стратегій на користь конвенціональних» [1].

Так, одним із чинників появи друкованого студентського видання є бажання авторів викласти власні міркування з тієї чи іншої теми, погляди на певну подію, надати оцінку суспільним явищам. До того ж студентська преса з огляду на обмежену (університетськими стінами) читацьку аудиторію часто дає змогу отримати зворотний зв'язок — реакцію на власні думки та стиль викладення матеріалу. Не менш важливу роль відіграє й зацікавленість у технології створення власного інформаційного продукту, зокрема, у процесі написання текстів, їх редагування й оформлення (верстці та дизайні).

«Я — студент» — порівняно молоде видання, але вже встигло міцно закріпитися у ВНЗ й завоювати власну чи-

тацьку аудиторію. Гасло газети — «Журнал для студентів усіх поколінь» — розміщується в кожному номері над логотипом і назвою часопису, є своєрідним закликком проглянути видання й, можливо, знайти для себе матеріали до смаку. Часопис має сталі періодичність і обсяг: щомісяця на 24 сторінках. Добирають матеріали, редагують, працюють над дизайном та версткою самі студенти. Вони ж обіймають керівні посади у редакції видання. До редакційної колегії входять студенти різних курсів. Серед головних переваг «Я — студент» — «зручний» формат А4, велика кількість ілюстрацій, хоча знімки не дуже якісні й іноді маленькі за розміром. Це, звісно, риси аматорства, а не професіоналізму.

Журнал містить постійні рубрики: *Новини, Спорт, Здоров'я, Актуально, Мистецтво, Цікаво, Дозвілля, Відкриття, Наша академія, Гість номеру, Я пишу, Кохання, Навчання+* тощо. Серед жанрового розмаїття переважають художньо-публіцистичні матеріали — від картинок з натури, критики та рецензій до нотаток журналіста, нарисів, реплік. Водночас не в усіх текстах простежується чітко дотримання усталених норм написання в тому чи іншому стилі. Серед інформаційних жанрів лідирують інтерв'ю та репортажі. Однак до аналітичних статей журналісти-початківці майже не вдаються. Натомість щономера з'являється так звана літературна сторінка «Я пишу», де друкуються уривки або повноцінні твори студентів.

Мова матеріалів вирізняється стилем викладення та подачею інформації: утверджується настанова на мовленеву розкутість, порушення й руйнування усталених форм слововживання. За словами Сергія Верейкіна, головного редактора журналу «Cool», молодіжні видання відрізняє від іншої преси неакадемічний стиль викладу й подачі матеріалів. Лексично для них характерний молодіжний сленг на межі літературної і розмовної мови. Автори спілкуються зі своїми читачами на «*ти*», хоча й запевняють, що намагаються не переходити до панібратства [4]. За твердженням О. Стишова, прагнення до новизни та свіжості, емоційності

й експресивності на тлі стандарту визначальна риса мови ЗМІ [12]. Журналісти, на думку Л. Кузів, намагаються використовувати лексику, оригінальність і незвичайність якої здатні привернути особливу увагу читачів і надати виданню відтінку розкутості та відповідності мовній моді [5, с. 286]. Модні тенденції притаманні в основному мові молодого покоління, а тому знаходять яскраве відображення на сторінках молодіжних мас-медіа.

Журналісти видання «Я — студент», дбаючи про підвищення рейтингу молодіжного видання, прагнучи до нестандартності, наслідуючи «мовну моду», миттєво, проте часто невиправдано, вживають запозичені слова. Наприклад, поява на сторінках часопису варваризмів: *Тому і на подарунки для своїх sweethearts зірки не скупляться; Дарувати речі у стилі handmade дуже престижно* (2013, № 9, С. 23); *Respect усьому Львову!* (2011, № 2, С. 8); *Ми будемо жити forever. 11-Б — the greatest* (2011, № 9, С. 21). Модними сьогодні стали слова англійського походження на зразок: *кліпмейкер, іміджмейкер, хітмейкер, плеймейкер*, що досить часто з'являються в досліджуваних молодіжних медіа-текстах. Активно на сторінках часопису «Я — студент» дописувачі використовують запозичені лексеми, що відображають особливості сучасного мистецтва: *... люди не бачать різниці між бомбінгом і мистецтвом створення графіті* (2013, № 4, С. 16), *Ді-джей не мусить вміти грати на класичних музичних інструментах чи мати музичну освіту, для ді-джеїнгу досить мати добре відчуття ритму* (2011, № 1, С. 14). На сторінках аналізованого студентського часопису ми виокремили велику групу слів, пов'язаних з новітніми інформаційними технологіями та сучасною технікою: *Інсталивали ж її із завмиранням серця: чи змогли розробники покращити і без того фактично ідеальну гру. Лише 1,5 Мб. і понад 250 рівнів та просто дикий геймплей* (2012, № 1, С. 12); *Всі блогери, відвідувачі блогу з нетерпінням чекають на наступні записи у щоденнику* (2011, № 9, С. 13); *...страждання з приводу кривих ніг, двійки з алгебри виливаються у посиденьки у віртуалі* (2013, № 1, С. 5).

Ще однією суттєвою ознакою мови сучасних ЗМІ, в тому числі й часопису «Я — студент», є кількісне зростання у її словниковому складі спеціальної лексики: сленгізмів, жаргонізмів, вульгаризмів тощо. Демократизація всіх сфер суспільства, зняття усіляких цензурних заборон, протест проти будь-яких усталених рамок та одноманітності, відкритість мас-медіа, а також «мало керована і необдуманна гонитва журналістів за «оживляєм», суперекспресією викладу» [10, с. 17] — це основні причини проникнення соціально маркованої лексики у медіатексти. Медіатексти, насичені сленговими сполуками, зазначає Л. Кузів, «дуже швидко сприймаються молодими людьми і є надзвичайно ефективним засобом впливу на велику читацьку аудиторію» [6, с. 100]. Наприклад, позитивні емоції на сторінках видання іноді передаються як *кайфово*, *кльово*, *круто*, *убойно*, *файно*; *байдужість* — *по барабану*, *паралельно*, *фіолетово* тощо.

На жаль, переважна більшість сучасної молоді звикла до легкої розважальної інформації, яка не збуджує думку, не спонукає аналізувати час, у якому живе студент. Редакція видання «Я — студент» сподівається розширити коло інтересів та зацікавлень молоді, об'єднати навколо себе активну, небайдужу аудиторію, що зможе осмислити сучасні процеси в суспільстві та виробити власну громадянську позицію. Тому до першочергових завдань аналізованого студентського часопису варто уналежнити: підвищення активності студентів та молодіжних організацій через поінформованість шляхом розповсюдження журналу; створення умов для реалізації творчих ініціатив молоді; активізацію студентства в усіх сферах життєдіяльності суспільства, розширення його участі у формуванні та реалізації державної підтримки щодо розв'язання соціальних проблем молоді.

Основними пріоритетами студентського видання мають стати наступні орієнтири: ознайомити студентів із соціальними проблемами, які стосуються їхнього життя та суспільства загалом; показати всю широту можливостей,

способів досягнення різних цілей та варіантів розв'язання різноманітних питань і проблем; допомогти визначитися зі шляхами самореалізації, розглянувши на прикладах роль студента в молодіжних організаціях України, студентському самоврядуванні, політичному та культурному житті; сформувати активну, а не споглядальну життєву позицію читачів; сприяти пробудженню творчих сил, позитивного мислення, креативу, прагнення до пізнання нового; надати поштовх для роздумів над різними нагальними питаннями [9].

В умовах ринку неможливо розраховувати на успіх, якщо видання являє собою хаотичний набір тем, рубрик, має невиразну графіку. Все має підпорядковуватися головній, ретельно продуманій ідеї, яка визначає зміст і обличчя видання. Тоді воно матиме власний інформаційний стрижень і, як наслідок, буде конкурентоспроможним. Молодіжний журнал серед усіх видів сучасної періодики є найбільш сприятливим тлом для дизайнерських експериментів і не тільки. У ньому можуть вдало поєднуватися найкращі традиції національного оформлення з інноваціями світового ілюстрування. Саме в молодіжному журналі одним із провідних показників якості видання є його оформлення.

Молодіжне видання цікаве тим, що його читач найбільше піддається впливу з боку засобів масової інформації — як позитивному, так і негативному. Правильно побудована графічна композиція видання — це, насамперед, виховання у молодого покоління гарного естетичного смаку, почуття прекрасного і гармонії.

За визначенням В. Вербового, «модель — об'єкт довільної природи, що відображає найважливіші, з погляду розв'язуваного завдання, властивості об'єкта моделювання» [2, с. 200]. Головні функції моделі, зазначає дослідник, спрощення одержання інформації про властивості об'єкта; передавання інформації та знань; керування й оптимізація об'єктами та процесами; прогнозування; діагностика. Робота над композиційно-графічною моделлю українського молодіжного журналу виконується за три етапи [2, с. 200].

Перший етап — це будування моделі. Під час цього процесу відбувається накопичення знань про об'єкт-оригінал. Пізнавальні можливості моделі зумовлюються тим, що модель відображає (відтворює, імітує) якісь істотні риси об'єкта-оригіналу. Фатальною може бути орієнтація на суто мистецьке спрямування оформлення без урахування виробничо-матеріальних аспектів. Але й надмірна «приземленість» дизайну журналу не підвищить попиту на нього.

До істотних рис композиційно-графічного наповнення українського молодіжного журналу «Я — студент» можемо віднести:

- 1) оформлення і зміст обкладинки (обкладинка — обличчя видання, перший дієвий засіб привернути увагу читача);
- 2) рубрикація та заголовковий комплекс;
- 3) використання модульних сіток («модульна сітка — це невидимий кістяк дизайну видання, система горизонтальних і вертикальних, а часом ще й діагональних та дугових напрямних, що допомагають зорієнтувати й погодити між собою окремі елементи композиції; вона наводить у дизайні лад, робить його цілісним і пов'язує між собою всі його частини, дозволяє раціонально організувати будь-який графічний простір, будь то бланк, плакат, книга, сайт, інтер'єр, зберігаючи в усіх його елементах єдність стилю» [7, с. 12]);
- 4) ілюстрування та інфографіка;
- 5) використання «білого» простору;
- 6) декоративні елементи;
- 7) використання фактури, палітри та членування (дизайнерові не зайве якомога більше знати про форму, пропорції, колір, контраст та ритм тощо);
- 8) типографіка.

Так, до істотних рис композиційно-графічного наповнення аналізованого часопису, показових для процесу моделювання, уналежнюємо:

- 1) відсутність чіткої політики щодо оформлення обкладинки видання — так, це можуть бути пейзажні замальовки, обличчя видатних студентів Національної Академії Управління, групові портретні світлини тощо. Додамо й використання при оформленні обкладинки горизонтальної симетрії анонсування та паралельної до них назви журналу;
- 2) наявний зміст видання, що немає чіткої структури й послідовності щодо оформлення. Так, зміст числа часопису може подаватися двома вертикальними паралельними блоками (текстовим та ілюстративним), або верстатися простою горизонтальною рубрикацією з різноколірними заголовками (синього, оранжевого, бузкового, чорного кольору на білому чи кольоровому тлі);
- 3) відчувається використання модульних сіток (шпальта ділиться вертикальними та горизонтальними лініями на однакові прямокутники);
- 4) широко використовується ілюстрування (близько 70 % від загальної площі видання); майже всі ілюстрації розміщені у прямокутних фреймах;
- 5) не використовуються декоративні елементи, створюючи враження концептуальної строгості, але не можна сказати, що це позитивна риса в композиції молодіжного журналу.

Отже, при підготовці подальших номерів часопису «Я — студент» пропонуємо обрати єдиний принцип у оформленні обкладинки видання — друкувати чи портретні світлини, чи групові портретні світлини особистостей, що певним чином пов'язані з історією чи сьогоденням Національної академії управління. Також, пропонуємо надати перевагу поданню змісту двома паралельними блоками — текстовим і ілюстративним.

На другому етапі композиційно-графічна модель українського молодіжного журналу «Я — студент» виступає як самостійний об'єкт дослідження, однією з форм якого є проведення «модельних» експериментів, під час яких

свідомо змінюються умови функціонування моделі й систематизуються дані про її «поводження» [2, с. 201]. Так, за результатами експерименту над шрифтовою моделлю молодіжного журналу «Я — студент», ми радимо:

1) змінити звичну для цього видання рублену гарнітуру для основного тексту на шрифт із засічками;

2) змінити гарнітуру в заголовках та зробити їх кольоровими протягом всього видання, обравши певний колір для певної рубрики, наприклад, «Актуально» — червоний, «Спорт» — жовтогарячий, «Події» — синій, «Навчання+» — зелений та ін.;

3) використати більшу кількість шрифтів.

На третьому етапі відбувається перенесення знань із композиційно-графічної моделі на оригінал, тобто на український молодіжний журнал як вид видання періодичного друку. Одночасно відбувається перехід з мови моделі на мову оригіналу. Процес перенесення знань виконується за певними правилами. Знання про модель повинні бути скориговані з урахуванням тих властивостей об'єкта-оригіналу, які не знайшли відображення чи були змінені при створенні моделі [8, с. 120].

Студентський часопис «Я — студент» тільки починає вибудовувати власний інформаційний простір, тому наразі ще не має цілісного сформованого обличчя. Зауважимо, якість соціальної інформації в пресі, зокрема в журналах, проявляється не тільки в об'єктивності, науковості, у повному розкритті характерів, суттєвих рис, у показі основних процесів, тенденцій, явищ, а й у графічному їх оформленні. Лише коли всі названі елементи виступатимуть в органічній єдності, можна вести мову про якість соціальної інформації, яка завжди повинна бути вичерпна, правдива і точна.

Список використаних джерел та літератури

---

1. Бахметьєва А. PR-діяльність університетів у контексті сучасних соціальних комунікацій / Алла Бахметьєва // Діалог: Медіа-студії: зб. наук. праць / ред. кол.: відп. ред. Александров О. В. — О.: Астропринт, 2012. — Вип. 14. — С. 133–142.

2. *Вербової Р. М.* Особливості використання принципів композиційно-графічного моделювання журнального видання / Р. М. Вербової // Наукові записки Інституту журналістики. — Том 41. — 2010. — Жовтень — грудень. — С. 199—202. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nzizh/2010_41/Verbovyi.pdf
3. Журнал «Я — студент»: офіційний сайт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://yastudent-48377.livejournal.com/>
4. Журнал «Cool»: офіційний сайт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.jurn.ru/smi/prensa/girls.htm>
5. *Кузів Л.* Лексичні запозичення в мові молодіжних друкованих ЗМІ / Л. Кузів // Мовознавчий вісник: збірник наукових праць. — С. 285—293. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mv/2009_9/40.pdf
6. *Кузів Л.* Мова українських друкованих ЗМІ як об'єкт лінгвістичних досліджень / Л. Кузів. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNPU/movozn/2008_1/94.pdf
7. *Лаптев В.* Модульные сетки: проектирование многополосных изданий / В. Лаптев. — М.: РИП-холдинг, 2007. — 204 с.
8. *Лодатко Е. А.* Методологические основы моделирования социокультурных процессов / Е. А. Лодатко // RELGA: научно-культурологический сетевой журнал. — 2007. — № 15. — С. 55—57.
9. *Маковій В.* Студентські ЗМІ в Україні: стан і тенденції розвитку / В. Маковій. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2295>
10. *Мацько Л. І.* Українська мова в кінці ХХ ст. (Зміни в лексичі) / Л. І. Мацько // Дивослово. — 2000. — № 4. — С. 15—20.
11. Обзор рынка подростковой и молодежной прессы. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://propel.ru/pub/24.php>
12. *Стишов О. А.* Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): монографія / О. А. Стишов. — К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. — 388 с.

Т. А. Колесникова

директор НТБ, канд. наук по социал. коммуникациям
Днепропетровского национального университета
железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна

А. И. Миргородская

научный сотрудник НТБ Днепропетровского
национального университета железнодорожного
транспорта имени академика В. Лазаряна

**РЕАЛИЗАЦИЯ НАУЧНО-ИЗДАТЕЛЬСКОЙ МОДЕЛИ
В НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ БИБЛИОТЕКЕ ДНУЖТ**

Сегодняшний этап в эволюции библиотечных систем определен следующим образом — библиотека развивается как информационный центр, как полюс информационной деятельности вуза. И это означает, что любой вопрос, касающийся документированного знания и определенный сообществом вуза как требующий активного участия и поддержки со стороны библиотеки, должен войти в сферу её услуг (и как можно быстрее). Подчеркивая этот тезис, ученые отмечают, что развитие онлайн-обучения, изменение образовательных программ, интенсификация альтернативной модели научной коммуникации (e-science, e-research, e-learning) требуют от университетских библиотек либо активного участия, либо отхода на периферию информационной деятельности [15, 17].

Какие же алгоритмы и направления действий в сфере услуг нужно развивать университетским библиотекам Украины, чтобы обеспечить выполнение их миссии — максимально эффективное, комфортное и качественное удовлетворение информационных потребностей университетских сообществ в учёбе, научных исследованиях, педагогической и административной практиках?

Ответ на этот вопрос следует искать, анализируя системную инновационную деятельность ведущих университетских библиотек мира с конца XX в. по сегодняшний день,

в результате которой произошло серьезное перераспределение доминант в научной сфере. В круг непосредственной заинтересованности и ответственности библиотек вошли не только принципиально новые формы хранения «интеллектуального капитала» науки. Применяя творческие инновационные подходы, связанные с необходимостью расширения границ своей деятельности и углубления связей в общенаучных процессах обмена знаниями, университетские библиотеки взяли на себя ответственность за: распространение результатов научно-исследовательской деятельности ученых и обеспечение к ним устойчивого доступа, создание интегрированных информационных сред в соответствии с профилями деятельности университетской науки, популяризацию достижений науки в обществе и др.

Данные обстоятельства, основанные на возможностях цифровых технологий, трансформировали миссию университетской библиотеки: в более общем виде она перешла от управления научными продуктами до управления научными процессами [11, с. 11; 31].

Сегодня, среди самых востребованных моделей библиотечного производства и сервисов в университетах Северной Америки — модель «библиотека как издатель» (Library Publishing») [5, 7-10, 14, 15].

Википедия поясняет (http://en.wikipedia.org/wiki/Library_publishing), что концепцией модели «библиотека как издатель» (Library Publishing») является деятельность, обеспечивающая предоставление научной библиотекой публикационных услуг (Library Publishing Services).

Феномен возрастания масс-медийной коммуникации в деятельности университетских библиотек как проявление инициатив научной коммуникации сопровождался появлением новых форм и методов работы как с пользователями, так и с документами (а также другими источниками информации). Осваивая новые коммуникативные практики современности (сетевые медиапрактики, библио- и наукометрию, практики связей с общественностью, рекламу, информационную аналитику и т. д.), библиоте-

ки активизировали коммуникационные связи «ученый (автор) — библиотекарь», дополняя существующие — «ученый (читатель) — библиотекарь». При этом на библиотеке замыкается полный цикл циркуляции научных публикаций.

Зарубежные исследователи объясняют развитие массмедийной деятельности университетских библиотек не только стремительным развитием интернет-технологий, но и мировым кризисом в научно-издательской отрасли, системным кризисом библиотечной сферы [6, 12, 17]. Отмечается, что уже к концу 1990-х гг. наиболее заинтересованными в изменениях на издательском рынке и в то же время наиболее технологически развитым звеном науки оказались именно библиотеки университетов. Библиотеки, глубоко интегрированные в образовательные и общенаучные университетские процессы, активно искали новые схемы деятельности. Стратегия их развития стала предполагать максимально полную ориентацию на информационные потребности ученого как информационного донора и акцептора знаний [16].

Зарубежное научное университетское сообщество, оценив и признав ведущую роль библиотек в проведении информатизации вуза, стимулировало инвестиции в их технико-технологическое переоснащение и кадровое переформатирование. Возрастание технологической мощности библиотек, интеллектуализация библиотечной профессии, огромный опыт сетевого взаимодействия изменили философию библиотечной деятельности и сделали библиотеки системообразующими центрами медиасред университетов, концентрирующими в себе все коммуникативные формы социального взаимодействия. Именно библиотеки взяли на себя решение проблемы устранения имеющегося дисбаланса в научно-издательской деятельности и уменьшения финансового давления при формировании библиотечных фондов.

Среди научно-издательских, архивно-цифровых инициатив, а также методик обеспечения «золотого» и «зеле-

ного» путей онлайн-доступа к результатам научных исследований, представленных и реализованных зарубежными университетскими библиотеками, развивающими партнерские отношения с издательствами и научными сообществами своих учреждений, отметим следующие [4]:

- arXiv.org — библиотека Корнельского университета, США (с 1991 г.);
- PubMedCentral — Национальная медицинская библиотека США (с 2000 г.);
- Локальные цифровые архивы (репозитории) институций;
- High Wire Press — библиотечная система Стенфордского университета, США (с 1995 г.);
- Lexicons of Early Modern English — Университет Торонто, Канада (с 2004 г.);
- Project MUSE — Университет Джонса Хопкинса, США (с 1995 г.);
- Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition (SPARC) — Международный библиотечный альянс (с 1998 г.).

Логическим продолжением инициатив, укрепляющих роль библиотек в формировании новой информационно-технологической инфраструктуры науки, стало создание единых распределенных информационных платформ, обеспечивающих полный «жизненный цикл» онлайн-документов (от подачи автором рукописи в издательство до продвижения научных публикаций в международные БД и проведения библио- и наукометрических исследований по использованию каждой опубликованной единицы). Среди таких платформ — DPubS, ePublishing, Toolkit, HyperJournal, Open Journal Systems (OJS).

Исследование, проведенное в 2007 г. Ассоциацией научных библиотек США (ARL) с целью изучения эффективности новых библиотечных издательских услуг (Library Publishing Services) [8], доказало, что публикационные инициативы становятся нормой в Северной Америке; бо-

лее актуальным является вопрос о том, какие виды услуг библиотека предоставляет сейчас и планирует предоставлять в будущем [там же, С. 6]. Согласно исследовательским данным, из 80 респондентов ARL (библиотек-участниц) 44 % предоставляют издательские услуги и еще 21 % находится в процессе планирования развития службы публикации. Только 35 % опрошенных учреждений не были активны в этой области.

Канадский проект «Синергия» (Synergies, 2007-2011) был запущен с целью создания национальной инфраструктуры научных публикаций страны и поддержки экспериментов в области новых моделей научной коммуникации [7].

Проект «Синергия» направлен на развитие двух основных компонентов научной коммуникации — электронного доступа к научным исследованиям, опубликованным в Канаде, и цифровых издательских услуг. «Синергия» призвана развиваться как распределенная национальная сеть по производству цифровых знаний, их хранению и доступу к ним. Разнообразные виды научной литературы (рецензированные научные журналы, диссертации, материалы конференций, монографии, наборы данных, «серая» литература) на первом этапе отражают только социальные и гуманитарные научные направления. Участники проекта — 21 университет (во главе с Университетом Монреаля) и 5 региональных институтов. Главные действующие структуры «Синергии» — университетские библиотеки, призванные развивать издательские услуги и навыки в цифровом формате. Их партнерами являются издатели и редакторы, предоставляющие в рамках проекта услуги производственного уровня.

Таким образом, ключевыми заинтересованными сторонами проекта являются учреждения, научные ассоциации и издатели, интегрированные в процессы принятия решений в рамках национальных, региональных и местных структур управления. Взаимодействие участников проекта, прежде находящихся или в разного рода конкурентных

отношениях, или не поддерживающих никаких отношений вообще, создает необходимый диалог для успешной реализации «Синергии». Такой диалог особенно важен, учитывая наличие в Канаде двух государственных языков — английского и французского.

Уникальность канадского проекта «Синергия» еще и в том, что он предоставляет среду для исследования и внедрения новых разработок в области анализа текстов, библиометрии, наукометрии и др. [7].

Совместное исследование, проведенное в 2010-2011 гг. [9] библиотеками Университета Пердью (Purdue University), Технологического института Джорджии (Georgia Institute of Technology) и Университета штата Юта (University of Utah), подтвердило, что в публикационной деятельности университетских библиотек Северной Америки существуют три вида реализованных издательских проектов:

- журналы открытого доступа;
- материалы конференций;
- научные монографии.

Библиотечная издательская служба, как правило, публикует научные журналы и отдает предпочтение публикациям открытого доступа. Издательские проекты университетских библиотек чаще фокусируются на электронных публикациях, а не печати, дополняя таким образом традиционную печатную академическую прессу.

Кроме того исследователями выяснено, что основными вопросами при реализации разных видов издательских проектов университетских библиотек являются: технологии инфраструктуры, редакционные политики и процессы, обучение и навыки, планирование программ и моделей устойчивого развития, организация и сотрудничество.

Ассортимент издательских услуг, предлагаемый университетскими библиотеками, достаточно разнообразен — от сервисов хостинга периодическим научным электронным изданиям, включающих в себя техническую поддержку, дизайн журнала, организацию професси-

ональной подготовки, статистику [14, с. 200], до широкой палитры креативных направлений. Ими стали:

- обучение работе с издательскими платформами;
- оказание помощи в первоначальной настройке журнала;
- оказание технической поддержки;
- создание веб-сайтов журналов;
- перемещение старого контента на новый сайт;
- оцифровка печатного контента (если он существует);
- регистрация издания в Ulrichsweb™ Global Serials Directory и получение ISSN;
- получение и распределение DOI (Цифровой идентификатор объекта);
- предоставление информации об индексах цитирования публикаций в наукометрических БД [там же, с. 197].

Подводя итоги исследования об особенностях библиотечных издательских услуг в Университете Йорка (Канада), ученые отмечают рост влияния библиотеки, повышение ее значимости среди университетского сообщества, наличие официального статуса «партнера в производстве знаний» [там же, с. 201].

Происшедшие изменения в деятельности университетских библиотек и их новые роли были закреплены в США новым стандартом (2011 г.), регламентирующим функционирование библиотек сферы высшего образования [13].

Данные обстоятельства стимулировали создание в январе 2013 г. Коалиции библиотек-издателей (Library Publishing Coalition, LPC), объединяющей 60 академических библиотек Северной Америки и стремящейся к дальнейшему расширению библиотечно-издательских проектов. В этом же году вышло в свет первое издание Коалиции «Справочное руководство по издательской деятельности» 115 академических библиотек США и Канады. Справочник отражает инновационные технологии и услуги, предлагаемые сегодня библиотеками в области научных коммуникаций [10].

В коммуникационных практиках вузовских библиотек Украины, являющихся основными формальными каналами документальной научной коммуникации, гарантами ускорения процессов пространственной диффузии и сохранения документированного знания, активизируются новые средства презентации информации и знаний, увеличивается интенсивность информационного обмена [2-4].

Р. Калленборн, Президент Международной ассоциации университетских научных и технических библиотек (IAIUL), отмечает, что университетские библиотекари оказываются вовлеченными в разработку новых продуктов и услуг в области управления информацией — информационного менеджмента [1].

Показателен в этом отношении опыт научно-технической библиотеки Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна (НТБ ДНУЖТ). Активная деятельность по внедрению и распространению цифровых инициатив научной коммуникации началась с 2009 г. Она предусматривала овладение двумя мощными информационно-технологическими платформами с открытым кодом — DSpace и OJS — для содействия в создании, сборе и сохранении научной документальной информации университета, являющейся его интеллектуальной собственностью, а также ее интеграции в глобальное пространство научных коммуникаций.

Так, НТБ ДНУЖТ на платформе DSpace в 2009 г. был инициирован, создан и ныне поддерживается цифровой архив научных трудов университета — репозиторий «eaDNURT» (Electronic Archive of the Dnipropetrovsk National University of Railway Transport; <http://eadnurt.diit.edu.ua:82/jspui/>). Репозиторий интегрирован в международные и национальные системы открытых цифровых архивов:

– ROAR (Registry of Open Access Repositories, ID: 3288, <http://roar.eprints.org/3288/>);

– OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories, ID2667, <http://www.opendoar.org/find.php?rID=2667&format=full>);

– e-LIS (Eprints in Library and Information Science; <http://eprints.rclis.org/>);

– SSMOUA (Simple Search Metadata in Open Ukraine Archives, <http://oai.org.ua/>).

На сегодняшний день статистика свидетельствует об активной динамике в обращении ученых всего мира к информационным ресурсам репозитория «eaDNURT».

В ходе реализации проекта сотрудники библиотеки овладели не только техническими аспектами и возможностями эксплуатации DSpace, но и методиками, связанными, например, с препубликацией статей, соблюдением эмбарго на открытый доступ к их полным текстам, переводом аннотаций (рефератов) на английский язык, соблюдением авторского права, формированием библиографической культуры университетских периодических изданий, основанной на международных требованиях качества метаданных научной статьи.

Данные обстоятельства, новые требования МОН Украины к качеству научных публикаций ученых и достаточный опыт сетевого взаимодействия, усиленные востребованностью расширения цифровых услуг научной коммуникации университетским сообществом, в 2011 г. мотивировали сотрудников НТБ ДНУЖТ на введение в практику деятельности новой модели услуг «Библиотека как издатель» на платформе OJS (Открытые журнальные системы).

На сегодняшний день библиотекари являются:

- соиздателями, менеджерами, аналитиками двух научных «ДАКовских» журналов: «Антропологічні виміри філософських досліджень» (<http://ampr.diit.edu.ua/>) и «Наука та прогрес транспорту» (<http://stp.diit.edu.ua/>) — с 2011 г.;
- координаторами, кураторами, аналитиками системы сайтов научных периодических изданий ДНУЖТ («E-journals of DNURT»; <http://ejournals.diit.edu.ua/>) на платформе OJS (сейчас — 7 сайтов, в перспективе — 8) — с 2013 г.

Ныне сервисная модель научно-технической библиотеки ДНУЖТ «Библиотека как издатель электронных научных журналов», естественно, еще не приобрела оптимальных форм, в основном по причине неготовности к техническим аспектам работы в online-среде достаточно большого количества авторов, рецензентов, литературных редакторов. Но и в сегодняшнем виде она дает возможность пользователям рассчитывать на получение разнообразной номенклатуры услуг:

- предоставление технической платформы OJS;
- обучение технического персонала университетских научных периодических изданий работе с OJS с учетом постоянного обновления возможностей системы;
- оказание помощи в первоначальной настройке журнала (все сайты на 3-х языках: украинском, русском, английском);
- дизайн сайтов изданий;
- координация движения авторских статей;
- услуги библиографов, переводчиков, специалистов по авторскому праву;
- оцифровку и сохранение цифровых архивов (в случае их наличия);
- продвижение научных статей в международные информационные системы (мировые e-каталоги, полнотекстовые, реферативные и наукометрические БД, поисковые и справочные системы мира);
- реклама журналов;
- регистрация изданий в Ulrichsweb™ Global Serials Directory и получение на них ISSN (print) и ISSN (on-line);
- работы с системой CrossRef, получение и распределение DOI (цифрового идентификатора объекта) между редакциями университетской научной периодики для статей текущих и архивных номеров (с 01.10.2014 г.);
- содействие авторам в получении уникальных идентификаторов в ORCID (Open Researcher and Contributor ID — <http://orcid.org/>, это реестр уникальных идентификаторов

ученых и способ связи исследовательской деятельности с этими идентификаторами).

- предоставление информации об индексах цитирования публикаций в наукометрических БД;
- проведение научно-практических семинаров по преимуществам цифровой публикации, навигации в мировых информационных ресурсах, использовании возможностей наукометрической БД Scopus и др.

Хочется отметить, что и креативные сотрудники библиотеки, и авторы «вошли во вкус», поэтому продолжают инициировать внедрение новых видов услуг в процессе развития библиотечной издательской модели. Например, автоматическую интеграцию журнальных статей из периодических изданий ДНУЖТ (система OJS) в репозитарий «eaDNURT» (система DSpace).

Доказано, что глубокая системная интеграция университетских научных изданий в международные информационные системы (полнотекстовые, реферативные и наукометрические БД; системы репозитариев; библиотечные коллекции влиятельных университетов и национальных библиотек разных стран и др.), позволяет учёному любой страны ознакомиться с результатами исследований зарубежных коллег и связаться с ними для дальнейшего совместного научного творчества, получить информацию о тенденциях научно-технического прогресса, заявить о своих достижениях в мировой науке, дать оценку аналогичному научному творчеству [3].

На 01.07.2014 г. два специализированных научных издания — «Антропологічні виміри філософських досліджень» и «Наука та прогрес транспорту» — зарегистрированы, например, в следующих международных и отечественных базах научной и технической информации:

- регистрационных системах и каталогах — UlrichswebTM Global Serials Directory, OCLC-WorldCat и др.,
- наукометрических системах разного уровня — DOAJ, Google Scholar, eLIBRARY.ru, CiteFactor, DRJI, Index

Copernicus, Global Impact Factor (GIF), Universal Impact Factor (UIF);

– поисковых службах и метакранилищах научной информации — DRIVER, BASE, InnoSpace, ResearchBib, Polish Scholarly Bibliography, Україніка наукова и др.

Международная индексация изданий представлена на web-страницах соответствующих сайтов: <http://ampr.diit.edu.ua/about/editorialPolicies#custom-6> и <http://stp.diit.edu.ua/about/editorialPolicies#custom-2>).

Для повышения уровня цитирования учёных и влияния научных периодических изданий вузов огромное значение имеет размещение научных трудов в библиотечных коллекциях влиятельных университетов и национальных библиотеках разных стран.

Например, ДНУЖТ своими изданиями на сегодняшний день представлен в цифровых библиотечных коллекциях: University of Cambridge (Великобритания), University of Windsor (Канада), UNIVERSIA (Испания), The Grove Online Library (Великобритания), California Staty University (США), Monash University (Австралия), Erasmus Universiteit Rotterdam (Германия), University Georgia (США), Charles University in Prague (Чехия), Education for Scotland (Шотландия), State Library of New South Wales (Австралия), University of Sainte-Anne (Канада), Syracuse University (США), Search Texas A & M University-San Antonio Library (США), Simpson University (США), Leiden University (Германия), University of Groningen (Нидерланды), University of Hong Kong (Китай), National library of Australian (Австралия), University of Windsor (Канада), University of Oxford (Великобритания), BABORD (ассоциация университетов Франции), Stockholm University (Швеция) и др. (рис. 1).

Проверить данную информацию можно, посетив web-страницы сайтов научной периодики: «Антропологічні виміри філософських досліджень» — <http://ampr.diit.edu.ua/about/editorialPolicies#custom-6> и «Наука та прогрес транспорту» — <http://stp.diit.edu.ua/about/editorialPolicies#custom-2>).

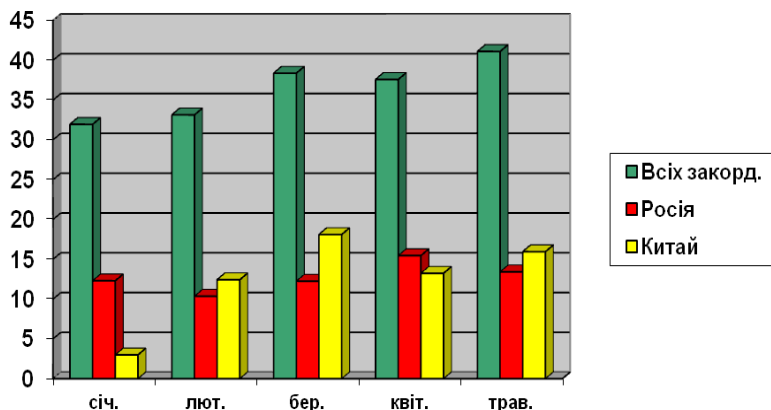
**Рис. 1. Журнал «Наука та прогрес транспорту»
в университетских библиотеках мира**

Таким образом, продвижение библиотекой ДНУЖТ отдельных научных публикаций своих ученых и периодических изданий в целом в международное научно-информационное пространство, активная поддержка инициатив Open Access обеспечивают неограниченный доступ к ним исследователей всего мира, повышая тем самым их «видимость» и научное влияние.

Так, например, анализ обращений к главному журналу ДНУЖТ «Наука та прогрес транспорту» показывает, что на протяжении января-мая 2014 г. сайт посетили 3303 пользователя, которых заинтересовали 5021 статья. При этом процент обращений зарубежных читателей среди общего количества обращений составляет более 30%. Это ученые из России, США, Японии, Южной Кореи, Индии, Казахстана, Великобритании, Нидерландов, Литвы, Бразилии, Венесуэлы, Болгарии, Белоруссии, Австралии, Швеции, Китая др. Наибольшее количество посещений зарегистрировано из России и Китая (рис. 2).

Деятельность Library Publishing в библиотеке ДНУЖТ актуализировала и сделала возможным реализацию ею в

кратчайшие сроки еще одного инновационного проекта — интерактивной базы данных «Публикационный профиль университетской науки».

Рис. 2. Диаграмма обращений зарубежных читателей к сайту научного журнала «Наука та прогресс транспорту»

В условиях виртуализации общества и стремительного развития глобальной е-науки для Украины является необходимым формирование каждым вузом собственного публикационного профиля в сети науки. С точки зрения авторов, создание в библиотеке интерактивной базы данных «Публикационный профиль университетской науки» должно предусматривать:

а) максимально полное собрание и упорядочение информации о публикационной активности своих авторов (библиографическое описание статей из научных журналов, монографий, диссертаций, авторефератов диссертаций, докладов конференций) и их научной метрики;

б) интеграцию базы данных «Публикационный профиль университетской науки» и институционального репозитария вуза;

в) реализацию действий по корректному отображению профилей авторов, научных групп и вузов в целом во

внешних наукометрических или реферативных БД разного уровня (национальных, тематических, универсальных).

В нашем исследовании мы бы хотели отметить очень важный аспект, который, как правило, сопровождает внедрение новой электронной научно-издательской модели в библиотеках всего мира — негативное отношение к проекту (в фазе его запуска) традиционных издательств, резкое непринятие ими библиотек в качестве ключевых субъектов научно-издательской деятельности университетов. Как правило, проблемы в сотрудничестве возникают по причине тяготения издательств к традиционным платным (подписным) моделям доступа к результатам научных исследований; в то же время университетские библиотеки в большинстве случаев отстаивают идеи открытого доступа [5, С. 13].

Но практика доказывает, что возникающий на начальном этапе реализации библиотечной электронной научно-издательской модели (Library Publishing) конфликт интересов «библиотека — издательство» решается четким распределением обязанностей, партнерской этикой, корпоративной университетской солидарностью и переосмыслением миссии — обеспечить полный спектр библиотечно-информационных и научно-издательских продуктов и услуг для представительства университетской науки в интегрированном мировом научно-информационном пространстве.

Для украинских сайтов научных периодических изданий, функционирующих на платформе OJS, рекомендуем подключиться к новому общегосударственному portalу «Научная периодика Украины» (<http://journals.urau.ua/>), который поддерживается и курируется УРАНОм (Ассоциацией пользователей научно-образовательной телекоммуникационной сети университетов Украины). Новый портал, интегрируя локальные внедрения OJS в общегосударственную платформу с расширенным поисковым и наукометрическим инструментарием, консолидирует на национальном уровне научно-информационный ресурс,

оказывает технологическую поддержку издателям научной периодики, а также положил начало Украинскому индексу научного цитирования и т. д.

Выводы. Система научных коммуникаций является составной частью более общей системы социальных коммуникаций и рассматривается учёными как информационное пространство, где формируются и распространяются научные знания. В сегодняшнем мире ученые всех направлений науки постепенно переходят на общение в виртуальных средах, поддерживающих электронные исследования, электронные публикации и любые — формальные и неформальные — формы научной коммуникации. В этих условиях университетские библиотеки взяли на себя ответственность за: распространение результатов научно-исследовательской деятельности ученых и обеспечение к ним устойчивого доступа, создание интегрированных информационных сред в соответствии с профилями деятельности университетской науки, популяризацию достижений науки в обществе и др.

Данные обстоятельства, основанные на возможностях цифровых технологий, трансформировали миссию университетской библиотеки: в более общем виде она перешла от управления научными продуктами до управления научными процессами.

На основе анализа литературных источников об опыте университетских библиотек Северной Америки в реализации модели «Библиотека как издатель» и непосредственного участия в аналогичном проекте, внедренном в практику деятельности научно-технической библиотеки Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна, авторы делают выводы:

1. Университетские библиотеки мира, являющиеся инициаторами внедрения и распространения цифровых инициатив научной коммуникации в своих организациях, благодаря проведению последовательной инновационной политики (в первую очередь, технологической и кадро-

вой) сегодня закрепились в качестве ключевых субъектов научно-издательской деятельности.

2. Реализация новой цифровой модели «Библиотека как издатель» (Library Publishing), позволяет решить одновременно множество задач:

- ускоряет процессы научной публикации в частности и научной коммуникации вообще;
- содействует интеграции научных публикаций в глобальное информационное пространство и улучшению представительства в нем отечественной науки;
- предотвращает «рассеивание» документальных научно-информационных ресурсов каждого вуза, содействует их консолидации;
- повышает значимость научных изданий страны и авторитет ее науки в целом;
- содействует позитивной динамике отдельного вуза в системах рейтингового оценивания (национальных и международных);
- формирует библиографическую культуру периодического издания, связанную с международными требованиями качества метаданных научной статьи;
- укрепляет роль университетских библиотек в формировании новой информационно-технологической инфраструктуре науки;
- становится «точкой роста» библиотек и дает новый импульс для их многовекторной творческой, креативной деятельности и т. д.

3. В Украине активно развивается новый общегосударственный портал «Научная периодика Украины» (<http://journals.urau.ua/>), который поддерживается и курируется УРАНОм (Ассоциацией пользователей научно-образовательной телекоммуникационной сети университетов Украины). Портал, интегрируя локальные внедрения OJS в общегосударственную платформу с расширенным поисковым и наукометрическим инструментарием, консолидирует на национальном уровне научно-информационный ресурс, оказывает технологическую поддержку издателям научной периодики.

4. Отечественные библиотечные издательские сервисы представлены в очень небольшом количестве вузов (ДНУЖТ, Киевская и Харьковская политехники, НАУ, ОНУ и др.). Но для научного сообщества вузов-«счастливиц» уже не существует вопроса «Быть издательским сервисам в библиотеках или не быть?!». Данные сервисы являются одними из самых востребованных учеными. Вопрос лишь в том: «А будет ли расширяться номенклатура библиотечно-издательских сервисов?»

5. Необходимым является создание в Украине научно-методического центра содействия в развитии инновационных библиотечных научно-издательских услуг, который бы инициировал и поощрял сотрудничество, обмен знаниями и развитие общей практики для библиотек-издателей на разных информационно-технологических платформах.

Список использованных источников и литературы

---

1. Калленборн Р. Приветственная речь участника международной конференции «Библиотека высшей школы на новом этапе развития социальных коммуникаций» / Р. Калленборн // Библиотека высшей школы на новом этапе развития социальных коммуникаций : матер. междунар. науч.-практ. конф., Днепропетровск, 24-25 окт. 2013 г. — Днепропетровск : ДНУЖТ, 2013. — С. 8. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://eadnurt.diit.edu.ua:82/jspui/handle/123456789/1802>. — Проверено 01.07.2014.

2. Колесникова Т. О. Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету як чинник глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії // Вісн. Кн. палати. — 2012. — № 11. — С. 21–22; 2013. — № 1. — С. 19–23. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://eadnurt.diit.edu.ua:82/jspui/handle/123456789/1714>. — Проверено 01.07.2014.

3. Колесникова Т. А. Интеграция украинской отраслевой научной периодики в мировое научно-информационное пространство: проблемы и решения / Т. А. Колесникова // Наука та прогрес транспорту. Вісн. Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. — 2013. — № 6. — С. 7–22. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://eadnurt.diit.edu.ua:82/jspui/handle/123456789/2066>. — Проверено 01.07.2014.

4. Колесникова Т. А. Коммуникационные модели деятельности библиотек высшей школы / Т. А. Колесникова // Библиотековедение. — 2014. — № 1. — С. 114–122.

5. Соловяненко Д. Академічні бібліотеки в новому соціотехнічному вимірі: Ч. 1. Академічна бібліотека як видавець / Денис Соловяненко // Бібл. вісник. — 2010. — № 4. — С. 3-14.

6. Brown L. University Publishing in a Digital Age: Ithaka Report / L. Brown, R. Griffiths, M. Rascoff. — New York : Ithaka, 2007. — 67 p.

7. Devakos R. Synergies: building national infrastructure for Canadian scholarly publishing / R. Devakos, K. Turko // ARL Bi-Monthly. — 2007. — 252/253. — 16 p. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.arl.org/storage/documents/publications/arl-br-252-253.pdf>. — Проверено 01.07.2014.

8. Hahn K. L. Research Library Publishing Services: New Options for University Publishing / Karla L. Hahn. — Washington : ARL, 2008. — 64 p.

9. Library Publishing Services: Strategies for Success: Final Research Report / James L. Mullins, Catherine Murray-Rust, Joyce L. Ogburn, Raym Crow, October Ivins, Allyson Mower, Daureen Nesdill, Mark Newton, Julie Speer, and Charles Watkinson. — Washington, DC : SPARC, 2012. — Режим доступа: <http://wp.sparc.arl.org/lps>. — Проверено 01.07.2014.

10. Lippincott Sarah K. Library Publishing Directory». — Library Publishing Coalition. Retrieved 23 October, 2013. — 228 p.

11. Lougee W. P. Diffuse Libraries: Emergent Roles for the Research Library in the Digital Age / Wendy Pradt Lougee. — Washington : CLIR, 2002. — 28 p.

12. Pyati A. K. A Critical Theory of Open Access: Libraries and Electronic Publishing / A. K. Pyati // First Monday. — 2007. — Vol. 12. — No. 10. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://firstmonday.org/article/view/1970/1845>. — Проверено 01.07.2014.

13. Standards for Libraries in Higher Education: Approved by the Board of Directors, ACRL. October 2011 [Virtual Resource] / Association of College and Research Libraries. — Access Mode: <http://www.ala.org/acrl/standards/standardlibraries>. — Проверено 01.07.2014.

14. The Balance Point Libraries as Journal Publishers / Anali Maughan Perry, Carol Ann Borchert, Timothy S. Deliyannides, Andrea Kosavic and Rebecca Kennison // Serials Review. — 37 (2011). — P. 196-204.

15. Turtle E. C. Scholarly communication: Science Librarians as Advocates for Change / E. C. Turtle, M. R. Courtois. — 2008. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.istl.org/07-summer/article2.html>. — Проверено 01.07.2014.

16. Wittenberg K. The Role of the Library in 21st-Century Scholarly Publishing / K. Wittenberg // No Brief Candle: Reconceiving Research Libraries for the 21st Century: Papers from a Meeting Convened by CLIR (Washington, D. C., 27 February 2008). — 2008. — P. 35-41.

17. 2012 Top Ten Trends in Academic Libraries : A Review of the Trends and Issues Affecting Academic Libraries in Higher Education // College & Research Libraries News. — 2012. — Vol. 73. — № 6. — P. 311-320.

УДК 37.091.212.5(083.89)

Н. І. Білик

канд. педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогічної майстерності
Полтавського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти імені М. В. Остроградського

«ІМІДЖ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА» ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПАРТНЕР ШКІЛ НОВАТОРСТВА КЕРІВНИХ, НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНИХ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Представлений журнал «Імідж сучасного педагога» як інформаційний партнер шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників, розкрита стратегія їхньої інформаційної взаємодії та підкреслена важливість особливостей інформації (цінності, достовірності, актуальності).

Ключові слова: інформація, інформаційний партнер, школа новаторства.

Актуальність проблеми. Освітнянська преса — це не тільки засіб керування, а й засіб науково-методичного забезпечення, засіб підтримки громадської думки в цілому, підготовки її до тих змін, які потрібно ще зробити в державі. Тому педагогічні журнали інститутів післядипломної педагогічної освіти України, що розпочали свою діяльність з 1993 року, стали важливим засобом формування суспільно-педагогічної свідомості, служили трибуною для пропаганди прогресивних педагогічних ідей, знайомили вчительство з різними інноваційними розробками в галузі дидактики тощо.

Одним із них був обласний науково-практичний освітньо-популярний журнал «Імідж сучасного педагога» (ІСП) — перший іміджевий освітянський журнал, який вийшов у світ 1 червня 1999 року і був присвячений 1100-й річниці з дня заснування м. Полтави. Головна ціль журналу ІСП співзвуч-

на зі словами Л. Фейєрбаха, що «людина лише там чогось досягає, де сама вона вірить у свої сили».

Очікувані результати журналу: широке інформування освітянської громадськості про здобутки науки і передового педагогічного досвіду; дослідження, методичні розробки, моделі уроків, різноманітні позакласні та позашкільні заходи; інформація про надбання вітчизняної та світової педагогічної науки та практики; нові підходи до теорії навчання та виховання; допомога керівникам шкіл, методичних об'єднань, творчих груп, координаторам шкіл новаторства тощо з проблем управління, підвищення ефективності роботи; вирішення активного використання і розвитку багатого фонду напрацьованих наукою і практикою новаторських ідей, технологій тощо.

Отже, журнал «Імідж сучасного педагога» є інформаційною трибуною інноваційного педагогічного досвіду освітян України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання інноваційної діяльності у галузі освіти висвітлювали наступні науковці: З. Абасов, К. Баханов, Л. Буркова, Л. Ващенко, Л. Даниленко І. Дичківська, І. Зязюн, О. Козлова, В. Кремень, Н. Кузьміна, В. Олійник, А. Підласий, І. Підласий, С. Сисоева та ін.

Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. [3] розглядає інноваційну діяльність і необхідні заходи щодо її розвитку з позицій наступних основних пріоритетів:

- адаптація інноваційної системи України до умов глобалізації та підвищення її конкурентоспроможності;
- переорієнтація системи продукування інновацій на ринковий попит і споживача;
- створення привабливих умов для творців інновацій, стимулювання інноваційної активності підприємництва;
- системний підхід в управлінні інноваційним розвитком, інформатизація суспільства.

Мета статті — охарактеризувати позицію фахового журналу як інформаційного партнера шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників, показати його інформаційну, професійну й особистісну підтримку кожного українського педагога як учителя, лідера та просто людини, яка небайдужа до розвитку через публікації свого інноваційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Явища реального світу і процеси, що відбуваються у суспільстві, об'єктивно відображаються за допомогою інформації. Змістом права на інформацію є можливість кожного вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб.

Основу правового регулювання права на інформацію в Україні складає Конституція України. Конституційні гарантії права на інформацію закріплені у ст. 32, 34, 40 та 50.

Інформація — абстрактне поняття, що має різні значення залежно від контексту. Походить від латинського слова «*informatio*», яке має декілька значень: роз'яснення; виклад фактів, подій; витлумачення; представлення, поняття; ознайомлення, просвіта [1].

В англійській мові слово «*information*» уперше з'явилося у 1387 р. Сучасного написання це слово набуло у XVI ст. У східнослов'янські мови воно прийшло з Польщі у XVII ст. Із середини XX ст. «інформація» стала загальнонауковим поняттям, але й досі у науковій сфері воно залишається вкрай дискусійним. Загальноприйнятого визначення інформації не існує, й воно використовується головним чином на інтуїтивному рівні.

Подібно речовині та енергії, інформацію можна створити, обробляти, зберігати, передавати, використовувати. У залежності від галузі використання термін «інформація» одержав безліч визначень, зокрема:

– комунікація та зв'язок, у процесі якого усувається невизначеність (інформаційна ентропія) (теорія зв'язку, американський учений Клод Шеннон);

- результат інтелектуальної (аналітико-синтетичної чи евристичної) діяльності певної людини щодо подання відомостей, повідомлень, сигналів, кодів, образів тощо [6];
- документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі (Закон України «Про інформацію» [5]).

Отже, інформація — це комунікація та зв'язок, результат інтелектуальної діяльності людини, відомості про події та явища тощо.

Найважливішими, з практичної точки зору, особливостями інформації є:

- цінність — визначається корисністю та здатністю її забезпечити суб'єкта необхідними умовами для досягнення поставленої ним мети;
- достовірність — здатність інформації об'єктивно відображати процеси та явища, що відбуваються в навколишньому світі. Як правило достовірною вважається насамперед інформація, яка несе у собі безпомилкові та істинні дані. Під безпомилковістю треба розуміти дані, що не мають прихованих або випадкових помилок. Випадкові помилки в даних обумовлені, як правило, неумисними спотвореннями змісту людиною чи збоями технічних засобів при переробленні їх в інформаційній системі, тоді як під істинними помилками треба розуміти дані, зміст яких неможливо оскаржити або заперечити;
- актуальність — здатність інформації відповідати вимогам сьогодення (поточного часу або певного часового періоду).

Спираючись на ці особливості, функціонує Всеукраїнський науково-практичний освітньо-популярний журнал «Імідж сучасного педагога» — фахове видання з педагогічних наук (Постанови ВАК України №1-02/5 від 10 травня 2000 року; №1-05/3 від 30 березня 2011 року).

За час свого існування ІСП уже завоював авторитет і довіру читачів, він здійснює такі види діяльності: освітню

(включає навчальну, виховну, науково-методичну, методичну діяльність); педагогічну (підвищення рівня педагогічної майстерності освітян); педагогічно-публіцистичну (публікації різного психолого-педагогічного спрямування); науково-педагогічну (публікації наукових статей); соціально-педагогічну (конкурси, проекти тощо); просвітницьку (підтримка та допомога молодим науковцям, вчителям, учням і ін.); видавничу (друкування матеріалів про теоретичні та практичні здобутки в галузі педагогічної науки як в Україні, так і в інших країнах світу); інноваційну (введення новітніх підходів до видання педагогічного журналу).

Імідж — своєрідний людський інструментарій, що допомагає вибудовувати стосунки з тими, хто тебе оточує. Отже, журнал «Імідж сучасного педагога» визначається й іміджем педагогів, які в ньому друкуються. Так, за 1999-2013 рр. було видано 139 номерів журналу, що становить 1086,9 ум.-друк. арк., в яких представлені публікації 3286 авторів (рис. 1):

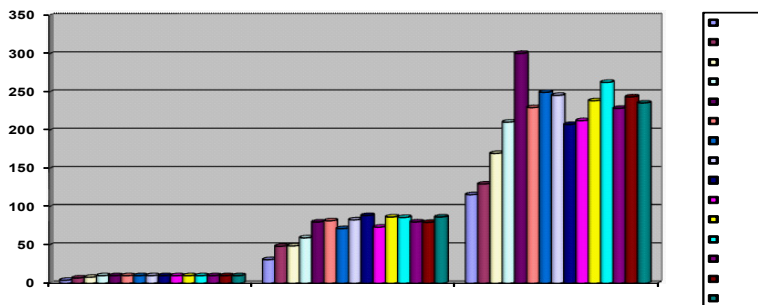

Рис. 1. Кількісні та якісні показники журналу ІСП за 1999—2013 рр.

Серед дописувачів ІСП знаходимо публікації знаних докторів педагогічних наук І. Зязюна, Л. Даниленко, М. Гриньової, Л. Зеленської, В. Ільченко, Я. Кодлюка, Н. Ку-

дикіної, Л. Лукьянкової, В. Олійника, В. Рашковської, О. Савченко, А. Самодрина, В. Семиченко, Л. Сергеевої, А. Степанюк, В. Стрельнікова, Г. Тарасенко, І. Трубавіної, В. Тюріної, Л. Хомич, Є. Хрикова, Є. Чернишової, Н. Шиян, В. Шпак та ін.

Саме завдяки журналу відбувається поширення інформації, тобто доведення її до відома педагогічним працівникам освіти України. Під поширенням інформації розуміємо: опублікування її у пресі, передання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів масової інформації; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах.

У редколегії ІСП завжди викликають особливий інтерес статті, що присвячені проблемам іміджу педагога, серед яких: «Формування іміджу навчального закладу як інноваційна діяльність ліцею» (Н. Кнопп); «Імідж педагога ліцею» (Е. Громова); «Іміджеві та самоактуалізуючі характеристики професійної діяльності педагога» (С. Архипова, І. Ніколаеску); «Методичні засади розроблення власного іміджу як важливої складової формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики» (Є. Іванова); «Імідж педагога — вимога часу» (Н. Нагорна, А. Стиріна); «Візуальний імідж педагога як засіб самопрезентації» (Т. Довга); «Імідж як складова професійної компетентності лідера в освіті» (І. Бойко); «Мовний імідж сучасного фахівця» (Т. Ісаєнко) тощо.

Завдяки аналізу розвитку інноваційного потенціалу педагогічних працівників ІППО України через публікації у журналі «Імідж сучасного педагога» за 1999—2013 рр. було виявлено, що найбільше публікацій у Полтавському ІППО (188), ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України + ЦІППО АПН України (112), КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» (79), Сумському (30), Кіровоградському (29) та Дніпропетровському (28), Житомирському — 11, в інших ІППО — від 1 до 10.

Завдяки актуальній інформації педагогічної науки, виваженій позиції редколегії журнал «Імідж сучасного пе-

дагога» об'єднав освітян України, близького й далекого зарубіжжя. Серед 97 публікацій зарубіжних авторів з Росії — 41, Білорусії — 24, Польщі — 8, Німеччини — 5, США — 4, Угорщини — 3, Австралійського Союзу, Вірменії, Бельгії — по 2, Італії, Ізраїлю, Молдови, Чехії, Словенії, Швеції — по 1. Зокрема, це публікації таких зарубіжних докторів педагогічних наук: О. Левіна, Б. Мухацької (Польща), Е. Лоуренські (Угорщина), Л. Посцан (Молдова), Л. Гриценко, А. Фролова (Росія) та ін.

Напряма «Інноваційні технології в освіті як чинник підвищення кваліфікації вчителів» у журналі представлений такими спецвипусками: № 7—8, 2007 — «Лідерство в освіті»; № 7—8, 2008 — «Проектування освітніх систем»; № 5, 2010 «Управління інноваційними процесами»; № 5, 2011 — «ІКТ-компетентність педагога»; № 5, 2013 — «Іншомовна комунікація у контексті сучасної освіти»; № 8—9, 2013 — «Новаторський рух у післядипломній педагогічній освіті України» тощо.

Лише за 2010-2013 рр. представлений педагогічний досвід ЗОШ, ДНЗ, ВНЗ I—IV рівнів акредитації області педагогічними працівниками Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського у 25 публікаціях.

Наприклад, за 15 років було видано 27 тематичних спецвипусків журналу «Імідж сучасного педагога» спільно з педагогічними працівниками кафедр ВНЗ України (Полтавським національним педагогічним університетом імені В. Г. Короленка, Полтавським національним технічним університетом імені Юрія Кондратюка, ДВНЗ «Університет менеджмент освіти» НАПН України, КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» та «Херсонська академія неперервної освіти», Педагогічним інститутом Київського університету імені Бориса Грінченка, а також з Кіровоградським, Сумським обласними інститутами післядипломної педагогічної освіти тощо) [2].

«Імідж сучасного педагога» пропонує комплекс заходів — підготовку інформаційно-аналітичних матеріа-

лів, організацію конференцій, семінарів, «круглих столів», мета яких — конструктивне обговорення актуальних питань, вироблення спільних пропозицій, представлення їх у найвищі органи державних структур для прийняття необхідних рішень для розвитку галузі, а також розширення партнерських контактів і налагодження взаємовигідного співробітництва.

Редколегія журналу підтримує учасників різноманітних заходів, зокрема, міжнародних науково-практичних конференцій: «Підготовка вчителя-інноватора в регіональній системі підвищення кваліфікації» (2010, Суми); «Актуальні тенденції освіти дорослих у сучасному вимірі» (2010, Полтава); «Образование взрослых: история, современность, перспективы развития» (Минск, 2011); «Самоосвіта та розвиток емоційного інтелекту як фактор удосконалення педагогічної майстерності вчителя» (Миргород, 2012) тощо; Всеукраїнських Червневих методичних студій «Інноваційні підходи до організації науково-методичної роботи з педагогічними працівниками в новому навчальному році» (Рівне, 2012—2013); Всеукраїнського круглого столу «Проектування процесу навчання педагогічних працівників з андрагогічних позицій Регіональної школи новаторства» (Полтава, 2013) тощо.

Популярність журналу залежить від цитування та посилення на розміщені в ньому матеріали різних авторів, від чого, безумовно, зростає імідж видання.

Наприклад, база даних Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (дані 2013 р.) засвідчує такі дані про використання матеріалів журналу «Імідж сучасного педагога»: віртуальна бібліографічна довідка — 4; тематичний Інтернет-навігатор — 134; наукова електронна бібліотека — 5; автореферати дисертацій — 100; реферативна база даних — 2;

Також журнал є інформаційним партнером Полтавської регіональної школи новаторства (РШН) керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників, значна частина цього проекту присвячена саме стратегії інформаційної взаємодії.

З метою реалізації положень Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, відповідно до листів ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України від 26.06.2012 року № 01-02/392 «Про рекомендації щодо участі у заходах науково-методичного супроводу професійного розвитку керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у межах діяльності Консорціуму закладів післядипломної освіти в 2012/2013 навчальному році»; «Про надання інформації щодо створення Регіональних, Зональних шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників» від 21.05.2013 року № 01-02/259; наказу ДОН Полтавської облдержадміністрації від 26.11.2012 року № 37) було створено Полтавську регіональну школу новаторства та розроблено її Положення.

Поява РШН — це вияв необхідності сучасного ефективного науково-методичного супроводу системи післядипломної педагогічної освіти відповідно до вирішення завдань розвитку й забезпечення стратегічних і тактичних дій щодо постійного вдосконалення фахової майстерності освітян Полтавської області.

Оперуючи поняттям «інформаційний партнер», розуміємо його змістовність. Тобто, чим глибше взаємодія з різними школами новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників (зонального, регіонального, міжрегіонального, всеукраїнського рівнів), тим більше поширюються різноманітні шляхи для поглиблення партнерства та підвищення ефективності спільної діяльності.

Регіональна школа новаторства тісно співпрацює із 11 зональними школами новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників, що створені на базі рай- (міськ-) методкабінетів визначених управлінь освіти виконавчого комітету та відділів освіти міської ради та райдержадміністрацій Полтавської області.

У школі новаторства концентруються відповіді на найскладніше питання: Як стати педагогом-новатором? Вона

формує особливий погляд педагога на світ, його тлумачення крізь призму національних цінностей і національних цілей, розвиває його готовність до інноваційної діяльності.

Інформацію у формі повідомлень, відомостей не можна віднести ні до матерії, ні до свідомості. Вона властива як живій, так і неживій природі. Якісна різноманітність об'єктивного світу зумовлює якісну багатозначність інформації. На відміну від неживої природи, яка може бути тільки джерелом інформації, жива природа, крім того, сприймає і переробляє її. Людина, як істота соціальна, одержує, збирає, зберігає, свідомо переробляє і використовує інформацію у своїй цілеспрямованій діяльності. На практиці всі технологічні, організаційні, економічні і соціальні процеси породжуються, супроводжуються і спрямовуються інформаційними процесами, які відображають різні взаємовідносини між об'єктами живого світу і становлять суть та форми зв'язку між освітніми системами.

Інтернет відкрив безмежні й нові можливості для спілкування. Безпосередньо Інтернет стирає всі межі й забезпечує поширення інформації для майже необмеженого кола людей. Дає можливість людям у будь-якій точці планети без певних зусиль включитися в обговорення насущних проблем. Двигуном Інтернету є все населення Землі, і це дає можливість йому розвивається своїми силами. Інтернет — одне з найзначніших і яскравіших демократичних досягнень технологічного процесу. З появою Інтернету інформація, і право на правду і свободу слова стає потенційним надбанням і можливістю більшої частини мешканців планети, за допомогою Інтернету люди можуть об'єднуватися і взаємодіяти незалежно від тимчасових, відстані, державних та інших кордонів.

Проектування бази даних в Інтернеті базується на принципах: системності; сумісності; актуальності інформаційних потреб користувачів; адекватності відображення стану предметної галузі; єдності джерела інформації; уніфікації лінгвістичного забезпечення; уніфікації технології; інтеграції в інформаційному масиві документів предмет-

ної галузі достовірності й своєчасної актуалізації інформаційних масивів.

Спираючись на вищезазначені принципи, нами створено сайт Полтавської регіональної школи новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників, який по своїй суті є аналогом популярних сервісів публікування документів, відеоматеріалів, презентацій тощо з досвіду шкіл новаторства [4].

Розроблення сайту розпочалось у 2013 році. Були вирішені різні цікаві (і не дуже) завдання, що пов'язані з коректною конвертацією та відображенням різних матеріалів.

Сайт складається з чотирьох основних розділів («Головна», «Зональні школи новаторства», «Методичний навігатор», «Бібліотечка педагога-новатора») та шести допоміжних («Новини», «Контакти», «Гостьова книга», «Стіна обміну думками», «Карта сайту», «Оголошення»).

Наприклад, підтвердженням вищезазначеного є розділ «Бібліотечка педагога-новатора», який має три підрозділи інформаційного характеру:

- «*Бібліотечка ВШН*» (містить у повному обсязі матеріали I і II Всеукраїнських Інтернет-конференцій, що проводяться у рамках Всеукраїнської школи новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників);
- «*Бібліотечка РШН*» (за 2012-2014 рр. опубліковано статей — 18, Інтернет-матеріалів — 3, що висвітлюють інформацію про діяльність Полтавської РШН).
- «*Інформаційний партнер*» — Всеукраїнський науково-практичний освітньо-популярний журнал «Імідж сучасного педагога». Тут розміщена інформація про досягнення педагогічного видання.

Інформація, яку отримують педагоги від партнерів, як мінімум дозволяє точніше планувати свою діяльність, обґрунтованіше діяти на опереження (та планувати ці дії з більшою деталізацією).

Висновок. Інформаційна взаємодія учасників шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогіч-

них працівників включає педагогічні взаємовідносини, особистісно значиме відображення один одного, яке виявляє внутрішній стан і власну педагогічну взаємодію, веде до розвитку пізнавальної діяльності, формування й удосконалення соціально значимих якостей.

Реалізація новаторських пошуків має слугувати фундаментом стратегічних дій регіональних і зональних шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників України на основі мережевої інформаційної взаємодії з Всеукраїнським науково-практичним освітньо-популярним журналом «Імідж сучасного педагога». Ефективність діяльності цих співтовариств дасть можливість вийти на новий якісний рівень у системі післядипломної педагогічної освіти.

Н. И. Билык. «Імідж сучасного педагога» как информационный партнёр школ новаторства руководящих, научно-педагогических и педагогических работников

Резюме

Представлен журнал «Імідж сучасного педагога» как информационный партнёр школ новаторства руководящих, научно-педагогических и педагогических работников, раскрыта стратегия их информационного взаимодействия и подчеркнута важность особенностей информации (ценности, достоверности, актуальности).

Ключевые слова: информация, информационный партнёр, школа новаторства.

N. I. Bilyk. «The Image of the Modern Teacher» as a media partner of schools of innovations of leading, scientific, pedagogical, and teaching staff

Summary

The represented magazine «The Image of the Modern Teacher» as a media partner of schools of innovations of leading, scientific, pedagogical, and teaching staff; the strategy of their information interaction is disclosed and the importance of the information specificity (values, authenticity, relevance) is highlighted.

Key words: information, media partner, school of innovations.

Список використаних джерел та літератури

---

1. Вікіпедія — вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Інформація>
2. Діяльність періодичних видань ПОІППО з розвитку освітнього простору області у 2010—2012 рр. Аналітичні матеріали для вченої ради ПОІППО / Білик Н. І., Кіптілий І. О., Королук С. В., Пашко Л. Ф. / за ред. С. Ф.Клепка (е-книга) — Полтава : ПОІППО, 2013. — 52 с. — Режим доступу: http://poippo.pl.ua/images/FILES/nml/drukov_produk_POIPPOPDF/Periodychni_vydannya_POIPPO-24-05-2013%28poippo.pl.ua%29.pdf
3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010—2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (проект) [Інтернет-ресурс]. — Режим доступу : www.pir.dp.ua/uploads/StrategizInnovRazvitiyaUkr
4. Полтавська регіональна школа новаторства [Інтернет-ресурс]. — Режим доступу: <https://sites.google.com/site/novpoltava>
5. Про інформацію: Верховна Рада України; Закон від 02.10.1992 № 2657-XII
6. Цимбалюк В. С. Інформаційне право (основи теорії і практики) / В. С. Цимбалюк. — К. : Освіта України, 2010. — 388 с.

А. Ф. Коваленко

канд. філол. наук, доцент кафедри журналістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ОСОБЛИВОСТІ ДРУКОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ ОДЕСЬКОГО САМВИДАВУ 60-80 РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячується дослідженню особливостей друкованої продукції самвидаву в м. Одеса. Аналіз видань (журналів, брошур, листівок, оригінальних друкованих текстів тощо), їхній зміст та художньо-технічне оформлення здійснено відповідно до чинного стандарту ДСТУ 3017-95.

Актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, загальними соціально-політичними процесами українського сьогодення, з іншого — активним вивченням спадщини та діяльності шістдесятників, дисидентів і такого суспільного явища як самвидав вченими-істориками, політологами, соціологами, культурологами, філологами, журналістами тощо, серед яких Л. Алексєєва, Олесь Обертас, О. Спанатій, Ю. Зайцев, Л. Ковальчук та ін.

Предмет дослідження — специфіка друкованої продукції одеського самвидаву 60-80-х рр. ХХ ст.

Об'єкт — друкована продукція, вироблена або поширювана дисидентами на теренах Одеси в зазначений період.

Історичний поступ українського народу яскраво виражений рухом боротьби українців, продемонстрованим так званім Рухом Опору ХХ ст., яскравим етапом якого є дисидентство. Його активними учасниками поряд з мешканцями міст Києва, Львова, Харкова стали й одесити. До їх когорти дослідники відносять як свідомих інтелігентів-одеситів, що не входили в будь-яку організацію, як-то Олекса Різників, Володимир Барсуківський, Ганна Михайленко, Леонід Притика, Василь Берладяну-Берладник, Святослав Карванський та інші аж до учасників членів-засновників Української громадської групи сприяння виконання Гельсінських угод (1976 р.) — Ніни Строкатої; групи націоналістів, що виникла в Одесі наприкінці 1950-х рр. на чолі з

Володимиром Юрківом, Ігорем Кічаком; підпільної організації «Демократичний союз соціалістів» на чолі з директором школи робітничої молоді Миколою Драгошем та ін.

Наслідком їх діяльності, крім безпрецедентних актів протесту, як, наприклад, заворушення у 1960-му році проти радянської міліції, читання забороненої літератури, матеріальної і моральної допомоги однодумцям, був самвидав.

У цій розвідці використовуємо поняття «самвидав» у декількох тлумаченнях:

1. Незалежний стихійний інститут поширення друкованої (письмової, аудіо-) інформації, у якому остання передається особисто від людини до людини, що розвинувся і набув популярності в СРСР у 60-80-х роках ХХ століття в умовах жорстокої цензури і тоталітаризму (Спанатій Олександр); Олесь Обертас як багато російських дослідників твердить, що це вияв культурницького руху [6];

2. Сукупність друкованих текстів, що нелегально тиражувалися і поширювалися населенням у 1960-1980-х рр. у СРСР і досягали значних накладів. В такому разі перші самвидавні тексти в Україні — літописи та апокрифи Ф. Печерського, Д. Заточника та ін. [9].

В Одесі найактивніше з-поміж чотирьох виявився другий та третій етапи розвитку самвидаву: зокрема, 1964-1965 рр. — поширення анонімних статей «З приводу процесу над Погружальським», клопотань щодо русифікації, національних питань «Про сучасне і майбутнє українського народу», «Уроки історії», «Націоналіст»; третій етап — 1966-1975 рр. — поширення документів, пов'язаних із судовими вироками (записи з суду, вироки, промови тощо). Періодичний самвидавний журнал «Український вісник» (1970), твори В. Мороза тощо.

Архіви СБУ, судові процеси над одеситами-дисидентами свідчать про їхню активну діяльність у процесі поширення і виготовлення самвидавної продукції, вилученої під час арештів або навіть під час перебування на засланні. Наприклад, Павло Отченашенко арештований за антирадянські листівки, Володимир Юрків та Ігор Кічак — за

статті з розвінчання антинародної суті пануючого режиму, які спромоглися, за свідченням історика Ю. Зайцева [3], у воркутинських таборах видавати «Бюлетень українського політв'язня». Ганна Михайленко арештована за документи та інформативні документи (матеріали) для московської «Хроніки текучих подій» і радіо «Свобода». У Леоніда Тимчука вилучено ряд фотоплівок із забороненими творами Солженіцина, у Олексі Різнікова — летючки, у багатьох інших — рукописні тексти.

У справі арештованої Ніни Строкатої, відкритої 1972 року, зазначено, що під час обшуку в неї вилучено вірш «Спадкоємцям Лаврентія Берії» (анонім), лист «В международную ассоциацию журналистов г. Прага», лист колективі журналу «Перець», вірші «Ліна у Львові» і «Лара»; документ «Серед снігів» В. Мороза, «Український вісник» (випуск другий — травень 1970 р.), «Хроніка текучих подій» № 13 від 29 квітня 1970 р., збірка віршів «Крик з могили» М. Холодного та окремі вірші, документ у вигляді листа «Священника С. Желудкова» та ряд матеріалів самвидаву, які вона передала О. Прициці: документ «Думать», «Український вісник» (випуск 1, фотографії осіб дисидентів тощо) [1].

Отож періодичним умовно можна назвати, відповідно до чинного в Україні «ДСТУ 3017-95», «Український вісник». Примірники журналу, «видані» самвидавцем в Україні, — це видання, які відповідно до стандарту за змістом можна кваліфікувати як журнальні, однак за форматом — це книжкові видання. За змістовим наповненням — журнал художньої літератури та публіцистики. Випуски всіх журналів тематичні: присвячені пам'яті відомих українських дисидентів, як-то Алла Горська, В. Стус, В. Мороз та інші, містять факти біографій, матеріали про їхню діяльність, арешти, ряд документів, відозв. Можна виокремити навіть тематичні рубрики (документальні матеріали, художні тексти, публіцистика, мартиролог, у якому повідомляли статистику з різних міст України про звичайних українців, дисидентів, які були покарані радянським «правосуддям»

за антирадянську діяльність), однак композиційно ці рубрики не виділялись, назви відсутні [10, 11].

Формат видання нестандартний — менший від мінімального — 60x84/32 (за стандартом мінімальний для книжкових 95x130). Обкладинки журналу тонкі у варіанті № 4 за січень 1971 р. жовтого кольору. Папір жовтий, газетний, низької якості. Оформлення досить збіднене. Фактично, крім виділень різного розміру кеглями назви на обкладинці (**Український** — кеглем — 14 п. та **вісник** — 30 п., жирне накреслення), вхідних даних та відбивки текстів зірочками, інших ознак художнього оформлення нема. Основний текст виконаний гарнітурою із засічками, характерною для текстів, надрукованих друкарською машинкою. Малий формат зумовив використання, фактично, мінімального кегля — 3-4 п., відсутність полів для обрізки та відсутність інтерліньяжу, що ускладнює читання, відсутність змісту пояснюється браком паперу і намаганням зробити журнал максимально компактним. Тобто видання такого формату призначене для зручного носіння нелегально, за халявами, або приховування у шакарпетках чи будь-де, як це було у Ніни Строкатої [10]. Не випадково у перевиданнях журналу за кордоном на титулі зазначено, що це захальвний журнал. Безперечно, видання має ряд технічних недоліків, редакторських помилок через відсутність редакторів, коректорів тощо, оскільки часто видавець — редактор — автор поєднувався в одній особі. Меншим від мінімального журнального розміру — 70x108/32 виходив журнал у 1988 р. [12]. Видання має м'яку обкладинку жовтого кольору з вказівкою на титулі назви, виду видання як громадського літературно-художнього та суспільно-політичного журналу, номеру випуску (випуск сьомий, серпень 1987 року), міста видання: Київ — Львів. Основний текст виконано книжковою гарнітурою без засічки, кеглем 8 п. Невеликий формат зумовив відсутність колонтитулів, колон лінійок, малі поля для згинів та обрізки. Натомість наявні примітки і ознаки редакторських правок, відсутній зміст [11].

Видання цього журналу за кордоном видавництвами «Смолоскип», «Сучасність» виконане відповідно до чинних вимог, стандартним журнальним форматом 60x90/16, гарнітурою Times New Roman, кеглем — 10 п. [11]. Однак журнал має цупку обкладинку, суперобкладинку, 2 контртитული, перший із зазначенням назви, номеру випуску, назви видавництва та його адреси англійською мовою, відповідно до вимог щодо перекладних видань. Другий контртитул містить вказівку на нумерацію журналу в архіві бібліотеки СМОЛОСКИПа, мистецьке оформлення суперобкладинки — зображення скульптури Юліана Сінкевича «В'язень», а також зазначення авторського права видавництва в Парижі і Балтиморі. Видання виконане відповідно до вимог на якісному папері, містить зміст. У оригінальних і перевиданих журналах відсутні випускні дані.

Документ Валентина Мороза «Серед снігів» [5] за форматом книжкових видань відповідно до ДСТУ становить собою брошуру розміром 89Мx124/32. На обкладинці жовтого кольору зазначена назва тексту (гарнітура з засічками, жирне накреслення, кегль — 30 п.) із визначенням жанру публіцистичного тексту: полемічний есей (гарнітура з засічками, жирне накреслення, кегль — 14 п.), угорі прізвище автора — (гарнітура без засічок, жирне накреслення, кегль — 18 п.), внизу рік видання — 1972 (жирне накреслення, гарнітура із засічками, кегль — 9 п.), виділений відбівками. На звороті обкладинки зазначено: Видала Старшина Пластової Станиці, Торонто. Передрук із «Сучасности», ч. 3 (123), 1971, Мюнхен. За обсягом це брошура, оскільки має 29 ст., відповідно не містить змісту. На титулі зазначено прізвище автора англійською мовою та авторські права для перекладних видань. Видання, відповідно до ДСТУ, за змістом можна класифікувати як книжкове, містить вступне слово від редакції, має посилання до тексту, що стосуються переважно історичних довідок, окремі слова в тексті виділені або жирним накресленням, або розрядкою і великими літерами, однак композиційно видання незавершене — немає змісту. Поділ тексту на частини відсутній, у ньому описані події, що стосуються роздумів авто-

ра і свідчень із місць заслання та роздумів про загальні суспільні процеси СРСР та УРСР після смерті Сталіна, резонанс від публіцистики І. Дзюби та його роль як шістдесятника в українському відродженні. Текст надруковано на якісному папері із дотриманням усіх вимог.

Одеським самвидавом поширені оригінальні тексти, як маємо у випадку летючки Олекси Різникова [8]. Це листівка відповідно до кваліфікації ДСТУ за інформаційними ознаками, поширювана Олексою Різниковим і Володимиром Борсуківським в Одесі та Кировограді 7-8.11.1958 р., називається «Обращение к народу». Виконана на стандартному аркуші А 4, газетного паперу, має антипартиїний характер. Її зміст зведений до протесту проти відсутності свободи слова, бідності селян, проти насильницької колективізації, продовольчої кризи, браку одягу тощо. Антипартиїність її підкреслена рядом закликів на кшталт: «Долой фашистскую диктатуру партии! Нам нужна подлинная свобода взглядов, свобода печати! Да здравствует подлинная свобода народа!!!». В правому нижньому куті містилась вказівка на автора листівки: «Союз борьбы за освобождение народа/ Собозон/».

Самвидавом були поширені й художні тексти анонімних авторів або віршів Святослава Карванського, В. Стуса та інших українських поетів і письменників. Особистий архів Г. Могильницької [4] містить передруки на друкарській машинці «Монолог запеклого інтернаціоналіста», виконаний українською мовою, катреном, кожен з катренів надруковано на окремому аркуші. Таким самим є текст «Набої для розстрілу» (лірико-публіцистична розвідка) Гелія Снегірьова, виконана на друкарській машинці, гарнітурою із засічками. Текст має редакторські помилки і зроблені редакторські правки від руки (латиною дописаний епіграф з вірша Лесі Українки), недоліками (у дужки взято назву тексту, немає вирівнювання по центру в назві й жанрі тексту, відсутні пробіли, у назвах тексту та окремих частин містяться крапки тощо). Натомість для привернення уваги читача, композиційної стрункості тексту використані роз-

рядка (прізвище СНЄГІРЬОВ, назва тексту), підкреслення однією та двома лініями, існує відбивка тексту тире.

Поширювали тексти самвидаву, оригінальні твори і поштовими картками, відповідно до класифікації ДСТУ за цільовим призначенням, за обсягом — це листівки. Однією з таких є вітальна листівка з віршем-посвятою Святослава Карванського Галині Могильницькій на День народження [4]. Листівка із змішаним зображенням: обрамленням, виконаним у етнічних мотивах, та текстом: «В день народження. Сердечний привіт, Щастя, здоров'я, довгих літ!» [4], виконаним специфічною гарнітурою із засічками в художньому виконанні на звороті містить вірш, написаний від руки друкованими літерами. Вірш присвячений подвизницькій діяльності Г. Могильницької та всіх дисидентів. Він без назви, замість якої ініціали адресата.

Заяви, промови і звернення, як правило, поширювалися на звичайних друкарських аркушах, надрукованих друкарською машинкою, серед них і Останнє слово Ніни Строкатої на процесі в Одеському обласному суді 17 травня 1972 р. [1].

Загалом у «Хроніці подій» стосовно одеського дисидентського руху містилась інформація тільки відносно самвидаву, натомість і її небагато: « в 1967 році був арештований студент-заочник Давид Найдіс, в 1969 році Олену Крупко вигнали з роботи з ОНУ, де вона пропрацювала 18 років, — за те, що давала читати самвидав, в 1971 році був суд над бібліотекршою Рейзою Палатник. Її засудили на три роки за те, що під час обшуку знайшли передрук віршів Мандельштама, Галича, відкриті листи А. Сахарова, Л. Чуковської та ін.; вчителька Ганна Голумбієвська ... була виключена з партії і звільнена з роботи за згадку про Солженіцина на уроці з літератури» [2]. Влітку 1974 року в доцента ОДУ Алексєєва-Попова вилучили фотокопію книги «Архіпелаг ГУЛАГ». В 1975 р. в Одесі відкрито «справу Ігрунова», у зв'язку з якою допитано 30 осіб у пошуках «бібліотеки самвидаву», яку так і не знайшли, а поширення самвидаву тривало. В 1976 році арештовано Віктора Гончарова за поширення московського самвидаву, в 1977 році —

Василя Барладяну за поширення московського і київського самвидаву. В травні 1978 року під час обшуку у В. Ігрунова конфіскували матеріали до альманаху, який хотіли випустити він з друзями. У 1982 році відбувся арешт фізика Петра Бутова, під час якого вилучено екземпляри «Хроніки подій» і «Хроніки Литовської католицької церкви», фотокопії багатьох творів самвидаву і самвидаву [2, с. 240].

Активними поширювачами і авторами самвидавних текстів у м. Одеса були українці та євреї, одним з яких був Найдіс Давид Йосипович — журналіст, арештований у 1967 році. Він активно поширював свої антирадянські вірші, поему «Елена», вірш «Другу», присвячений В. Чорноволу, з яким був особисто знайомий у студентські роки. Поему, видрукувану на друкарській машинці, сам поширив поміж студентами факультету журналістики в Києві. За даними «Одеського мартиролога», репресованих за антирадянську пропаганду в Одеській області, найбільше було серед українців та євреїв, арешти яких посилювались, на думку Д. Найдіса, на фоні конфлікту на Близньому Сході між Ізраїлем і Палестиною [7].

Самвидавні релігійні тексти, вікони (серед них вікони, надруковані в цеху кольорової поліграфії колишньої типографії Фесенка) [2, с. 76], виступи проти руйнування Свято-Преображенського собору в Одесі поширювалися одеськими православними священиками о. Антонієм із церкви на Старопортофранківській, священиками Святоїллінського собору та іншими та баптистами, серед яких П. Т. Маклаков, В. Лунгу та інші, відправлені до Сибіру. Колишній в'язень ГУЛАГу Грідін В. стверджує, що серед вилучених речей у арештованого баптиста П. Т. Маклакова було конфісковано декілька номерів журналу «Баптист», нелегально поширюваного серед баптистів Одеської області, різних релігійних книг, які в подальшому конспектувались менш освіченими баптистами [2, с. 77]. В Мордовії репресований дізнався про поширення серед одеських баптистів журналу «Башня стражи» [2, с. 77].

Отже, в Одесі періодичних самвидавних видань не було, натомість активно поширювались «Український ві-

сник», оригінальні твори дисидентів В. Мороза, Святослава Карванського, В. Стуса та одеських авторів. Частіше зустрічались надруковані на машинці листівки, виступи, промови, летючки, заяви, подекуди нередаговані, з помилками, невеликого обсягу, без випускних відомостей, на папері низької якості (переважно газетному). Перевидані ж за кордоном і поширювані серед одеських дисидентів номери «Українського вісника», оригінальних творів В. Мороза та інших авторів відповідають вимогам до друкованої продукції. Такі видання поширювалися переважно українцями та євреями. Активно розповсюджувалася й релігійна друкована продукція, більшою мірою пов'язана з баптистами.

Список використаної літератури

---

1. Донька Одеси: Ніна Строката в документах і спогадах / [Упоряд. О. С. Різників] — Одеса: Друк, 2005. — 516 с.
2. Дороги за колючою проволокою. Воспоминания, очерки о людях ГУЛАГа и о правозащитном движении в Одессе. — Одесса: НПФ «Астропринт». — 259 с.
3. Зайцев Ю. Одеса — південна «столиця» опозиційного руху 60-80 років / Ю. Зайцев / Донька Одеси: Ніна Строката в документах і спогадах / [Упоряд. О. С. Різників] — Одеса: Друк, 2005. — С. 12—21.
4. Могильницька Г. А. З непам'яті прикликана судьбою / Г. А. Могильницька — Бровари: Українська ідея. — 2007. — 288 с.
5. Мороз В. Серед снігів / В. Мороз — Мюнхен, 1972
6. Обертас Олесь Український самвидав: літературна критика та публіцистика (1960-і — початок 1970-х років) / Передм. М. Коцюбинської; післямов. О. Зінкевича. — К.: Смолоскип, 2010. — 300 с.
7. Одесский мартиролог: Данные о репрессированных Одессы и Одесской области за годы советской власти. В 4 т. / Составители Л. В. Ковальчук, Г. А. Разумов. — Историко-мемориальное издание — Т. 4. — Одесса: ОКФА, 2005. — 896 с.
8. Різників О. «Я винен тим, що українець»: Інтерв'ю Юрія Зайцева з Олексою Різниковим. Документи / В. Різників — Львів: ВФ «Афіша», 2007. — 232 с.
9. Спанатій О. С. Український самвидав 1960-80-х років: сегмент неперіодичних видань: автореф. дис. канд. наук із соціальн. комунік.: 27.00.05 / О. С. Спанатій; Інститут журналістики КНУ імені Т. Шевченка. — 20 с.
10. Український вісник. — 1971. — № 4. — 115 с.
11. Український випуск. — 1971. — № 7—8. — 183 с.
12. Український вісник. — 1987. — № 7. — 174 с.
13. Шевченко В. Е. Художньо-технічне редагування / В. Е. Шевченко — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. — 254 с.

Ю.О. Набхан

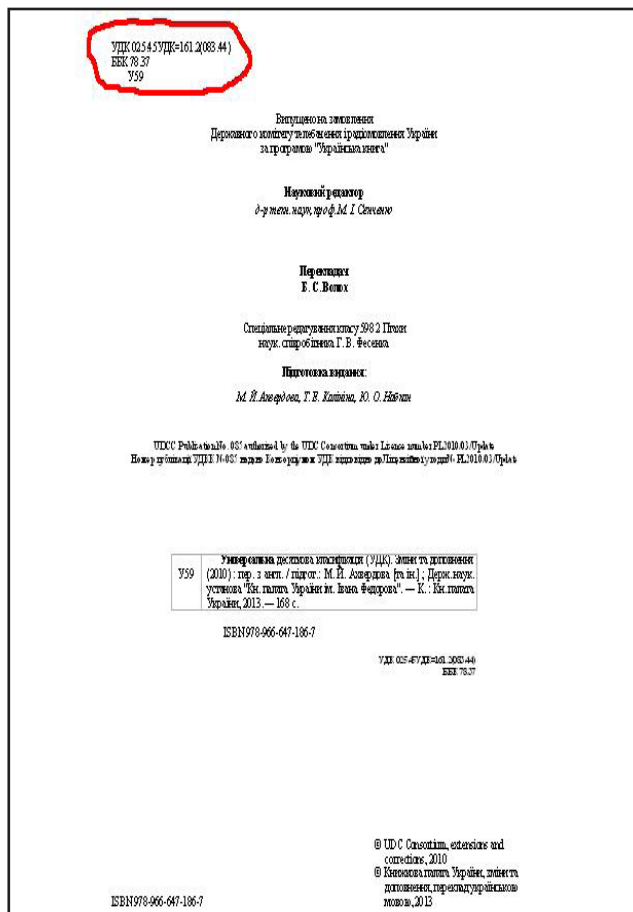
старший науковий співробітник
відділу класифікаційних систем
Державної наукової установи
«Книжкова палата України імені Івана Федорова»

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЙНИХ ІНДЕКСІВ ДЛЯ ВИДАНЬ

Відповідно до Державного стандарту України 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості» [1] вихідні відомості видань повинні містити шифр зберігання. Шифр зберігання видання складається з класифікаційних індексів Універсальної десяткової класифікації (УДК) і Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК), а також з авторського знака. Залежно від видів документів визначають шифр зберігання видання або окремо індекс УДК (без індексу ББК і авторського знака). Для неперіодичних книжкових видань визначають шифр зберігання видання. Окремо індекс УДК визначають для продовжуваних видань, статей в наукових періодичних виданнях, авторефератів дисертацій. Важливо наголосити, що один і той самий індекс УДК, індекс ББК і авторський знак проставляються на весь тираж кожного окремого видання. Ці відомості розміщують у верхньому лівому куті звороту титульного аркуша видання у такій послідовності (див. рис. 1): у верхньому рядку подають індекс УДК, а одразу під ним — індекс ББК, під першою цифрою якого зазначають авторський знак.

Авторський знак — це умовне позначення прізвища автора або першого слова назви видання. Він передбачений для прискорення розміщення за алфавітом видань на полицях і карток в каталогах бібліотек. Авторський знак складається з однієї літери та двозначного числа. Літера — перша з прізвища автора (першого, якщо авторів до трьох включно) чи назви (якщо авторів більше трьох або їх немає), а число відображає послідовність декількох перших

Рис. 1. Приклад розміщення шифру на звороті титульного аркуша видання

літер прізвища чи назви видання. Авторський знак подають без пробілу між літерою та числом. У деяких випадках авторський знак містить у своєму складі дефіс. Його застосовують у разі, коли літера авторського знака (а саме: 3, I, O, Ч) схожа на цифру (3, 1, 0, 4), тому для уникнення плу-

танини між літерою і числом наводять дефіс, наприклад: 3-23, I-75, O-77, Ч-15 [6].

Щодо класифікаційних індексів, то в шифрі видання після аббревіатури, яка позначає назву класифікаційної системи, необхідно обов'язково зробити один пробіл, після чого зазначити власне класифікаційний індекс, а вже у своєму складі класифікаційні індекси пробіли не містять.

Відповідно до рішення, ухваленого Вченою радою Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова» (протокол № 1 від 03.01.2013 р.) [2], аббревіатури, що позначають назви класифікаційних систем, а також літери авторських знаків проставляють кирилицею (українським алфавітом) як для україномовних, так і для іншомовних (в тому числі російськомовних) видань, призначених для розповсюдження в межах України (приклади в табл. 1).

Таблиця 1

Приклади шифрів зберігання іншомовних видань

НАЗВА ВИДАННЯ	ШИФР ВИДАННЯ
<i>Художнє видання французькою мовою:</i> Raoul de Houdenc. Romanz des eles de la proëce (Рауль де Удан. Роман про крила)	УДК 821.133.1-31 ББК 84(4Фра)4-44 У28
<i>Підручник російською мовою:</i> Игнатъева В.О. Анатомия человека	УДК 611(075) ББК 28.706я7 I-26

Складові шифру видання визначають за відповідними таблицями:

- Авторський знак визначають за виданням «Авторські таблиці (двозначні)» Хавкіної Л. В.
- Індекс ББК визначають за російськомовними виданнями таблиць ББК.
- Індекс УДК визначають за україномовними виданнями таблиць УДК, підготовку і випуск яких здійснює Книжкова палата України.

Основне завдання класифікаційних індексів — максимально точно відобразити зміст / тему видання та забезпечити в подальшому його швидкий та легкий пошук не лише в Україні, а й у світі, але лише за умови, що індекс визначено правильно. Індеси — це основні елементи класифікаційних таблиць. Індеси в таблицях позначають текстові рубрики, згруповані в основні класи, а ті, у свою чергу, поділяються на підкласи, розділи, підрозділи тощо і таким чином створюють систему, в якій відображено усі галузі знань. Обидві системи — як УДК, так і ББК, — мають розроблені допоміжні таблиці й знаки, що використовуються для більш чіткого позначення теми видання, а також алфавітно-предметні покажчики, завдяки яким здійснюється швидкий пошук індексів за термінами, розміщеними за алфавітом.

Особливу увагу варто зосередити на Універсальній десятковій класифікації, оскільки саме її україномовна версія випускається в Україні. УДК — це міжнародна багатомовна класифікаційна система. Міжнародним еталоном УДК є англійськомовна база даних Master Reference File (MRF), власник якої — іноземна організація «Консорціум УДК» (УДКК), що знаходиться у місті Гаага (Нідерланди). Консорціум здійснює розроблення, розповсюдження, а також безперервне оновлення УДК, що дає змогу підтримувати систему в актуальному стані та відображати всі зміни, події та явища, які відбуваються у світі. Близько 130 держав використовують таблиці УДК, частково чи повністю перекладені п'ятдесят однією мовою *(за відомостями УДКК станом на вересень 2014 р.)* [7].

В Україні з 2000 року використовують україномовну версію таблиць УДК, розроблену і впроваджену Книжковою палатою України. Книжкова палата — єдиний в державі ліцензіат, що має право на випуск УДК українською мовою.

У 2009 році набув чинності національний стандарт з УДК: ДСТУ 6096:2009 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Універсальна десят-

кова класифікація. Структура, правила ведення та індексування», який в Україні було введено вперше. Стандарт установлює правила ведення таблиць УДК та їхнього використання для індексування документів. Призначений для служб ведення національних видань таблиць УДК, бібліотекарів, бібліографів, систематизаторів, фахівців інформаційних центрів, авторів, перекладачів, укладачів та інших осіб, що несуть відповідальність за видання, працівників видавництв і поліграфічних підприємств [3].

Процес визначення класифікаційних індексів для документів називають систематизацією. Систематизація документів за УДК здійснюється на основі спеціально розроблених принципів і правил — на основі методики систематизації. Для того, щоб правильно визначити індекс, необхідно не лише володіти методикою, а, насамперед, розуміти структуру системи УДК (див. рис. 2).

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова"

Класи і підкласи вказані на достатній глибині, як і у звичайному поділі на класи. Для полегшення читання і для кращої наочності після кожного тризначного номера вказано підклас (рис. 1).

0	0
1	1
2	2
3	3
4	4
5	5
6	6
7	7
81	81
82	82
83	83
84	84
85	85
86	86
87	87
88	88
89	89
90	90
91	91
92	92
93	93
94	94
95	95
96	96
97	97
98	98
99	99
000	000
001	001
002	002
003	003
004	004
005	005
006	006
007	007
008	008
009	009
010	010
011	011
012	012
013	013
014	014
015	015
016	016
017	017
018	018
019	019
020	020
021	021
022	022
023	023
024	024
025	025
026	026
027	027
028	028
029	029
030	030
031	031
032	032
033	033
034	034
035	035
036	036
037	037
038	038
039	039
040	040
041	041
042	042
043	043
044	044
045	045
046	046
047	047
048	048
049	049
050	050
051	051
052	052
053	053
054	054
055	055
056	056
057	057
058	058
059	059
060	060
061	061
062	062
063	063
064	064
065	065
066	066
067	067
068	068
069	069
070	070
071	071
072	072
073	073
074	074
075	075
076	076
077	077
078	078
079	079
080	080
081	081
082	082
083	083
084	084
085	085
086	086
087	087
088	088
089	089
090	090
091	091
092	092
093	093
094	094
095	095
096	096
097	097
098	098
099	099
100	100
101	101
102	102
103	103
104	104
105	105
106	106
107	107
108	108
109	109
110	110
111	111
112	112
113	113
114	114
115	115
116	116
117	117
118	118
119	119
120	120
121	121
122	122
123	123
124	124
125	125
126	126
127	127
128	128
129	129
130	130
131	131
132	132
133	133
134	134
135	135
136	136
137	137
138	138
139	139
140	140
141	141
142	142
143	143
144	144
145	145
146	146
147	147
148	148
149	149
150	150
151	151
152	152
153	153
154	154
155	155
156	156
157	157
158	158
159	159
160	160
161	161
162	162
163	163
164	164
165	165
166	166
167	167
168	168
169	169
170	170
171	171
172	172
173	173
174	174
175	175
176	176
177	177
178	178
179	179
180	180
181	181
182	182
183	183
184	184
185	185
186	186
187	187
188	188
189	189
190	190
191	191
192	192
193	193
194	194
195	195
196	196
197	197
198	198
199	199
200	200
201	201
202	202
203	203
204	204
205	205
206	206
207	207
208	208
209	209
210	210
211	211
212	212
213	213
214	214
215	215
216	216
217	217
218	218
219	219
220	220
221	221
222	222
223	223
224	224
225	225
226	226
227	227
228	228
229	229
230	230
231	231
232	232
233	233
234	234
235	235
236	236
237	237
238	238
239	239
240	240
241	241
242	242
243	243
244	244
245	245
246	246
247	247
248	248
249	249
250	250
251	251
252	252
253	253
254	254
255	255
256	256
257	257
258	258
259	259
260	260
261	261
262	262
263	263
264	264
265	265
266	266
267	267
268	268
269	269
270	270
271	271
272	272
273	273
274	274
275	275
276	276
277	277
278	278
279	279
280	280
281	281
282	282
283	283
284	284
285	285
286	286
287	287
288	288
289	289
290	290
291	291
29	

В основі структури УДК — десятковий принцип ієрархічної побудови класів (принцип десяткових дробів), тому класифікація і називається десятковою. Для позначення рубрик використовуються арабські цифри, зрозумілі в усіх країнах, що робить УДК загальнодоступною. Індекси УДК побудовані так, що кожна наступна цифра, що приєднується до індексу, не змінює попереднє значення, а лише уточнює, позначаючи конкретніше поняття [2].

Система УДК має такі складові частини [4]:

- основна таблиця;
- допоміжні таблиці;
- алфавітно-предметний покажчик (АПП).

Основна таблиця УДК складається з 9 основних класів:

0. Загальний клас

1. Філософія. Психологія

2. Релігія. Теологія (богослов'я)

3. Суспільні науки

5. Математика. Природничі науки

6. Прикладні науки. Медицина. Техніка

7. Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво.

Ігри. Спорт

8. Мова. Мовознавство. Художня література. Літературознавство

9. Географія. Біографії. Історія

Допоміжні таблиці складаються з таблиць знаків, загальних і спеціальних визначників та нотацій:

- *Таблиця 1а. Знаки з'єднання: приєднання +, поширення /*
- *Таблиця 1в. Знаки відношення :, закріплення послідовності ::, групування [ ]*
- *Таблиця 1с. Загальні визначники мови =...*
- *Таблиця 1д. Загальні визначники форми документів (0...)*
- *Таблиця 1е. Загальні визначники місця (1/9)*
- *Таблиця 1ф. Загальні визначники рас, етнічних груп та народів (=...)*
- *Таблиця 1г. Загальні визначники часу «...»*

- Таблиця 1h. Запозичені нотації. Нотації не з УДК *, А/Я, А/З
- Таблиця 1k. Загальні визначники основних характеристик (властивостей, матеріалів, процесів, відношення, зв'язків та дій, осіб) -0...
- Спеціальні визначники -1/-9, .01/.09, '0/'9

Загальні і спеціальні визначники можна ідентифікувати завдяки знакам і нотаціям, притаманним лише їм. Саме визначники, знаки і нотації забезпечують системі УДК гнучкість, універсальність і можливість з точністю позначати навіть найскладніші поняття.

Алфавітно-предметний покажчик складається з термінів, відібраних з таблиць УДК і розміщених за алфавітом для швидкого пошуку потрібних індексів. Після кожного терміна подано аспект і індекс (рис. 3). Аспект відображає основний розділ, до якого належить термін.

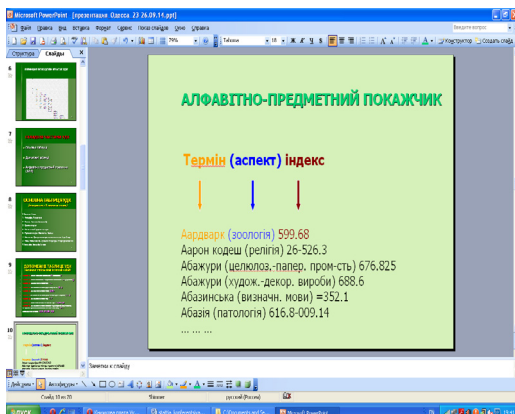
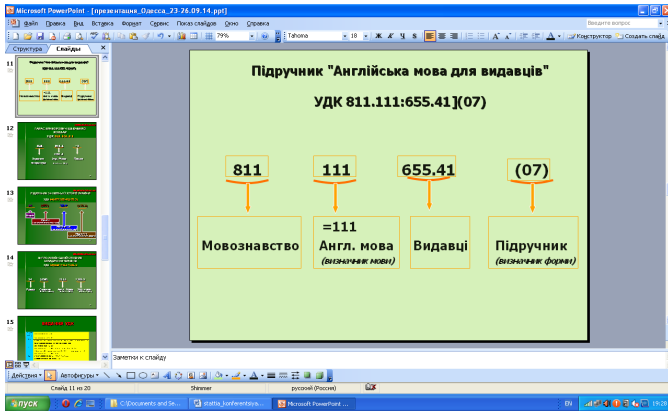

Рис. 3. Приклад рубрик АПП

В процесі систематизації документів дуже важливо правильно визначити основний зміст / тему видання. Саме зміст видання є первинною характеристикою, яку враховують під час обрання індексу в таблицях УДК. Усі інші характеристики — вторинні. Розглянемо приклад (рис. 4).

**Рис. 4. Розшифрування індексу УДК для підручника
«Англійська мова для видавців»**

Підручник «Англійська мова для видавців» буде віднесено у розділ *811 Мовознавство*, а не у розділ *655.41 Видавці*, оскільки основна тема видання — вивчення англійської мови, а другорядна тема — видавці. В кінці індексу розміщено загальний визначник, що відображає форму видання — підручник.

Існує ряд випадків, коли систематизатор згідно з відповідними методичними рішеннями може надавати перевагу й іншим характеристикам видань і відображати їх в індексах. Залежно від виду видання можливо врахувати не лише його форму, а й такі аспекти, як мову, місце, час, жанр тощо (приклади на рис. 5-7).

Завдяки таким широким можливостям УДК вдається побудувати для позначення видання такий індекс, який найбільш точно і докладно виражає його зміст. Однак іноді виникають ситуації, коли різні систематизатори створюють абсолютно різні індекси для одного й того самого поняття, оскільки кожен фахівець розглядає тему, що індексується, з власного погляду, а отже, отриманий ним у результаті індекс матиме суб'єктивний відтінок, що в подальшому ускладнить пошук документа за індексом УДК

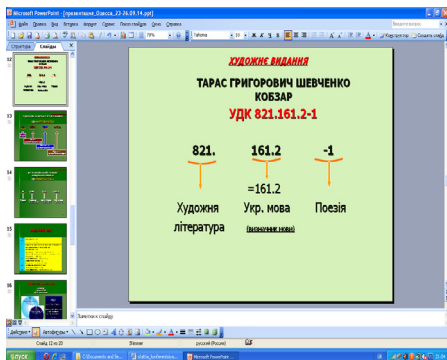

Рис. 5. Розшифрування індексу УДК для художнього видання

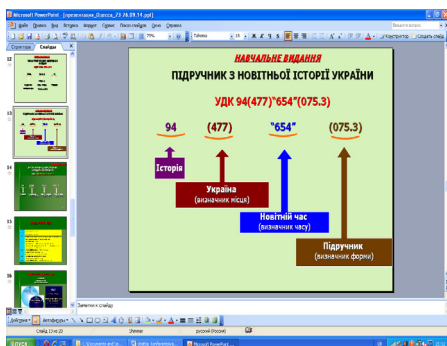

Рис. 6. Розшифрування індексу УДК для навчального видання

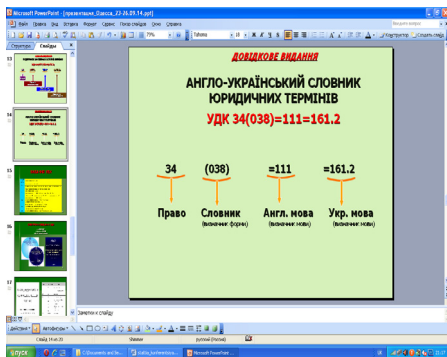

Рис. 7. Розшифрування індексу УДК для довідкового видання

у бібліографічних базах даних [5]. Найчастіше з такими труднощами доводиться стикатись за відсутності в таблицях УДК прямого індексу для того чи іншого поняття або в разі надмірної складності теми. Для уникнення розбіжностей і різнобічності поглядів під час індексування документів фахівцями Книжкової палати України розробляються методичні рішення для понять, індекси для яких не представлені в таблицях УДК (приклади в табл. 2). Такі методичні рішення оприлюднюються у відповідних виданнях і на веб-сайті Книжкової палати та застосовуються у подальшому для подібних випадків, завдяки чому досягається максимальна уніфікація визначених різними систематизаторами індексів УДК, а також прискорюється процес індексування документального потоку.

Таблиця 2

**Методичні рішення для понять з відсутніми в УДК
прямими індексами [2,5]**

ПОНЯТТЯ / ТЕМА	МЕТОДИЧНЕ РІШЕННЯ (створений для поняття / теми індекс УДК)
Автоматизація технологічних процесів	658.5:005.591.6
Антимонопольний комітет України	354.075.2:339.137.2](477)
Видавнича діяльність бібліотечних асоціацій	021.64:655.4
Гіпоксія центральної нервової системи	616.831-008.64:612.22
Голодомор в Україні	94(477):341.485]»19»
Міжнародна інформаційна безпека	327+351.746]:007
Публічна інформація	352/354.073.533
Ультразвукова діагностика	616-073.432.19
Фармацевтичне право	342.951:615

Дуже часто трапляються видання, класифікаційні індекси в яких були визначені авторами чи видавцями самостійно. Зазвичай, такі індекси не повною мірою відображають зміст видання або взагалі визначені неправильно, а тому не мають жодного сенсу. Такі ситуації підкреслюють нерозуміння важливості розміщення правильних індексів у виданнях і недотримання державних стандартів. Процес визначення індексів виданням досить складний, а тому цим повинні займатись фахівці. Книжкова палата України як центр національної бібліографії і головна в державі організація зі стандартизації в галузі видавничої справи надає послугу з визначення індексів УДК, ББК і авторського знака, а також консультує з усіх питань щодо індексування документів.

Отже, підбиваючи підсумки, впливають висновки, що:

- класифікаційні системи призначені для систематизації документів, пошуку інформації та організації фондів документів з усіх галузей знань у бібліотеках, видавництвах, інформаційних центрах тощо;
- класифікаційні системи мають великий потенціал як засоби інформаційного обміну, оскільки класифікація — це основний спосіб упорядкування інформації (у нашому випадку — упорядкування видань) таким чином, щоб можна було здійснювати багатоаспектний пошук (наприклад, за тематикою документа, фізичною формою, формою подання інформації);
- класифікаційні індекси УДК, ББК і авторський знак — це важливі елементи будь-якого видання, оскільки вони дають змогу не лише визначити галузеву належність і використовувати ці відомості в бібліотечній та книготорговельній практиці, а й з гідністю представляти інформаційні ресурси України у світовому інформаційному просторі;
- правильне застосування класифікаційних індексів (насамперед, це стосується індексів міжнародної системи УДК) дуже важливе і зручне для здійснення міжнародного пошуку й обміну інформацією, оскільки

ки якою б мовою не був написаний документ, завдяки класифікаційному індексу систематизатор іншої країни, не знаючи цієї мови, зрозуміє тему видання.

Список використаних джерел та літератури

---

1. Видання. Вихідні відомості (ISO 81977, NEQ; ISO 10861991, NEQ; ISO 72751985, NEQ) ДСТУ 48612007. — [Чинний від 2009—01—01]. — Київ : Держспоживстандарт України, 2007. — 45 с. — (Інформація та документація).

2. Універсальна десяткова класифікація // Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова». — Режим доступу: http://ukrbook.net/UDC/UDC_1.html. — Назва з екрана; Рішення засідань Вченої ради Книжкової палати України щодо УДК // Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова». — Режим доступу: http://ukrbook.net/UDC/UDC_rish_zasidan.html. — Назва з екрана; Побудова та властивості УДК // Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова». — Режим доступу: http://ukrbook.net/UDC/UDC_pobudowa.html. — Назва з екрана; Методичні рішення для понять з відсутніми в УДК прямими індексами // Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова». — Режим доступу: http://ukrbook.net/UDC/UDC_metod_rish.html. — Назва з екрана.

3. Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування (ГОСТ 7.90—2007, MOD) ДСТУ 60962009. — [Чинний від 2009—07—01]. — Київ: Держспоживстандарт України, 2009. — 21 с. — (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).

4. Універсальна десяткова класифікація (УДК): електрон. вид. на CD-ROM: зі змін. та допов. станом на 2006 р.: [пер. з англ.] / Держ. наук. установа «Кн. палата України ім. Івана Федорова»; [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.]. — Електрон. дані. — Київ: Кн. палата України, 2010. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). — Назва з титул. екрана.

5. Універсальна десяткова класифікація (УДК): методичні рішення для понять з відсутніми прямими індексами / [уклад.: М. Й. Ахвердова та ін.]; Держ. наук. установа «Кн. палата України ім. Івана Федорова». — Київ: Кн. палата України, 2012. — 20 с.

6. Хавкіна Л. Б. Авторські таблиці (двозначні): для рос. і укр. мов / Любов Борисівна Хавкіна. — 5-те вид., переглянуте. — Харків: Вид-во Кн. палати, 1954. — 48 с.

7. UDC use // UDC Consortium. — Mode of access: http://udcc.org/index.php/site/page?view=about_users. — Title from screen.

Р. Я. Різняк

канд. педагогічних наук, професор
Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІБЛІОТЕК ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ У СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ЦЕНТРИ

Значним внеском у розвиток інформатизації українських бібліотек стали праці Н. І. Апшай, Г. Г. Асєєва, В. О. Васильєва, В. А. Голуба, В. М. Горового, Т. В. Добко, В. О. Ільганаєвої, О. Г. Кириленка, Т. О. Колесникової, В. О. Копанєвої, Л. Й. Костенка, К. В. Лобузїної, О. Г. Луганського, О. С. Онищенко, Т. П. Павлуші, П. І. Рогової, М. С. Слободяника, М. І. Сенченка, А. Чачко, Г. В. Шемаєвої, Т. О. Ярошенко. Зокрема, увага науковців була сконцентрована на дослідженнях закономірностей формування електронних ресурсів бібліотек України в системі наукових комунікацій [1], управління автоматизацією бібліотек [2], змісту наукових уявлень про бібліотечні технології в Україні протягом 1980—2007 років [3-4], визначення основних етапів та напрямів автоматизації бібліотечної діяльності в різних країнах світу та розкритті їхнього змісту в залежності від мети й наслідків комп'ютеризації [5-6], історії становлення й розвитку спеціальних педагогічних та навчально-педагогічних книгозбірень різних видів [7], концептуальних основ функціонування бібліотечного Інтернет-сервісу як окремого виду бібліотечного сервісу та загальних передумов освоєння Інтернет-простору бібліотеками України [8], основних послідовних етапів інформатизації бібліотек вищої школи України та їхніх історичних рамок: модернізація (кінець 80-х років — перша половина 90-х років ХХ ст.), інновація (друга половина 90-х років ХХ ст. — перша половина першого десятиріччя ХХІ ст.) й трансформація (починаючи з 2005 року) [9].

Крім того, у колективній монографії [10] станом на 2011 рік були подані результати бібліотечно-інформаційної та довідково-бібліографічної діяльності (аспекти створення електронних каталогів, діяльності електронних депозитаріїв та електронних бібліотек, трансформації складових бібліотечно-інформаційної системи в інформаційно-бібліотечні центри) науково-дослідних установ НАН України в умовах впливу нових інформаційних технологій. А в монографічному дослідженні Т. В. Добко [11] висвітлено становлення й розвиток науково-інформаційної та довідково-бібліографічної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника та інших наукових бібліотек України. Нарешті, в статті М. С. Слободяника [12], що містилася в ретроспективному бібліографічному посібнику з відомостями про вітчизняні наукові праці бібліотекознавчої тематики, був проаналізований зміст ґрунтовних наукових праць (монографій, підручників, авторефератів дисертацій, наукових посібників, публікацій з наукових збірників, періодичних і серійних видань з питань бібліотечної науки), опублікованих за період 1991—2008 років в Україні та за її межами, у яких висвітлювалися теоретичні та методичні проблеми в галузі вітчизняного бібліотекознавства.

Метою цієї статті є дослідження історії розвитку наукового забезпечення трансформації бібліотек вищих навчальних закладів України у сучасні інформаційні центри та у зв'язку з цим зміну функцій видавництва ВНЗ у контексті вивчення історії становлення й розвитку інформатики та її впровадження у вищій школі України.

Досягнення мети дослідження проводиться розв'язанням таких завдань:

- а) з'ясування джерельної бази та історіографії дослідження;
- б) визначення основних фактів наукового забезпечення трансформації бібліотек ВНЗ України у сучасні інформаційні центри та уточнення функціоналу університетських видавництв;

в) визначення часових рамок розвитку вказаного наукового забезпечення.

З початку 2000-х років науковцями України був проведений ґрунтовний аналіз наукових електронних ресурсів бібліотек України в ресурсах Інтернету. Г. В. Шемаєва в монографічному дослідженні 2008 року [1] назвала бази даних та бібліотечні електронні каталоги головними електронними ресурсами в системі інформаційного забезпечення науки; дослідила особливості перспективних напрямів розвитку системи електронних ресурсів — депозитаріїв та наукових порталів; запропонувала способи вдосконалення довідково-пошукового апарату, формування електронних бібліотек на засадах повнотекстового розширення електронних каталогів. Цього ж 2008 року В. О. Копанєва захистила кандидатську дисертацію [13], а 2009 року видала монографію [14]. Предметом дослідження цих робіт був розвиток діяльності наукової бібліотеки з формування, зберігання та використання фонду мережевих джерел інформації як своєрідного електронного архіву. Важливими теоретично-практичними підсумками дослідження стали такі:

- а) розробка підходу до архівування мережевих джерел інформації;
- б) визначення джерельної бази формування фонду мережевих ресурсів;
- в) розробка нового підходу до інформаційної технології опрацювання внутрішніх мережевих ресурсів наукової бібліотеки, який ґрунтувався б на створенні метаданих про зібрання публікацій на підставі Дублінського ядра метаданих [15] і повнотекстовому індексуванні в зібраннях.

Виходячи з результатів дослідження, автор зробила важливий висновок, що наукова бібліотека має освоїти інтегрований технологічний цикл, що містить послідовність наукоємних процесів комп'ютерної обробки документальних масивів: бібліографування, реферування, підготовку аналітичних матеріалів, проведення статистичних дослід-

жень (бібліо-, інформо-, наукометричних) як передумову для виділення зі сховищ даних нових знань. На продовження аналізу наукових *електронних ресурсів бібліотек* України Т. О. Ярошенко 2008 року було захищене дисертаційне дослідження [16], а 2010 року видана монографія [17]. Ці роботи присвячені комплексному вивченню процесу становлення та розвитку наукового електронного журналу як засобу наукової комунікації та складової інформаційних ресурсів сучасної бібліотеки.

Важливими результатами названих досліджень були такі: проведення аналізу тих трансформаційних змін, що відбулися в бібліотеках з появою в їхніх фондах електронних ресурсів, у тому числі електронних журналів; визначення основних концептуальних, науково-методичних та практичних напрямів роботи бібліотек з електронними журналами на всіх етапах їх розвитку; обґрунтовано висновок про те, що в епоху нагромадження електронних ресурсів вирішальне значення мають стратегії не окремих бібліотек у роботі з електронними журналами, а спеціальні бібліотечні консорціуми; запропоновано технологічну модель життєвого циклу електронних журналів у бібліотеках — багатофункціонального комплексу взаємопов'язаних логічних процесів та операцій.

Технологічний аспект *зберігання та видання електронних науково-інформаційних ресурсів* академічними бібліотеками був висвітлений 2010 року в журнальних статтях Д. В. Солов'яненка [18-20]. У статтях автор:

- а) охарактеризував особливості реалізації бібліотеками науково-видавничих процесів із забезпеченням повного циклу циркуляції наукових публікацій;
- б) описав функціональність одного з безкоштовних програмних пакетів з відкритим вихідним кодом Open Journal Systems (OJS), який призначений для забезпечення технологічного супроводу видавничого процесу;
- в) висвітлив діяльність академічних бібліотек зі створення та підтримки сховищ даних наукових й освітніх установ;

- г) розкрив функціональність програмної платформи DSpace;
- д) описав способи застосування та алгоритм роботи програмного пакета з відкритим вихідним кодом LOCKSS (Lots Of Copies Keep Stuff Safe — міжнародна ініціатива бібліотечної системи Стенфордського університету (США));
- е) розкрив стратегію нарощення потужностей пошуково-навігаційних систем національних та академічних бібліотек до рівня бібліотечних порталів (е-середовищ);
- є) описав застосування та алгоритм роботи фундаментальної технологічної моделі обміну метаданими в е-середовищі OpenURL.

Розвиток науково-технологічного забезпечення формування електронних наукових бібліотек спричинив проведення досліджень щодо особливостей формування нової *організаційної моделі наукових бібліотек та їх ролі у розвитку видавничої діяльності вищих навчальних закладів*. Слід відзначити, що концепція 2006 року Л. Й. Костенка [21] щодо розвитку бібліотеки суспільства знань була й залишається найбільш цитованою та аналізованою в сучасній вітчизняній бібліотекознавчій літературі. Автором була визначена сутність вимог суспільства знань до бібліотек як така, що потребує визначення стратегічним напрямом розвитку в них інтелектуальних інформаційних технологій. Л. Й. Костенко визначив, що у функціональному аспекті наукова бібліотека ХХІ ст. поряд з виконанням традиційних завдань документо-комунікаційного центру забезпечить реалізацію повного конвеєрного технологічного циклу інтелектуальних інформаційних технологій, що передбачає бібліографування, реферування, підготовку інформаційно-аналітичних і прогностичних матеріалів, проведення бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень, а в кінцевому підсумку — виділення зі сховищ даних нових знань, що в явному вигляді в них не містяться. Це уможливило автору визначити характерні особливості структурної

трансформації — бібліотека виступатиме системоутворювальним елементом комплексу, що охоплюватиме власне бібліотеку, наукову установу, інформаційно-аналітичний центр, вищий навчальний заклад, культурологічну установу та видавництво. Викладена функціонально-структурна схема й розглядалася автором як концептуальна модель бібліотеки суспільства знань.

Питання функціонування бібліотек у системі соціальних інформаційних комунікацій, їхніх можливостей щодо підвищення ефективності її діяльності в період постіндустріальних суспільних перетворень та в умовах інтеграції України у світовий інформаційний простір були висвітлені В. М. Горовим в докторській дисертації 2006 року [22] та монографії 2010 року [23]. Дослідник розглянув об'єктивний процес трансформації бібліотечних установ у сучасні інформаційні центри (інформаційні бази), визначив основні принципи, методи та форми їхнього утворення, обґрунтував потребу в подальшому розвитку теоретичних досліджень формування нової організаційної структури книгозбірень, для якої характерними будуть два основних напрямки розвитку дистанційних форм бібліотечної. Перший пов'язаний з розвитком традиційних форм дистанційного обслуговування на базі поступового заміщення інформації на паперових та інших традиційних носіях електронними, другий напрям обслуговування користувачів пов'язаний з організацією власного інформаційного виробництва бібліотеками.

Вивчення закономірностей формування нової *організаційної структури книгозбірень* було продовжене в колективному монографічному дослідженні 2010 року за редакцією В. О. Ільганаєвої та Т. О. Колесникової [24], у якому вивчено явище інтеграції бібліотек ВНЗ та інших суб'єктів соціально-комунікаційної взаємодії на рівні регіону. Науковцями презентована інтеграційна модель об'єднання в кластер на основі взаємовигідної кооперації бібліотек усіх типів і видів, наукових установ, дослідницьких та інформаційних центрів, закладів соціально-культурної сфери,

невеликих інноваційних підприємств, видавництв (в тому числі видавництв ВНЗ). Авторами зазначені передумови для створення єдиного інформаційного простору як на рівні регіону, так і на національному рівні: а) необхідність у різнобічному й повному доступі до наявних інформаційних ресурсів; б) постійне та швидке зростання обсягів інформаційних ресурсів і відсутність можливостей в одній організації задовольнити всі інформаційні потреби своїх користувачів, маючи тільки свої бази даних, фонди тощо [24, с. 56].

Ю. І. Артемовим 2010 року [25] запропонована *інформаційна модель бібліотеки* з використанням підходу, в основу якого була покладена мова UML (скор. від англ. Unified Modeling Language — уніфікована мова моделювання). В основі UML-проектування лежить створення системи діаграм, основними з яких є діаграми структур діяльності й взаємодії. Повний комплект діаграм (відповідно до основних процесів, які виконує бібліотека) і складав діяльнісну модель бібліотеки.

Вивчення особливостей *організаційної структури книгозбірень* вищих навчальних закладів України було продовжене Т. О. Колесниковою 2012 року в дисертаційному дослідженні [26], у якому визначені тенденції розвитку *комунікаційних моделей діяльності бібліотек*. Автор робить висновок, що, починаючи з першого (модернізація) до другого (інновація) етапу [9], інформатизації бібліотек ВНЗ відбувалася зміна комунікаційної моделі діяльності бібліотек від лінійної, для якої притаманний документально-комунікаційний рівень функціонування книгозбірні, до нелінійної інтеракційної моделі, що характеризувалася інформаційно-комунікаційним рівнем функціонування бібліотеки. А при переході від другого (інновація) до третього (трансформація) етапу [9] інформатизації бібліотек вищої школи України відбулася зміна комунікаційної моделі діяльності бібліотек від нелінійної інтеракційної моделі до нелінійної інтегративної моделі, яка характеризувалася когнітивно-комунікаційним рівнем функціонування бібліотеки.

Таким чином, починаючи з 2005 року, українськими вченими проводилося обґрунтування теоретичних основ, розробка стратегії та створення технологій формування повнотекстових електронних бібліотек у ВНЗ України. Це праця Г. В. Шемаєвої [1], в котрій проведений аналіз розвитку електронних ресурсів бібліотек України як інтеграційного фактору в системі наукової комунікації; праці В. О. Копаневої [13-14], предметом дослідження котрих був розвиток діяльності наукової бібліотеки з формування, зберігання та використання фонду мережевих джерел інформації як своєрідного електронного архіву протягом періоду з 90-х років ХХ ст. до початку ХХІ ст.; праці Т. О. Ярошенко [16-17], присвячені комплексному вивченню процесу становлення та розвитку наукового електронного журналу як засобу наукової комунікації та складової інформаційних ресурсів сучасної бібліотеки; статті Д. В. Солов'яненка [18-20], де детально висвітлений технологічний аспект зберігання та видання електронних науково-інформаційних ресурсів академічними бібліотеками.

Упродовж цього періоду дослідження особливостей формування нової організаційної моделі наукових бібліотек залишалося предметом вивчення багатьох учених і творчих колективів. Одним із основних результатів таких досліджень слід назвати концептуальну модель бібліотеки суспільства знань Л. Й. Костенка [21], яка визначає бібліотеку як системоутворювальний елемент комплексу, що охоплюватиме власне бібліотеку, наукову установу, інформаційно-аналітичний центр, вищий навчальний заклад, культурологічну установу та видавництво. Крім зазначеного результату, серед важливих слід назвати й такі: питання функціонування бібліотек у системі соціальних інформаційних комунікацій були висвітлені в працях В. М. Горового [22-23]; проаналізоване явище інтеграції бібліотек ВНЗ та інших суб'єктів соціально-комунікаційної взаємодії на рівні регіону (в тому числі і видавництв), що ставили за мету побудову мережевих інформаційних структур на основі використання новітніх засобів зв'язку

та впровадження інноваційних технологій в дослідженні В. О. Льганаєвої та Т. О. Колесникової [24]; запропонована *інформаційна модель бібліотеки* з використанням підходу, в основу якого покладена мова UML у праці Ю. І. Артемова [25]; визначені тенденції розвитку комунікаційних моделей діяльності бібліотек вищої школи в умовах інформатизації та їхньої інтеграції до єдиного комунікаційного простору інформаційного суспільства в роботі Т. О. Колесникової [26].

Виходячи з вищенаведених фактів можемо констатувати, що в умовах трансформації бібліотек вищих навчальних закладів у інформаційні центри змінюється функціонал видавництв ВНЗ у контексті появи нових змістовно насичених інформаційних зв'язків між компонентами таких центрів.

Список використаних джерел та літератури

---

1. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій: монографія / Г.В. Шемаєва; Харк. держ. акад. к-ри. — Харків: ХДАК, 2008. — 289 с.
2. Робін, Т. Гарбор. Управління автоматизацією бібліотеки / Т.Робін. — К.: 1997. — 56 с.
3. Кириленко О. Г. Еволюція наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні (80—90-ті роки): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / О. Г. Кириленко; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 1996. — 23 с.
4. Ісаєнко О. О. Розвиток інноваційних бібліотечних технологій інформаційного обслуговування в Україні (1980—2007 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 27.00.03 / О. О. Ісаєнко; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського НАН України. — К., 2009. — 20 с.
5. Пашков О. М. Автоматизація бібліотек: історико-бібліотекознавчий аспект (II половина ХХ — початок ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / О. М. Пашков; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — К., 2005. — 20 с.
6. Трачук Л. Ф. Комп'ютеризація бібліографічної діяльності бібліотек в Україні (1991—2009): основні напрями розвитку бібліографування та бібліографічного обслуговування: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Л.Ф.Трачук; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. — Київ, 2010. — 20 с.
7. Історія освітянських бібліотек України [Текст]: науковий збірник / АПН України; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; ред.

кол.: П. І. Рогова (гол.), К. Т. Селіверстова (заст. гол.) та ін. — К. : Вирий, 2006. — 404 с.

8. Солов'яненко Д. В. Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток (1990-ті рр. — початок XXI ст.): дис. ... канд. історичних наук: 07.00.08 / Д. В. Солов'яненко ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 2008. — 208 с.

9. Колесникова Т. О. Етапи інформатизації бібліотек вищої школи України і США: порівняльна характеристика / Т. О. Колесникова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2010. — № 4. — С. 59–66.

10. Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства: [монографія] / [О. С. Онищенко та ін.; бібліогр. ред. І. П. Антоненко] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 2012. — 253 с.

11. Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. — перше десятиліття XXI ст.): [монографія] / Тетяна Добко; [відп. ред. О. С. Онищенко] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 2013. — 374 с.

12. Слободяник М. С. Українське бібліотекознавство на зламі століть / М.С.Слободяник // Українське бібліотекознавство (1991—2008) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / М-во культури і туризму України, Держ. закл. «Нац. парлам. б-ка України»; уклад.: М.С. Слободяник, О.А. Політова ; наук. ред. та авт. вступ. ст. М.С. Слободяник ; відп. за вип. Т.І. Вилегжаніна. — К., 2010. — С. 5–20.

13. Копанєва В.О. Формування фонду мережевих ресурсів у науковій бібліотеці (90-ті роки XX ст. — поч. XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / В.О.Копанєва ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 2008. — 21 с.

14. Копанєва, В.О. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : монографія / В. О. Копанєва ; наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. — К., 2009. — 198 с.

15. Волохін О. Каталогізація цифрових ресурсів інтернет: Дублінське ядро метаданих : посібник / О.М.Волохін. — Кіровоград, 2003. — 70 с.

16. Ярошенко Т.О. Електронний журнал в системі інформаційних ресурсів бібліотеки : друга половина XX — початок XXI ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Т.О. Ярошенко ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 2008. — 23 с.

17. Ярошенко Т.О. Електронні журнали в системі інформаційних ресурсів бібліотеки [Текст] : [монографія] / Т.О. Ярошенко. — К. : Знання, 2010. — 215 с.

18. Солов'яненко Д. Академічні бібліотеки в новому соціотехнічному вимірі: Частина перша. Академічна бібліотека як видавець / Д.В.Соловяненко // Бібл. вісн. — 2010. — № 4. — С. 3–14.

19. Солов'яненко Д. Академічні бібліотеки в новому соціотехнічному вимірі: Частина друга. Інфраструктура зберігання електронних науково-інформаційних ресурсів / Д.В. Солов'яненко // Бібл. вісн. — 2010. — № 5. — С. 3–15.

20. Солов'яненко Д. Академічні бібліотеки в новому соціотехнічному вимірі: Частина третя. Роль академічних бібліотек в конструюванні інтегрованих інформаційних е-середовищ [Текст] / Д.В.Солов'яненко // Бібл. вісник. — 2010. — № 6. — С. 3–17.

21. Костенко Л.Й. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель / Л.Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2006. — № 1. — С. 23–28.

22. Горовий В.М. Соціальні інформаційні бази і розвиток бібліотечно-го інформаційного потенціалу (1991—2006 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.08 / В. М. Горовий ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 2006. — 35 с.

23. Горовий В.М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс : монографія / В. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К.: НВЦ НБУВ, 2010. — 356 с.

24. Бібліотека ВНЗ на новому етапі розвитку соціальних комунікацій : монографія / за ред. В.О.Ільганаєвої, Т.О.Колесникової. — Дніпропетровськ, 2010. — 200 с.

25. Артемов Ю.І. Концептуальна модель бібліотеки суспільства знань / Ю.І. Артемов // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В.О. Сухомлинського. — Київ, 2010. — Вип. 2. — С. 66–71.

26. Колесникова Т.О. Комунікаційні моделі діяльності бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації : автореф. дис. ... канд. наук із соціал. комунікацій / Т.О. Колесникова ; Харк. держ. акад. культури — Харків : ХДАК, 2012. — 22 с.

М. І. Слюсаренко

ст. викладач каф. видавничої справи та редагування
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ТВОРЧІ ЗДОБУТКИ М. ХВИЛЬОВОГО — РЕДАКТОРА

Відомий український письменник і публіцист Микола Хвильовий відбувся як талановитий редактор. Почергово створені ним (з кінця 1926-го — до грудня 1930-го року) три журнали «Вапліте», «Літературний Ярмарок» і «Пролітфронт» стали зразками нової національної журналістики. Кожне видання користувалося великою увагою читачів через власний неповторний облік, актуальний зміст та цікаве оформлення.

Об'єктом нашого дослідження є найбільш вибагливий, випестуваний часопис «Літературний Ярмарок», а предметом вивчення стали засоби редакторської майстерності М. Хвильового.

Альманах був створений для оприлюднення здобутків у царині словесної творчості та поширення кращих зразків літератури. Як зазначалося, «Традиція Ярмаркому... об'єктивність, позагруповість і колегіальність» [1, с. 15], а отже, у редколегії твір оцінювали за законами мистецтва і не зважали на партійні погляди чи художні уподобання письменника. Одночасно до матеріалів висувалися суворі вимоги, «наш ярмарок — трибуна для всіх, але не для всього: халтури, наприклад, ми б не хотіли друкувати» [8, с. 245]. У журналі дебютували новинки літератури, втілювалися нові жанрові форми, звучали дотепні зауваження, у гумористично-іронічній формі йшлося про літературні та суспільні справи. «Літературний Ярмарок» постав як високохудожнє періодичне видання, інтелектуально вивершене ціле, дбайливо продуманий, викоханий Миколою Хвильовим часопис. У всьому оформленні журналу відчувалася любов редактора до мови, історії, слова й дотепної думки.

Найперше альманах вирізнявся назвою, що помітно контрастувала із заполітизованими заголовками тогочас-

них видань: «Жовтень», «Життя і революція», «Більшовик України», «Пролетарська правда». Вибір назви мав своє пояснення. Для М. Хвильового ярмарок — це саме життя, рух, позитивна енергія, добрий крам, зустрічі, спілкування, цікаві новини, вільна думка, гумор і сміх. Словом, стара добра народна традиція. У редакторських матеріалах М. Хвильовий пояснює ярмарок як «строкатий натовп добродушних людей» [2, с. 6], передає дух давнини, нагадує про парубоцтво у добрім одязі: шевчики, кравчики, ковалі, свитники, що «позакручувавши уси ... йдуть лавою, з боку на бік перевалюються, люльки тягнуть» цитатою із Г. Квітки-Основ'яненка, [4, с. 176], із захопленням згадує «Сорочинський ярмарок» як творче надбання славетного М. Гоголя. Якщо ярмарок як торг розвиває сприятливі умови для здорової конкуренції, надає кожному можливість вибору товару за власним смаком, то «Літературний Ярмарок» уособлює простір для вільної творчої діяльності.

Журнал — явище строкате і барвисте, як сам торг і жвавий натовп на ньому. Він проповідує поважне ставлення до надбань попередників (творчий колектив порушує питання про письменників минулого) і пропонує нові літературні зразки. Журнал «виробляється із продукції найвищої якості, згідно із останнім словом техніки» [2, с. 155], популяризує найкращих вітчизняних і представляє зарубіжних авторів: Ю. Шпола, В. Сосюру, І. Дніпровського, М. Йогансена, В. Мисика, О. Досвітнього, Г. Косинку, Х. Гільдіна, А. Рейзена, М. Хвильового. Редколегія «Літературного Ярмарку» на чолі з вибагливим редактором вітає успіхи українських митців, демонструє право національної літератури на світове визнання.

Альманахівцями налагоджено добрий контакт із аудиторією, ефект живого спілкування редколегії і читачів забезпечували редакційні публікації у формі прологів, епілогів та інтермедій. Важливо, що до написання матеріалів залучалися всі ярмаркомівці: М. Хвильовий, М. Йогансен, І. Кулик, В. Юринець, О. Вишня, В. Підмогильний. Ними був створений цілком новий літературний жанр, у якому

«глибина думки поєднана із витонченим словом, каламбур із оригінальністю, сльозинка із теплою пародією на саму себе...» [9, с. 2]. Автори у невимушеній формі обговорювали велике коло питань: йшлося про літературно-мистецькі справи, нові твори та видання, цікавих белетристів, повідомлялося про буденні справи Харкова та здобутки західних країн, робилися екскурси у славне минуле України, звучала занепокоєність роз'єднаністю українських земель, порушувалося питання мови, повідомлявся зміст наступних номерів журналу, звучали дотепні зауваження про неналагодженість побуту письменників та їх велику занепокоєність. Це були змістовні та цікаві публікації, вони засвідчували ерудицію, обізнаність, компетентність авторів. Довільно побудована оповідь перемежовувалася веселими жартами (редакція — «наша фірма» [5, с. 155], «наша контора» [3, с. 4]), натяками («11-а річниця пролетарської диктатури» [3, с. 8]), дотепними висловами («М. Куліш пише прекрасні п'єси мабуть у недільний день, коли він вільний від громадських доручень і відвідує лазню» [8, с. 204]) та приповідками про діалог двох глухих чи про зустріч із У. Шекспіром у одному із трамваїв Харкова.

Звертаючись до передплатників, М. Хвильовий захоплював поважними іменами: М. Куліш — «найніжніший і найпрекрасніший драматург наших днів» [8, с. 241], «роман Підмогильного зацікавив німців» [3, с. 4]. «Золоті лисенята» Ю. Шпола розходяться з такою швидкістю, як не розходились навіть романи П'єра Бенуа [3, с. 9]; навмисно перекручуючи імена та прізвища авторського колективу: Теодор Амадей Бажан, Уот Поліщук, Лев Панч, Майк Сервантес, Петро Толстой, Адам Шевченко, Тарас Міцкевич, Генріх Куліш [6, с. 200], дивує читача, спонукає його задуматися і посміхнутися. Такі прийоми М. Хвильового — це вияв довіри до читача, впевненість у його дотепності.

Залучення жанру інтермедії як легковажної п'єси сприяло театралізації друкованого слова, повідомленню думки у голосах, створенню своєрідної гри, алегоризації. М. Хвильовий вводить у повідомлення казкові персонажі:

Циган з батіжком, Золотий півник у синій свиті наопашки, Сірий Чортик Зануда; у наступних номерах журналу появляться Сірі миші, Окуляри, Оселедець. У мовленнєвій взаємодії дійових осіб відбувається обговорення важливих суспільних та літературних проблем. У такий спосіб М. Хвильовий уникає відкритої уїдливої сатири і вдається до прихованої, алегоричної оцінки; ущипливі думки про задрипанських філософів, парикмахерство у мистецтві, «гнилий Захід», гальмівну роль міщанства автор укладає в уста ярмаркомівських героїв.

Окреме театралізоване дійство відбувається у Парижі за участі української жінки, золотоволосої музи Зозе. У салоні героїні збираються знамениті письменники, артисти, художники, «тут зароджуються гострі епіграми на паризький уряд, злі карикатури, ущипливі пісеньки політичного змісту...» [2, с. 8]. Зозе, вона ж Жозефіна Стріха, любить театр та образотворче мистецтво, а в Україні відсутня картинна галерея, хоча є прекрасні художники. Автор залучає в якості експерта відомого майстра П. Пікассо, який, як виявляється, захоплений мистецтвом України і називає унікальними її старих майстрів, живопис дев'ятого століття, гравюру, портрет і зазначає, що московське мистецтво, на яке звикли орієнтуватися вітчизняні автори, на 50 % українське, «воно починається з вашої лаври, з ваших велетнів Левицького та Боровиковського й кінчається вашим Репіном» [2, с. 10]. Так у матеріалах у прихованій формі озвучується потреба відмежування національної літератури від впливу з боку Москви та її виходу на світову арену.

На сторінках «Літературного Ярмарку» вміщено організований силами Цигана, Півника та Чортика Зануди диспут «Зелена кобила». Подаються виступи письменників І. Кулика, А. Любченка, С. Пилипенка, Ю. Яновського, Ю. Шпола, М. Куліша, О. Вишні та інших. За намаганнями відомих літераторів з'ясувати суть самого поняття «Зелена кобила» приховані думки про проблеми у літературі, нетерпимість у суспільстві до інакомислячих, потребу нового літературного твору, і, як висновок, звучить натяк на те,

що у сучасній їм дійсності навіть думку про зелену кобилу можна підвести під фашистську ідеологію.

«Літературний Ярмарок» цікавий в аспекті художньо-технічного оформлення. Він має свій логотип, виконану іншим кольором у кожному номері карусель як необхідний елемент ярмарку та веселий і бадьорий заклик, заохочення придбати журнал. Дотепні малюнки, що їх виконували такі відомі художники як А. Петрицький, І. Падалко, І. Северін, М. Самокиш, В. Кричевський винесені на береги.

Редколегія засвідчувала свою повагу до видатних діячів мистецтва, одна полоса альманаху відводилася для виділення важливої дати, у такий спосіб відзначалися дні народження Г. Квітки-Основ'яненка, М. Гоголя, Л. Українки, М. Лисенка, К. Буревія, М. Коцюбинського, В. Блакитного.

Окремим елементом кожного журналу є виконаний у кольорі і розташований на задрукованій поверхні надпис, часто це спосіб повідомлення важливого (перший тракторний завод в Україні, перша музикальна комедія) чи інтригування читачів (зелена кобила) та заохочення до прочитання наступного номера.

Журнал «Літературний Ярмарок» — одна із вершин у творчій практиці М. Хвильового-редактора. Він оприлюднив кращі твори українських письменників, підтвердив їх високий рівень і конкурентоспроможність, сформував у масовій аудиторії поважне ставлення до національної мови й літератури. Редактор переніс на сторінки видання проблеми «Літературної дискусії», залучивши до участі казкових персонажів, перейшов від форми гострої сатири до примаскованої критики. Редакторський колектив на чолі із М. Хвильовим налагодив тісний контакт із читачами, наблизив письмово оформлені послання до живих промовистих виступів, забезпечив високий комунікаційний ефект повідомлень. «Літературний Ярмарок» став своєрідною територією свободи у межах тоталітарної імперії, його творці (плеяда вітчизняних митців) сіяли у народ добре і вічне, не втрачали власної гідності. Дотепний гумор засвідчив вищість ярмаркомівців над духовно убогими партійними керманичами, що призвело до закриття альманаху.

Список використаної літератури

---

1. Неврлі М. Літературний Ярмарок // Український календар. — Варшава, 1968. — С. 390–392.
2. Пролог до книги 138 // Літературний ярмарок. — 1929, № 8. — С. 3–15.
3. Пролог // Літературний ярмарок. — 1928, № 1. — С. 1–8.
4. Інтермедія // Літературний ярмарок. — 1928, № 1. — С. 177.
5. Циркуляр № 1 // Літературний ярмарок. — 1929, № 2. — С. 154–155.
6. Циркуляр № 2 // Літературний ярмарок. — 1929, № 2. — С. 200–201.
7. Диспут «Зелена кобила» // Літературний ярмарок. — 1929, № 2. — С. 238–254.
8. Епілог // Літературний ярмарок. — 1928, № 1. — С. 245–248.
9. Епілог // Літературний ярмарок. — 1929, № 9. — С. 2–8.

Д. Н. Белявцев

специалист ДП «Коники Минолта Украина», г. Одесса

А. В. Глущенко

директор ДП «Коники Минолта Украина», г. Одесса

**НОВЫЕ СПОСОБЫ РАЗВИТИЯ И МОДЕРНИЗАЦИИ
УЧЕБНО-НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОВРЕМЕННЫХ
ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ.
СОВРЕМЕННЫЙ ИЗДАТЕЛЬСКО-ПОЛИГРАФИЧЕСКИЙ
ЦЕНТР КАК ОСНОВА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
СОПРОВОЖДЕНИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА**

Современному ВУЗу необходим инновационный полиграфический центр. На сегодняшний день условия заставляют высшее образование искать все новые способы развития и модернизации, сочетающие в себе учебно-научную деятельность и коммерческую успешность. Оптимальным решением такой задачи становится использование современного потенциала информационных технологий.

Одним из наиболее очевидных способов модернизации сопровождения учебного процесса является создание собственного издательско-полиграфического центра. В современных высших учебных заведениях потребность в печатной продукции, несмотря на развитие электронных средств информации, очень велика: вузам необходимо печатать методические пособия, курсовые и дипломные работы студентов, научные статьи и диссертации преподавателей и др.

Более того, электронный учебник не вписывается сегодня в учебный план ВУЗа: ректор не может в отчёте за год указать, сколько электронных материалов опубликовано в Интернете, для отчётности первостепенное значение имеют только издания на твёрдых носителях. При этом мы понимаем, что расходы на полиграфию являются существенной нагрузкой на бюджет учебного заведения.

Время диктует нам рациональный подход к ресурсам, в данном контексте к бюджетным средствам ВУЗа.

Оптимизацией расходов является цифровая полиграфия:

- короткие тиражи (их стоимость);
- нет потребности в высококвалифицированных сотрудниках (высокооплачиваемых);
- возможность интеграции с другими высокотехнологичными решениями (конкурентоспособность на рынке образования);
- относительно невысокие инвестиции.

При грамотном подходе затраты ВУЗа уменьшаются благодаря резкому снижению тиражей учебных пособий (печатать не «в склад», а столько, сколько нужно) с соответствующим ускорением издания необходимых учебных пособий. Появляется возможность вносить изменения в любой экземпляр тиража. Стоимость изделия практически не зависит от тиража, появляется возможность изготовления от одного экземпляра, например, для предварительной вычитки или для утверждения. Современный издательско-полиграфический центр подразумевает под собой использование таких технологий и материалов, которые позволяют получать готовый тираж печатной продукции уже через несколько минут или часов (в зависимости от объема тиража) после утверждения оригинал-макета.

Кроме того, опыт подобных решений показывает, что создание современного полиграфического центра, т. е. позволяющего производить конечный продукт высокого качества по конкурентоспособной цене, приводит к пополнению бюджета ВУЗа. Открывается возможность оказывать издательско-полиграфические услуги другим организациям (не только образовательным) на коммерческой основе.

Из наиболее очевидных положительных эффектов в результате создания действительно современного полиграфического центра следует отметить:

- повышение конкурентоспособности ВУЗа на рынке образования;

- успешная адаптация учебного процесса к интенсивно меняющимся требованиям системы современного образования;
- повышение динамики образовательного процесса;
- уменьшение бюджетных затрат вуза за счет резкого снижения тиражей учебных пособий;
- решение проблемы быстрого устаревания учебной информации путем своевременной и оперативной издательской поддержки;
- гарантии интеграции новых комплексов в уже имеющуюся инфраструктуру ВУЗа.

На основе анализа требований, предъявляемых к современному издательско-полиграфическому центру высшего учебного заведения, а именно:

- производительность,
- спектр поддерживаемых материалов для печати,
- расходы на печать и эксплуатацию,
- конкурентоспособная цена аппарата,
- качество печати,
- экологическая безопасность,
- энергоэффективность,
- максимально низкое шумовое и вибрационное загрязнение,
- автоматизированность всех рабочих процессов,
- габариты

был представлен аппарат монохромной производительной печати Konica Minolta bizhub PRO 1052 9 (рис. 1).

Система bizhub PRO 1052 обеспечивает беспрецедентное качество, сохраняя при этом низкие эксплуатационные расходы. Это несомненно лучшая пропорция цена аппарата — качество. Стоит отметить, что в данном производственном комплексе профессиональная отделка печатной продукции является неотъемлемой частью производственного процесса.

Гибкость является ключевым моментом! Например, буклетный финишер подходит для производства всех типов брошюр. Практически не замедляя скорости печати,

Рис. 1. Konica Minolta bizhub PRO 1052

bizhub PRO 1052 видає не просто отпечатанні листи, а готові методическі посібня і автореферати; створює буклет до 200 сторінок (50 листів), при цьому дозволяє робити автоматическе зміщення зображення відносно центра буклета.

Продуктивна система bizhub PRO 1052 в поєднанні з термобіндером підходить для виробництва багатьох видів книг. Включає Z-фальцевання і вставку попередньо напечатаних сторінок і обложки. Ширина корешка книги може досягати 30 мм з функцією подрезання обложки. Інтегрований лоток для обложки містить до 1000 листів. Разом з ним поставляється тележка для вивозу готової продукції; можливо конфігурування со степлюючим фінішером в одну систему. Через термобіндеру можливо реального виготовлення книги навіть в одному екземплярі. Нескільки хвилин — і книга готова!

Для забезпечення комфорту і бесперебойної роботи на нашому обладнанні, ми пропонуємо договір сервісного обслуговування, який є не тільки «гарантійним полісом» для захисту апаратів від збоїв, а і гарантом своєчасного забезпечення всіма необхідними матеріалами, виконанням необхідного техніческого обслуговування. Пожальку, перше все це «страховий поліс», який гарантує постійний доступ першокласних сертифікованих професіоналів компанії

Konica Minolta к сервисному обслуживанию техники на Вашем производстве. Больше нет необходимости вникать в тонкости обслуживания устройств. Сервисная служба компании Коники Минолта Украина берет на себя все заботы.

На территории всей Украины работает более 10 сервисных центров компании и 50 центров обслуживания через партнерскую сеть. В штате ДП «Коники Минолта Украина» работают десятки сервисных специалистов и коммерческих представителей, которые обеспечивают высшее качество услуг для наших клиентов.

Рис. 2. Сервисные центры ДП «Коники Минолта Украина» в Украине

ДП «Коники Минолта Украина» обеспечивает миллионы качественных отпечатков, копий, книг, брошюр, фото-книг и другой печатной продукции в Украине.

Мы бесплатно готовы разработать проект специализированного решения создания, модернизации, внедрения полиграфического центра в каждый современный ВУЗ Украины.

Організаційний комітет конференції

І. М. Коваль — ректор Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, доктор політичних наук, професор, голова оргкомітету;

М. І. Сенченко — директор Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», доктор технічних наук, професор, співголова оргкомітету;

В. О. Іваниця — проректор, доктор біологічних наук, професор, заступник голови оргкомітету;

В. М. Хмарський — проректор, доктор історичних наук, професор, заступник голови оргкомітету;

М. О. Подрезова — директор Наукової бібліотеки ОНУ, заступник голови оргкомітету;

Н. Г. Юргелайтіс — начальник редакційно-видавничого відділу ОНУ, заступник голови оргкомітету;

Л. Ф. Дьяченко — провідний редактор редакційно-видавничого відділу ОНУ, кандидат біологічних наук, відповідальний секретар оргкомітету.

Члени оргкомітету:

Г. М. Плиса — зав. відділу державної стандартизації Книжкової палати України;

І. О. Погореловська — зав. відділу Міжнародної системи стандартної нумерації книг Книжкової палати України;

О. В. Полещикова — зав. відділу рідкісної книги і рукописів Наукової бібліотеки ОНУ, кандидат історичних наук;

О. В. Суровцева — заст. директора з загальних питань Наукової бібліотеки;

Т. М. Шевченко — зав. кафедри видавничої справи та редагування факультету журналістики ОНУ, кандидат філологічних наук, доцент;

Д. В. Іваниця — провідний фахівець редакційно-видавничого відділу;

О. І. Карлічук — фахівець II категорії редакційно-видавничого відділу;

А. М. Михайлуца — редактор редакційно-видавничого відділу;

В. Д. Слюсаренко — фахівець редакційно-видавничого відділу.

Резолюція
Першої Всеукраїнської
науково-практичної конференції
«Сучасні видавництва вищих навчальних закладів»

Конференція відбулась у м. Одесі на базі Одеського національного університету імені І. І. Мечникова з 23 по 26 вересня 2014 р. під патронатом Міністерства освіти і науки України і проводилася спільно з Державною науковою установою «Книжкова палата України імені Івана Федорова» (м. Київ).

Конференція, пов'язана з видавничою діяльністю вищих навчальних закладів, в Україні проводилася вперше.

Мета проведення заходу — визначення стану і проблем видавничої діяльності вищих навчальних закладів та пошук шляхів її удосконалення, а також обмін досвідом фахівців у галузі видавничої справи.

У роботі конференції взяли участь 120 представників вищих навчальних закладів і виробничих установ Києва, Харкова, Дніпропетровська, Полтави, Запоріжжя, Кіровограда, Херсона, Одеси. У рамках заходу було заслухано та обговорено понад 20 доповідей та проведено чотири майстер-класи. У роботі конференції активну участь брала молодь, у тому числі й студенти факультету журналістики ОНУ імені І. І. Мечникова, переважно ті, хто навчається за спеціальністю «Видавнича справа та редагування».

Програма конференції охопила широкий спектр проблем, пов'язаних із видавничою діяльністю вищих навчальних закладів України, а саме: проблеми щодо видання електронних навчальних посібників як нового формату забезпечення навчального процесу, електронних наукових фахових видань, зокрема, проблеми їх реєстрації та зберігання; систематизації та ідентифікації навчальних і наукових видань; якісного оформлення наукових публікацій; організації та модернізації процесу підготовки студентів спеціальності «Видавнича справа та редагування», особливості верстання наукової літератури тощо.

Конференція відзначила також особливу користь від проведення майстер-класів щодо оформлення відповідно до положень національних стандартів України вихідних відомостей у періодичних та неперіодичних виданнях, а також щодо проблемних питань міжнародної стандартної нумерації видань.

Заслухавши та обговоривши доповіді, учасники заходу дійшли висновку про актуальність та методологічну й наукову вагомість проблематики науково-практичної конференції, своєчасність винесення на фахове теоретичне обговорення її основних тематичних напрямів.

Науковці висловили задоволення можливістю творчого обговорення та фахової полеміки з питань наукової, видавничо-поліграфічної та викладацької діяльності у сфері видавничої справи.

Учасниками заходу прийнято рішення звернутися з проханням до Держкомтелерадіо України розробити нормативи щодо редакційної та видавничої діяльності.

Вони також переконані у доцільності проведення заходів, присвячених видавничій діяльності вищих навчальних закладів, кожні два роки.

Оргкомітет

**Перелік
навчальних закладів та установ,
які взяли участь у конференції**

- Видавництво-типографія ООО ВМВ, м. Одеса
- ВНЗ Університет економіки та права «Крок», м. Київ
- ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
- Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. А. Лазаряна
- Європейський університет, м. Київ
- Запорізька державна інженерна академія
- Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка
- Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Класичний приватний університет, м. Запоріжжя
- Компанія «Коніка Мінолта Україна»
- Національна юридична академія, м. Одеса
- Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ
- Одеська державна академія будівництва та архітектури
- Одеська національна академія зв'язку імені О. С. Попова
- Одеська національна академія харчових технологій
- Одеський національний морський університет
- Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
- Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського
- Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, м. Дніпропетровськ
- ПП «Фенікс», м. Одеса
- Університет банківської справи НБУ, м. Київ
- Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України
- Херсонський державний університет

**Наша команда (співробітники редакційно-видавничого відділу
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова)**

Зміст

Вітальне слово ректора Одеського національного університету імені І. І. Мечникова	3
Подвижники університетської книги (передмова).....	5
 М. І. Сенченко Еволюція книжкової сфери: минуле і сучасність.....	8
 Г. О. Гуцол Державна бібліографічна реєстрація та статистичний облік видань вищих навчальних закладів України: соціально-комунікативний аспект	18
 Г. М. Плиса Аналіз дотримання положень нормативних документів суб'єктами видавничої справи у книжкових виданнях: стан оформлення вихідних відомостей	27
 М. О. Подрезова Наукова бібліотека у видавничій діяльності класичного університету.....	40
 І. О. Погореловська Ідентифікація видань як чинник оптимізування комунікації книги в інформаційному просторі.....	56
 В. Т. Поляков Аналіз функціонування системи обов'язкового примірника видань України	73
 М. І. Женченко Електронно-бібліотечні системи як альтернативна модель цифрової дистрибуції освітнього контенту (зарубіжний досвід).....	82

Я. В. Прихода Місія університету і місія його видавництва	90
А. О. Бессараб, І. Ю. Антоненко, В. І. Семенець Електронне книговидання як новий формат забезпечення навчального процесу у вищих навчальних закладах	99
Т. М. Шевченко Особливості підготовки студентів спеціальності «Видавнича справа та редагування» в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова	116
В. Г. Витвицкая Эстетика научной книги (из практики работы в вузовском издательстве)	123
Г. П. Євсєєва Основні вимоги до якісного оформлення наукових публікацій (на прикладі публікацій наукового збірника «Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури»).....	129
Г. П. Бахчиванжи Шифр зберігання видання — необхідний елемент вихідних відомостей	146
О. О. Порпуліт Сучасна редакторська модель опрацювання студентських періодичних видань.....	157
Т. А. Колесникова, А. И. Миргородская Реализация научно-издательской модели в научно-технической библиотеке ДНУЖТ.....	167
Н. І. Білик «Імідж сучасного педагога» як інформаційний партнер шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників.....	186

А. Ф. Коваленко Особливості друкованої продукції одеського самвидаву 60-80 років ХХ століття.....	199
Ю.О. Набхан Особливості визначення класифікаційних індексів для видань...	208
Р. Я. Ріжняк Еволюція наукового забезпечення трансформації бібліотек вищих навчальних закладів України у сучасні інформаційні центри	220
М. І. Слюсаренко Творчі здобутки М. Хвильового — редактора.....	231
Д. Н. Белявцев, А. В. Глушенко Новые способы развития и модернизации учебно-научной деятельности современных высших учебных заведений. Современный издательско-полиграфический центр как основа совершенствования сопровождения учебного процесса.....	237
Організаційний комітет конференції	242
Резолюція Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні видавництва вищих навчальних закладів».....	243
Перелік навчальних закладів та установ, які взяли участь у конференції	245
Фотоісторія.....	247

Наукове видання

**СУЧАСНІ ВИДАВНИЦТВА
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

**Матеріали Першої
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Одеса, 23–26 вересня 2014 р.)**

Укр. та рос. мовами

Підп. до друку 18.12.2014 р. Формат 60x84/16.
Ум.-друк. арк. 11,2. Тираж 70 прим. Зам. № 1035.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39.
E-mail: druk@onu.edu.ua